ARKIVRÅD

ORGAN FOR NORSK ARKIVRÅD 2/23

REFLECTIONS ON MANAGING RECORDS AFTER TWENTY YEARS / FREMTIDEN FOR DOKUMENTASJONSFORVALTNING OG INFORMASJONSSTYRING / **STATUS FOR DOKUMENTASJONSFORVALTNING OG ARKIV I NORGE 20 ÅR ETTER MANAGING RECORDS** / TANKER OM Å IKKE TENKE PÅ ARKIVERING / **KAN VI STOLE PÅ STATEN HVIS DEN BRUKER KUNSTIG INTELLIGENS** / FELLES UTFORDRINGER I DE NASJONALE FELLESLØSNINGENE / **JOURNALFØRINGSPARADIGME?** / SKEIV MUNTLIG HISTORIE / **LANGTIDSBEVARING AV DATABASER – UTVIKLINGSTREKK DE SISTE TI ÅRENE** / FRÅ KJELDEARBEID TIL DEMOKRATISK DANNING? / **FRA STATISK TIL DYNAMISK DOKUMENTFANGST** / NORSK ARKIVRÅD ER STOLT VINNER AV ÅPENHETSPRISEN 2023! / **REGJERINGEN DROPPET FORSLAG OM HEMMELIGHOLD AV INTERNE DOKUMENTER** / – KVA ER BAKGRUNNEN DIN? KORLEIS HAMNA DU INNANFOR DOKUMENTASJONS-FORVALTNING/ARKIV? / **«JA, MEN VI ER JO SÅ SMÅ»** / IKKE VÆR EN FESTBREMS! / **REISEBREV FRA DEN INTERNASJONALE STRAFFERETTSDOMSTOLEN I HAAG** / VINNERE AV ÅRETS ARKIV / **VIL DU HOLDE KURS FOR NORSK ARKIVRÅD?**

INNHOLD 02/23

Reflections on Managing Records after Twenty Years	4
Fremtiden for dokumentasjonsforvaltning og informasjonsstyring	7
Status for dokumentasjonsforvaltning og arkiv i Norge 20 år etter Managing Records	10
Tanker om å ikke tenke på arkivering	13
Kan vi stole på staten hvis den bruker kunstig intelligens	18
Felles utfordringer i de nasjonale fellesløsningene	20
Journalføringsparadigme?	22
Skeiv muntlig historie	26
Langtidsbevaring av databaser	31
Frå kjeldearbeid til demokratisk danning?	34
Fra statisk til dynamisk dokumentfangst	40
Norsk Arkivråd er stolt vinner av åpenhetsprisen 2023!	43
Regjeringen droppet forslag om hemmelighold av interne dokumenter	46
– Kva er bakgrunnen din? Korleis hamna du innanfor dokumentasjonsforvaltning/arkiv?	48
«Ja, men vi er jo så små»	50
Ikke vær en festbrems!	55
Reisebrev fra Haag	58
Vinnere av ÅRETS ARKIV	60
Vil du holde kurs for Norsk Arkivråd?	62

Kjære leser

I år er det 20 år siden den toneangivende boken *Managing Records: A Handbook of Principles and Practice* ble utgitt. En av forfatterne av boken, Geoffrey Yeo, har i denne utgaven skrevet en refleksjon over boken og utfordrer oss med noen spørsmål om framtiden. Redaksjonen har latt seg inspirere av Yeo, i tillegg har vi utfordret noen til å svare på spørsmålene sett ut fra et norsk perspektiv. Har vi de samme utfordringene i Norge som Yeo ser, og hva er eventuelt annerledes? Vårt fagfelt sin samfunnsrolle er noe vi har vært særlig opptatt av i dette nummeret, og som vi kan se, utfordres denne rollen av bevaringsutvalget. De ønsker en mer intervensjonistisk tilnærming til bevaring av arkiv, noe som endrer vårt tradisjonelle tankesett. Vår samfunnsrolle kan være så mangt, om det er i undervisningssammenheng, som Høgskulen i Volda viser, innsamling av skeive arkiver, som Skeivt arkiv i Bergen skriver om, eller om det er å være en brobygger i kommunal sektor, som Bergen kommune, Aurskog-Høland og Lørenskog kommune viser. Vi i Norsk Arkivråd synes også det er en viktig samfunnsrolle å beskytte åpenhet i samfunnet, og gleden var derfor stor da vi, sammen med Arkivverket og Arkivforbundet, vant Åpenhetsprisen for 2023. En skikkelig vitamininnsprøytning nå på slutten av året.

Da gjenstår det for meg å ønske alle en fin førjulstid og god lesning!
Anita

norsk arkivråd

ARKIVRÅDs redaksjon:
Anita Haugen Lie (redaktør)
Bjørn Finnes
Siri Mæhlum
Åsa Garshol Welle

Ansvarlig redaktør:
Anja Jergel Vestvold,
styreleder for Norsk Arkivråd

Redaksjonens postadresse:
ARKIVRÅD, Maridalsveien 3, 0178 Oslo

Utgiver: Norsk Arkivråd, Oslo

Telefon: 94 09 88 80
E-post: postmottak@arkivrad.no
Internett: www.arkivrad.no

Bedriftsmedlemskap: kr 1500 (A-medlemmer)
Personlig medlemskap: kr 450 (B-medlemmer)
Pensjonistmedlemskap: kr 200
Abonnement på ARKIVRÅD er inkludert i medlemsprisen, fritt tilsendt.

Annonsepriser:

1 side:	kr 6000
1/2 side:	kr 3500
1/3 side:	kr 2500
Fargetillegg:	kr 4000 Alle priser ekskl. mva.

Annonser, notiser og korte debattinnlegg kan etter avtale leveres med utsatt tidsfrist.

Ettertrykk av artikler og illustrasjoner er tillatt under forutsetning av at kilde oppgis.

ARKIVRÅD er medlem av Norsk Tidsskriftforening.

Det er i tidsskrifta ting skjer! NORSK TIDSSKRIFT-FORENING

Design og produksjon:
Aksell www.aksell.no

Opplag:
950 eksemplarer
ISSN 0518-6935

Forsidebilde: Colourbox

Illustrasjon: Colourbox

LEDER

Hipp, hipp, hurra og gratulerer!
I november var jeg sammen med nestleder Liv Heidi Siljebråten og styremedlem med ansvar for politikkutforming Jorunn Bødtker på Kommunikasjonsforeningens høstkonferanse for å motta deres Åpenhetspris. Vi mottok prisen sammen med Arkivforbundet og Arkivverket for høringssvarene vi gav til regjeringens forslag til endringer i offentlighetsloven tidligere i år. Det er utrolig stor stas å bli tildelt en pris fra en forening som vi vel må kunne si har sitt interessefelt utenfor vårt. Jeg er så stolt og glad for å motta prisen på vegne av alle tillitsvalgte og medlemmer i Norsk Arkivråd. Den gir også inspirasjon til å fortsette vårt arbeid med å svare på høringer og delta i debatten om dokumentasjonsforvaltningens rolle i samfunnet. Gratulerer til oss alle sammen!

Kommunikasjonsforeningen peker med denne tildelingen på at de mener det er viktig med åpenhet i offentlig forvaltning. Og prisen er en anerkjennelse av jobben som alle dere som er medlemmer av Norsk Arkivråd, gjør til daglig i prosessene som legger til rette for at pålitelig dokumentasjon blir tatt vare på. Vi vet alle at det er langt fra alt som kommer frem på offentlig journal, som allmennheten kan få innsyn i. Vi vet også at det bare er en brøkdel av all informasjon som omfattes av offentlighetsloven, som journalføres og dermed vises på offentlig journal. Men samtidig som vi vet dette og mener at journalføring ikke er riktig måte å sikre åpenhet om offentlig forvaltnings gjøren og laden på, så er det grunnleggende galt å rokke ved selve formålet i offentlighetslovens som sier at: «Formålet med lova er å leggje til rette for at offentleg verksemd er open og gjennomsiktig, for slik å styrkje informasjons- og ytringsfridommen, den demokratiske deltakinga, rettstryggleiken for den enkelte, tilliten til det offentlege og kontrollen frå ålmenta. Lova skal òg leggje til rette for vidarebruk av offentleg informasjon» (offl. § 1).

Denne høsten har vi fått en minister for digitalisering og forvaltning, og det blir sågar opprettet et nytt departement for dette ansvarsområdet fra nyttår. Jeg jublet da nyheten kom, og tok med meg styret på utflukt til Slottsplassen for å juble da hun kom ut fra statsråd (vi hadde tilfeldigvis styremøte i Oslo samme dag). Jeg jublet fordi informasjonsflyt og dokumentasjonsforvaltning er grunnleggende når landet skal digitaliseres. Det samme er at vi må bort fra å jobbe innenfor den vante, vertikale strukturen der finansiering går fra departement og nedover i underliggende direktorater og etater. Skal de store utfordringene løses, må oppgaver løses og finansieres også i horisontale tilnærminger. Den nye ministeren har fått mandat og myndighet til å finne helhetlige løsninger. Jeg håper det betyr at fremtidige statsbudsjett, tildelingsbrev og oppgaver krever at direktorat og etater finner løsninger sammen. Statsbudsjettet i år ramset opp IT-prosjekter i forskjellige departement som skal styrkes. Jeg er ikke i tvil om at prosjektene er nyttige, men er overbevist om at et helhetlig krafttak er enda mer både nyttig og helt nødvendig.

Kulturdepartementets budsjett for 2024 er en stor skuffelse. Det finnes verken midler eller planer for å løse dokumentasjonsforvaltning som en tverrgående oppgave for samfunnet. Dokumentasjonsforvaltning trengs i alle prosesser på tvers av forvaltningsnivå og sektor for å ivareta både lovkrav, effektivitet og sikker bruk av informasjon. Norsk Arkivråd har i mange år påpekt at dokumentasjonsforvaltning i virksomhetene ikke er kulturarv, men digitalisering. Vi har ønsket oss at den delen skal samordnes med forvaltnings- og IT-politikken. Og som den naive optimisten jeg er, så håper jeg at nå, nå er tida inne for denne samordningen. Dokumentasjonsforvaltning er for viktig til at Kulturdepartementet kan holde på med det alene. ■

Reflections on *Managing Records* after Twenty Years

av Geoffrey Yeo, *University College London*

Two decades have now passed since Elizabeth Shepherd and I wrote *Managing Records: A Handbook of Principles and Practice,*[1] which is still a core textbook for records management education in Norway and in many other countries today. In this issue of *Arkivråd*, I would like to share some reflections on our book, twenty years after it was first published.

Our chief reason for writing *Managing Records* was our feeling, at the start of the 2000s, that none of the textbooks which existed at that time truly met the needs of records management educators in the United Kingdom or elsewhere in Europe. Almost all of the books that were then available had been written for American audiences and presented what we saw as a very limited and outdated view of the records management field.

We aimed to compose a book that would:

- Stress the need for records managers to understand organisational contexts as well as records management techniques;
- Treat the management of digital and paper records as an integrated whole, and show that the same principles apply to both;
- Provide practical advice for managing records in hybrid environments;
- Acknowledge that digital records can take the form of data as well as documents;
- Explore the conceptual underpinning for records management, and how theory informs practice;
- Emphasise the evidential as well as the informational roles of records;
- Reflect records continuum ideas about the integration of records management and 'historical' archives;
- Move away from the traditional emphasis on later stages of the record's 'life cycle' and set out a holistic approach to managing records from the moment of creation;
- Reflect the then-new international standard on records management (ISO 15489);

1 Elizabeth Shepherd and Geoffrey Yeo, *Managing Records: A Handbook of Principles and Practice* (London: Facet Publishing, 2003).

- Explore and build on the implementation approach that ISO 15489 recommended (derived from 'DIRKS': the Australian 'Designing and Implementing Recordkeeping Systems' model);
- Provide a suitable core text for university-based educational programmes for records managers;
- Serve a variety of professional audiences, as well as students; and
- Emphasise issues of generic concern to all records managers, rather than issues unique to particular countries, legal traditions, or employment sectors.

We also wanted the book to be – as far as possible – future-proof, not closely tied to the professional concerns or technologies of 2003. Almost all of these were new directions for a records management textbook at the start of the 2000s.

Twenty years later, it is possible to reflect on how far we succeeded in meeting these ambitious aims. *Managing Records* has proved to be a consistent best-seller; it has been reprinted more than seven times and has been issued as an e-book. It has been read, and used, across the world, as well as in the United Kingdom and in other European countries where the English language is widely understood. I have been told that it is also popular in several countries where English is less widely spoken, including Brazil, China, Italy, South Korea, Thailand, and Turkey. It has been extensively used in professional education, and has often been cited (favourably or otherwise) by other writers, both academics and practitioners.

Admittedly, the book has perhaps been read more by students than by practitioners, although this is hard to judge with any degree of certainty. It seems

// Boken fyller 20 år i år! //

to have had little impact on records management education or practice in the United States. Nevertheless, it almost certainly has a wider international profile than any other records management text, and it has recently been translated into Japanese.

Of course, the world of records management has not been static over the years since our book was written. Some of the expectations that we had in 2003 have proved correct. The past two decades have seen increasing recognition that digital and paper records need to be managed as an integrated whole; that records can be created, maintained, and used in data-centric as well as document-centric business systems; and that an awareness of organisational culture and other 'human' aspects of records management is as important as the development of technical solutions. ISO 15489 has been widely adopted, and there has been a steady (although not universal) growth of interest in records continuum ideas, and a widespread acknowledgement of the need to manage records from the time of creation. It seems fair to say that we correctly identified the need to address these topics in our book. It is hard to tell how far the book itself actively influenced these trends, but most of what we wrote on these topics remains valid today.

Inevitably, however, our hopes of future-proofing the book were only partly successful. In assuming that we could avoid, or at least minimise, the danger of tying the book to the technologies of 2003, we clearly underestimated the pace of technological change. We did not foresee – probably no-one in 2003 foresaw – the development of social media and cloud computing, the rapid expansion in the use of mobile devices, the growth of data analytics and 'big data', or the potential changes that seem likely to accompany the shift from human agency to artificial intelligence. Nor were we able to predict the supposed metamorphosis of records management into 'information governance'. Thus, some parts of the book that look at issues of technology, or at the wider landscape within which records managers operate, now appear outdated.

In some other respects, however, the book was ahead of its time. In emphasising the role of risk management in records creation, capture, and selection; in identifying the limitations of, and alternatives to, functional classification schemes; and in arguing the case for the role of metadata to support what would now be called reusability and remixability, *Managing Records* correctly foresaw issues that were to become increasingly significant in the years after its publication. The book also tentatively explored the difficulties associated with approaches to records management that depended on 'declaring' particular documents as records, and it suggested the possibility

of seeking to manage data in their native environments. To some degree, therefore, it correctly anticipated what is now sometimes called 'in-place' records management.

It could be argued, I think, that most of the book's key content remains highly relevant today. In particular, much of what we wrote about the need for records professionals to acknowledge the conceptual foundations of records management and to analyse and understand their working context is as valid now as it was twenty years ago. From a present-day perspective, the book still has much to offer, both to records managers and to students aspiring the enter the records management profession.

Nevertheless, the question remains: what might a records management textbook look like if we were writing it today? I believe that it would almost certainly retain many areas of key content from *Managing Records*. It would need to expand some of these areas (such as its coverage of appraisal) to reflect new thinking and changes in the discipline. It would, of course, take account of my own developing ideas about the concept or concepts of 'record' and about the role of records in contemporary society.[2] We would probably want to consider adding more material about the legal frameworks for records management, while retaining the book's international and cross-sectoral scope.

We would certainly retain the emphasis on the interconnection of principles and practice. We would seek to offer expanded coverage of the digital world, recognizing that records management in many organisations is now a wholly digital process; at the same time, we would continue to promote an integrated approach to the management of digital and non-digital records in those organisations where paper or other non-digital media remain in use.

A textbook written in 2023 or 2024 would undoubtedly take account of a range of new developments in areas such as information security, privacy, (e-)discovery, and digital preservation. It might also offer some practical case studies (which Elizabeth Shepherd and I had intended to incorporate in *Managing Records*, but which we were ultimately unable to include).

However, other aspects of a hypothetical new textbook are not so easy to determine. In 2003, we felt that we could identify with confidence the aims and purposes of records management, the appropriate methods of achieving them, and the roles and responsibilities that would normally be assigned to a records manager or a records management unit within a government department or a commercial organisation; but today all of these seem less clear. Perplexing questions that we would face include:

- If, as it appears, our profession has largely abandoned the deployment of 'electronic document and record management' ('EDRM') systems and the associated use of the DIRKS methodology, what approaches should a textbook recommend in their place? Are the technical aspects of managing an organisation's records now simply a matter of making the best use we can of tools provided by Microsoft and other big vendors of computer software, or are they something more than this?
- What should a textbook now identify as the aims and objectives of records management? Should it present records management as a discipline that today is concerned only with compliance and risk mitigation, or should it acknowledge that records management still has a wider mission?
- How should a records management textbook respond to the phenomenon of information governance, and particularly to the claim that records management is now merely a part of information governance and no longer exists as a separate discipline? How should it respond to the claim – put forward by many pundits in English-speaking countries – that what we are managing is not records, but information?

All of these are important questions, not only for textbook authors, but also for the records management profession as a whole. The seeming lack of professional consensus on questions such as these undoubtedly makes the scoping of a records management textbook more difficult in the 2020s than it was in 2003.

Finally, I do not doubt that sceptics would want to ask whether textbooks still have a place in the new world of interactive digital learning resources. I believe that they do, but I accept that others may have a very different view. I leave this question for readers of *Arkivråd* to ponder. ■

2 These ideas are set out in a number of publications, beginning with Geoffrey Yeo, "Concepts of Record (1): Evidence, Information, and Persistent Representations', *American Archivist* 70.2 (2007), pp.315-43. For a recent overview, see Geoffrey Yeo, *Records, Information and Data; Exploring the Role of Record-Keeping in an Information Culture* (London: Facet Publishing, 2018).

Fremtiden for dokumentasjons-forvaltning og informasjonsstyring

av Kristine Synnøve Brorson, *fagdirektør informasjonsforvaltning Sopra Steria*

Jeg vil starte med å gratulere Geoffrey Yeo og Elizabeth Shepherd med 20-årsjubileet for boken *Managing Records: A Handbook of Principles and Practice*. Denne boken synes jeg har stått seg godt over tid, og jeg ble nesten overrasket da Yeo reflekterte over de 20 årene med endring som skjedd. Jeg leste boken for første gang for omtrent 15 år siden, og ble fascinert av begrepet *records management*. Det virket mye mer spennende enn arkivdanning, og inspirerte meg til å fordype meg i fagområdet. Det var et fokus på prosess og virksomhet og ikke arkiv for arkivenes skyld. Jeg har ønsket å formidle viktigheten av denne måten å tenke på rundt informasjon som støtte for virksomhetens samfunnsoppdrag, ansvar og rettigheter.

Yeo skriver i sine refleksjoner at dokumentasjonsforvaltning har blitt marginalisert og oversett i en verden der informasjon er overalt og i alle former. Han spør om det er noen fremtid for dokumentasjonsforvaltning, eller om det er på tide å akseptere at informasjonsstyring er det nye paradigmet. Jeg brenner fortsatt for dokumentasjonsforvaltning, men også for informasjonsstyring, så her er mine refleksjoner.

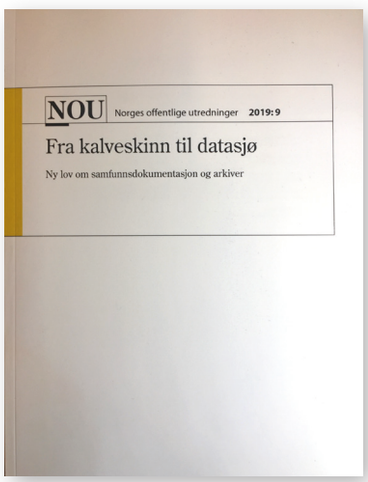
DOKUMENTASJONSFORVALTNING KOMMER TIL NORGE

Jeg ble med i Standard Norges komité for informasjon og dokumentasjon i 2013 og er stolt og glad over å ha fått være med på å innføre det norske begrepet *dokumentasjonsforvaltning*. Begrepet ble introdusert som en oversettelse av *records management* ved oversettelsen av ISO 30300 for første gang i 2016. Flere ord og begreper var oppe til diskusjon, særlig *dokument* basert på definisjonen av *dokument* i arkivloven – «dokument: ei logisk avgrensa informasjonsmengd som er lagra på eit medium for seinare lesing, lyding, framsyning eller overføring». Jeg er veldig glad for at vi endte opp med *dokumentasjon*. Vi tenkte at *dokumentasjon* var et mer aktivt ord, som fokuserte mer på at man dokumenterte hendelser i en prosess slik at det ble bevis for virksomheten, framfor dokument som et passivt objekt i et arkiv.

Da vi oversatte ISO 30300 på ny i år og flere kjernebegrep skulle på plass, ble det klart at selv om *records management* fortsatt er *dokumentasjonsforvaltning*, er *record* et entallsord som vi valgte å oversette med *registrering*, da *en dokumentasjon* er vanskelig. Sånn sett lagde vi utfordringer for oss selv i 2016 og drømmen om å gjøre *dokumentasjon* til et aktivt ord. Jeg er likevel glad for begrepet, for jeg mener det har gjort det enklere å knytte fagområdet til digitalisering, prosesser og virksomhetsstyring.

DOKUMENTASJONS-FORVALTNING OG ARKIVER FOR FRAMTIDEN

NOU 2019: 9 *Fra kalveskinn til datasjø* forsøkte å løfte dokumentasjonsforvaltning inn i fremtiden og opp til ledernivået. Den argumenterte for at dokumentasjonsforvaltning er en strategisk funksjon som bidrar til virksomhetens måloppnåelse, innovasjon og læring. Den påpekte også at dokumentasjonsforvaltning er en nødvendig forutsetning for å oppfylle juridiske, etiske og samfunnsmessige krav til informasjonssikkerhet, personvern og åpenhet. Jeg tror det har bidratt til å holde dokumentasjonsforvaltning på agendaen til tross for at videre arbeid med arkivloven ikke har hatt samme retning mot fremtid.

// NOU 2019: 9
Fra kalveskinn til datasjø //

Jeg har flere ganger slått et slag for dokumentasjonsstrategi som foreslått i nevnte NOU. Dokumentasjonsstrategi og -plan er viktige verktøy for dokumentasjonsforvaltning. Med dem kan man sette mål og strategier for hvordan informasjon som dokumentasjon skal forvaltes i virksomheten. De hjelper til med å prioritere oppgaver og tiltak, ta bærekraftige valg og forebygge brannslukning. Som en del av virksomhetsstyringen er de ledergruppens ansvar. Strategier og planer sparer tid, penger og frustrasjon for alle. Uten disse verktøyene blir det vanskelig å håndtere informasjonens kontekst, kvalitet, sikkerhet, personvern og åpenhet. Det blir også vanskelig å sikre at informasjonen er autentisk og pålitelig, har integritet og er anvendelig under hele det tidsrommet den skal bevares. Dokumentasjonsstrategien og -planen bør være forankret på alle nivåer i virksomheten, fra ledere til saksbehandlere til dokumentasjonsforvaltere, og bør også inkludere eller samhandle med digitaliseringsstrategier og andre IT-initiativ. Jeg tror det er denne måten å arbeide med informasjon på som vil skape tillit til informasjon og til virksomheten.

VIRKSOMHETSSTYRING OG INFORMASJONSSTYRING

Informasjonsstyring er ikke et begrep som brukes like mye på norsk som *information governance* på engelsk. Jeg foretrekker å tenke på styring av informasjon innen rammen av ledelsessystem for dokumentasjon – etter ISO 303001. Det knytter forvaltning av dokumentasjon som virksomhetskritisk informasjon til virksomhetsstyring og kvalitetsstyring etter ISO 9001. Informasjonsstyring med fokus på utnyttelse av informasjon som en ressurs, er viktig for å oppnå virksomhetens mål. Informasjonsstyring setter søkelys på informasjonens verdi, bruk og deling, og hvordan

Illustrasjon: Shutterstock

den kan bidra til virksomhetens effektivitet, innovasjon og læring. Et ledelsessystem for dokumentasjon er det som flytter fokus fra operativ forvaltning av dokumentasjon til styring av den som en ressurs.

Dokumentasjonsforvaltning er styring og kontroll av dokumentasjon som data og dokumenter som produseres eller mottas av en virksomhet. Forvaltningen skal sikre at dokumentasjonen er autentisk, pålitelig, uendret og anvendelig så lenge det er behov for det. Dokumentasjonsforvaltning fokuserer på informasjonens kontekst, innhold, struktur og kvalitet, og hvordan den kan bevares og tilgjengeliggjøres over tid.

Dokumentasjonsforvaltning og informasjonsstyring er ikke motsetninger, men to aspekter av forvaltning av informasjon som begge bør være innlemmet i virksomhetsstyring. Begge er viktige for å sikre god informasjonskvalitet, informasjonssikkerhet, personvern, åpenhet og etterrettelighet.

EN FREMTID MED TILLIT TIL INFORMASJON

Er det dokumentasjonsforvaltning eller informasjonsforvaltning som skal redde vårt fagområde? Eller er hele informasjonsforvaltningsfagfeltet i ferd med å tape for morsom teknologi og kommersielle krefter? Jeg tror at gode informasjonsforvaltere trengs også i fremtiden. I en verden hvor teknologiske plattformer og deres eiere har skjønt at informasjon er en stor verdi som de ønsker å utnytte, da blir det enda viktigere at virksomheter som er deres kunder, tar bevisste valg om hvordan informasjon blir forvaltet for virksomhetens og ikke leverandørens beste.

Med framveksten av verktøy basert på kunstig intelligens blir gode datakilder og autentisk informasjon viktigere og viktigere og noe som har høy verdi. Tillit til informasjon kommer til å være høyt etterspurt. Både for å støtte FNs 16. bærekraftsmål om fred, rettferdighet og velfungerende institusjoner, og som et kommersielt fortrinn for virksomheter. Det vil være behov for både strategisk styring av informasjon og operativ forvaltning. Det vil være behov for å kunne bevise at informasjonen er uendret, hel og autentisk, for å skape tillit til og kunnskap om metodene og verktøyene som kan sikre at dette vil være essensielt.

Så til oss alle sammen: Fortsett med å være fagpersoner som forvalter og styrer informasjon og dokumentasjon!

Status for dokumentasjonsforvaltning og arkiv i Norge 20 år etter *Managing Records*

Foto: Idunn Regine Uri Jacobsen

av Øivind Kruse,
Arkivverket

Geoffrey Yeo gir oss noen kloke refleksjoner om boken *Managing Records*, den toneangivende læreboken han skrev sammen med Elizabeth Shepherd i 2002. Han gir oss en status både på innholdet i boken og på fagfeltet, hva som står seg, hva som fremstår som utdatert, og nye utfordringer som ikke var forutsett.

BOKENS PÅVIRKNING PÅ DET NORSKE RAMMEVERKET

Boken kom tre år etter at arkivloven med forskrifter trådte i kraft i 1999. Noark 4 ble lansert samme år. Boken har dermed ikke hatt noen innflytelse på det norske rammeverket, som ble utviklet på 90-tallet basert på norsk forvaltningstradisjon med blant annet journalføring fra 1740, forvaltningsloven fra 1967 og offentlighetsloven fra 1970.

Arkivloven ble laget som en arkivvernlov, men med regler for arkivdanning i forskriftene. Det handler om at informasjon (dokumenter) skal sikres fra de er skapt i virksomheten, slik at vi vet at det som blir arkivert og avlevert, er det samme dokumentet som opprinnelig var gjenstand for dokumentfangst. Arkivloven har i tillegg mekanismer som skal sørge for at forvaltningen ikke sletter informasjon som den selv kanskje ikke har bruk for, men som inneholder viktig dokumentasjon for innbyggerne, eller som av andre grunner er viktig for offentligheten.

Det har vært utfordrende å kommunisere at arkivloven handler om noe mer enn danning av historiske arkiver, og at arkivplikten omfatter mer enn det som skal avleveres til arkivdepot. *Managing Records* har, sammen med ISO 15489, bidratt til å gi oss en forståelse, et begrepsapparat og en verktøykasse som hjelper oss å etablere og utvikle dokumentasjonsforvaltning som en egen disiplin, også i Norge.

På noen områder kan vi allikevel si at det norske rammeverket har regler og virkemidler som er bedre egnet til å møte noen av de utfordringene Yeo peker på.

ARKIVLOVEN OG INFORMASJONSSTYRING

Arkivloven fastsetter at offentlige organ har arkivplikt for dokumenter som er skapt «som lekk i ei verksemd». Dokumentbegrepet er ikke bare teknologinøytralt, men omfatter også strukturert informasjon i registersystem og databaser. Arkivplikten er dessuten antitetisk definert, som betyr at offentlige organ må ha hjemmel for å definere informasjon som ikke arkiv. Arkivloven forutsetter med andre ord ikke at informasjon blir erklært som arkiv (declared as a record), den legger

Illustrasjon: Shutterstock

til rette for at informasjon er arkiv uavhengig av hvor og i hvilke datasystem den er lagret.

For Yeo er informasjonsstyring noe nytt, som er i ferd med å overta for dokumentasjonsforvaltningen eller bli et overbygg som dokumentasjonsforvaltningen inngår i. Arkivloven forutsetter (implisitt) at offentlige organ har etablert et system for informasjonsstyring, siden organet må ha kontroll på all informasjon for å vite hva som skal forvaltes som arkiv. Det er ikke tillatt for offentlige organ å slette arkivinformasjon uten at det er i tråd med en godkjent bevarings- og kassasjonsplan. Dette gjelder uavhengig av om organet har arkivert informasjonen i et arkivsystem eller ikke.

INNEBYGD ARKIV

Yeo peker videre på at dagens dokumentasjonsforvaltere i stor grad har forlatt tilnærmingen med å bruke dedikerte system for forvaltning av dokumenter og dokumentasjon. I Norge ble denne tilnærmingen særlig etablert med Noark 4. Den ble videreført i det som ble kalt Noark 5 komplett i 2008, selv om hovedmålet med den standarden var å legge til rette for å bygge inn arkivfunksjonalitet i fagsystemer.

I 2018 ble tankesettet forlatt i Noark 5 versjon 5, da alle krav til «komplett» ble tatt ut av standarden, og det kun var kravene til metadata og arkivfunksjonalitet som var igjen. Intensjonen var at metadata og krav i standarden skulle kunne implementeres i ethvert system. Man kan dermed hevde at Noark 5 forutså en trend som Yeo ikke nevner, nemlig innebygget arkiv, eller *archiving/records management by design.* Dette tankesettet i Noark 5 har vi i liten grad lykkes med, for vi ser at det vanligste fortsatt er å løse arkiv med integrasjon mot dedikerte (sak)arkivsystemer.

Yeo viser til at boken utforsket muligheten for å forvalte data i sitt opprinnelige miljø, som alternativ til å arkivere i dedikerte system. Boken forutså dermed det som kalles «in-place» records management. Det er en tilnærming som har vært tillat og brukt i Norge lenge, for alle system med informasjon som ikke omfattes av journalføringsplikten. Arkivverket har mottatt omtrent like mange fagsystemuttrekk som Noark-uttrekk opp gjennom årene.

Det er en forskjell på innebygget arkivering og «in-place» arkivering. Sistnevnte kan betegnes som, i arkivsammenheng, en strategi for systembevaring, mens innebygget arkivering argumenterer for en «by design»-tilnærming som i utgangspunktet ikke tar stilling til tekniske løsninger.

DOKUMENTASJON OG DIGITALE ØKOSYSTEM

Det er stadig mindre vanlig at oppgaver løses i enkeltstående applikasjoner. Vi jobber i digitale økosystem, hvor prosesser og oppgaver går på tvers av flere ulike systemer. Bevaring av data i og fra det opprinnelige systemet vil dermed fort kunne bli en ny form for fragmentering av dokumentasjon som bør tas vare på som en helhet. Det er ikke datasystemer som har bevaringsverdi, men data og informasjon som er blitt samlet, lagret, behandlet, overført og presentert som ledd i oppgaveløsningen, og som det er

nødvendig å ta vare på for en kortere eller lengre periode som dokumentasjon på denne oppgaveløsningen. Uavhengig av systemet eller applikasjonen som skapte den.

Det handler om å legge til rette for sikring av dokumentasjon fra det øyeblikket den er skapt, slik at den forvaltes og bevares som autentisk og pålitelig bevis gjennom teknologiskifter, frem til og med avlevering til arkivdepot.

TEKNOLOGI OG TEORI

Som Yeo også vektlegger: Teorien står seg. Formålene og prinsippene fra ISO 15489 er like gyldige i dag som for 20 år siden. I regulatorisk sandkasse for arkiv og offentlighet har vi brukt David Bearmans artikkel «Moments of Risk: Identifying Threats to Electronic Records» fra 2006. Multiproveniens, eller funksjonell proveniens hvor flere arkivskapere jobber i samme system, som vi også har utforsket, støtter seg på arkivteori flere tiår tilbake i tid.

Men når teknologien endrer seg, får vi både nye virkemidler og nye utfordringer, som får noe å si for hvordan vi tenker rundt og implementerer prinsippene fra disse standardene og teorien vi har lært.

ARKIVERINGSSTRATEGIER I ENDRING

Vi kan ikke fortsette å arkivere fagsystemdata som journalposter i PDF-format i sakarkivsystemer. Ikke fordi arkivering som en tjeneste ikke lenger er en god strategi, men fordi systemene som brukes til det i dag, ikke er tilpasset informasjonen som arkiveres fra fagsystemene. Mulighetene som ligger i Noark 5, er i liten grad utnyttet slik at vi kan få enklere registreringstyper med virksomhetsspesifikke metadata knyttet til informasjonsobjektene.

bevaringsutvalget, som leverte sin rapport i mai 2023, fremhevet at dokumentasjon må kunne forstås frikoblet fra applikasjonen som skapte den, samtidig som den er en naturlig del av løsningen. En frikobling av dokumentasjon og applikasjon kan bidra til at det blir enklere å legge til rette for dataportabilitet på tvers av løsninger fra forskjellige leverandører, og en enklere flytting av dokumentasjon mellom aktører ved endret ansvarsdeling.

Dette kan videreføres til tankegangen i OAIS-standarden, som legger vekt på bevaringsformål og tiltenkte brukergrupper. Arkivinformasjon skal være tilgjengelig for all berettiget bruk, i samtid og fremtid, som det heter. Vi må vite hvem som skal ha tilgang, hvordan de skal få tilgang, og hvilke verktøy de har. Det er forskjell på å gi tilgang til et datasett gjennom et API, og det å sende dokumenter i PDF-format som vedlegg til en e-post. Men det er også forskjell på å svare på behovene til en privatperson, som vil ha dokumentasjon som bekrefter en rettighet, og det å dele data med et annet forvaltningsorgan, selv om informasjonen de får, er hentet fra samme datagrunnlag.

ARKIV, RISIKOSTYRING OG STANDARDISERING

Arkiv og dokumentasjonsforvaltning handler mye om risikostyring i dag. Ikke på en slik måte at vi kan oppgi arkiv som eget fag og erstatte det med ekspertise på håndtering av risiko. Arkivfaget har fortsatt sine formål og prinsipper som vi styrer etter, og som får betydning for risikobildet vi navigerer i.

Managing Records tok utgangspunkt i den toneangivende standarden som fantes da boken ble skrevet. Siden den gang har vi fått en større flora av standarder som ser på ulike deler av faget, og som gir oss et omfattende rammeverk for beste praksis-tilnærminger:

- ISO 30300-serien om styringssystemer for dokumentasjon
- ISO 16175 med funksjonelle krav til dokumentasjonssystemer
- ISO 21946, som gir en arbeidsmetode for verdivurdering av dokumentasjon
- ISO 18128 for risikohåndtering i dokumentasjonsprosesser
- ISO 13008 om konvertering og migrering av digital dokumentasjon

I tillegg har vi arkivdepotstandarder som ISO 14721 (OAIS), 16363, 17068, mfl., som også gir oss et faglig grunnlag for det videre arbeidet. Standardene henger sammen; de støtter seg og peker på hverandre for det spesifikke som dekkes der. Til sammen gir de oss et helhetlig rammeverk for håndtering av informasjon og dokumentasjon over tid. En eventuell ny lærebok (om den blir digital eller analog) bør kunne gi oss en samlet innføring i det som dekkes av disse standardene, og presentere det på en litt mer tilgjengelig måte.

Teknologi er ferskvare. Det er en stor risiko for at det som skrives i dag, oppleves som utdatert i morgen. Det betyr ikke at vi skal slutte å skrive om det, og gjennom å skrive om det fortsette å utvikle faget. ■

TANKER OM Å IKKE TENKE PÅ ARKIVERING – in-place, Noark og innebygget arkivering

av Leiv Bjelland *(universitetslektor, OsloMet)* og Sara C. Blom *(seksjonsleder Dokumentasjonsforvaltning, Norsk helsenett)*

INNLEDNING

I artikkelen «Rival records management models in an era of partial automation» vurderer Lappin, Jackson, Matthews og Ravenwood (heretter Lappin et al.) tre ulike modeller for digital dokumentasjonsforvaltning i en situasjon som preges av stor endring. Én av disse er den de kaller in-place-modellen.

I denne artikkelen skal vi bruke analysen til Lappin et al. som et prisme for å reflektere over endringene som skjer i Norge. Vi skal først kort sammenfatte artikkelen til Lappin et al. Dernest vurderer vi norske arkivregimer – Noark og innebygget arkivering – i lys av de tre modellene til Lappin et al. I avslutningen tar vi opp spørsmålet om hvorvidt/når in-place-modellen er et reelt alternativ til dagens modell(er) for norsk dokumentasjonsforvaltning.

Artikkelen er først og fremst et forsøk på å forstå de endringene vi står i i dagens norske dokumentasjons- og arkivforvaltning i lys av internasjonal arkivteori.

TRE MODELLER FOR DOKUMENTASJONSFORVALTNING

Ifølge Lappin et al. har moderne arkivteori konkludert med at direkte tilknytning mellom dokumentasjon og transaksjon eller prosess er vesentlig. Det finnes to etablerte hovedstrategier for å gjøre dette:

- Én modell, som er assosiert med Luciana Duranti, foreskriver separate arkivsystemer som er uavhengige av produksjonssystemet, og som har egenskaper og metadata som sikrer *recordness* over tid. Dokumentasjon fra ulike produksjonssystemer sikres ved at den flyttes over i arkivsystemet. Dette er arbeidskrevende, og Lappin et al. konkluderer med at denne strategien ikke er egnet for alle typer dokumentasjon.
- En annen modell, assosiert med David Bearman, skiller ikke mellom produksjons- og arkivsystem. I stedet bygges arkivfunksjon inn i produksjonssystemet. Utfordringen er at dette krever spesialisering – systemer må være tilpasset arbeidsprosesser. Det kan la seg gjøre for store énsaksserier, men det er i praksis vanskelig å optimalisere systemer for hver eneste arbeidsprosess.

Lappin et al. foreslår derfor at suboptimale løsninger av og til kan være å foretrekke. De eksemplifiserer dette med National Archives and Records Administration (NARA) sitt Capstone-prosjekt for håndtering av e-post, som de kaller *in-place*. NARA besluttet omkring 2010 å droppe systematisk B/K av virksomhetens e-post etterfulgt av overføring til et arkivsystem. I stedet bevarer NARA e-postkontoen til noen utvalgte nøkkelroller i e-posttjenesten. Det er altså to momenter i dette in-place-begrepet: For det første bevares e-post i produksjonssystemet – e-post-tjenesten NARA bruker. Dette minner om Bearman-modellen. For det andre blir det bevart uten å tilføres andre metadata enn de «delvis automatiserte» metadataene som e-posttjenesten tilbyr, som mottaker, avsender, tittel og dato. En annen form for in-place-arkivering, som en del private virksomheter i Norge bruker, er å belage seg på metadata som Microsoft har definert i Teams og Sharepoint.

ARKIVFUNKSJONEN SKAL VÆRE INNEBYGGET, I HVILKEN MODELL HØRER INNEBYGGET ARKIVERING HJEMME?

Fra et arkivfaglig perspektiv er NARAs e-post-strategi «suboptimal», og på kant med det meste av nyere arkivteori. Dette har potensielt konsekvenser både for dokumentasjonens bevisverdi her og nå, og for langtidsbevaringen. Lappin et al. argumenterer likevel for at løsningen ikke er helt uten arkivteoretisk støtte. Blant annet vektla britisk arkivteoris nestor, Hilary Jenkinson, å ivareta den opprinnelige orden. I NARA-tilfellet er det ingen tvil om at det er nettopp e-post-systemet som er den opprinnelige orden. Videre argumenterer de for at in-place-løsninger kan være å foretrekke, selv om de teoretisk sett er suboptimale, der faglig sett optimale systemer er for krevende til å fungere i praksis.

ETTER NOARK

Lappin et al. forsvarer altså det imperfekte der det perfekte er det godes verste fiende – f.eks. der modeller utviklet med tanke på å beskytte bevisverdi over tid fører til manglende dokumentasjonsfangst.

Er det ikke akkurat her vi har stått i Norge de siste årene? Noark fases ut; argumentene er langt på vei de samme som Lappins argumenter mot Duranti. Det er for tidkrevende å arkivere, saksbehandlere må bruke tid på både å vurdere arkivverdighet og på å arkivere. Dette gjør det fristende å kutte svingen, med dokumentasjonstap som konsekvens. Dessuten kan Noark-kravet være til hinder for innovasjon og for å ta i bruk de beste løsningene, fordi utenlandske leverandører har få incentiver til å etterleve en detaljert standard for markedsandeler i et nokså lite marked.

Samtidig som Noark ble utsatt for kritikk, ble en ny idé lansert og promotert av Arkivverket: Saksbehandlere og ledere skal ikke behøve å skjenke arkivering en tanke. Arkivfunksjonen skal være innebygget. I hvilken modell hører innebygget arkivering hjemme? Vi utelukker Duranti-modellen – det er denne vi forlater. Er innebygget arkivering bearmansk eller in-place?

HVA MENES MED INNEBYGGET ARKIVERING?

Poenget som sterkest framheves, er at brukere skal jobbe i de systemene de jobber i, uten å bry seg med arkivering. Ifølge tidligere direktør for samfunnsdokumentasjon i Arkivverket Espen Sjøvoll bør «arkivering kunne skje 'automagisk' og av seg selv – uten at medarbeiderne må bruke tid på det». Fra et saksbehandlerperspektiv skal innebygget arkivering ligne in-place-modellen.

Idéen om innebygget arkivering er enkel og besnærende. Samtidig har den lenge vært bortimot tom for konkret innhold. Idéen attribueres gjerne til Nederland, men de mest siterte kildene er strengt tatt ikke annet enn et par bloggposter. Hovedpoenget er at arkivering ikke skal gjøres i etterkant, men være bygget inn i produksjonssystemet før danningen. Et vilkår er at systemet er lagt til rette for de arbeidsprosessene

Illustrasjon: Shutterstock

som finner sted. I en særs heldig formulering fra 2020 spurte Fjeldaas og Myro: Dersom Noark er en sovepute som hindrer innovasjon og en kritisk vurdering av arkivregimet, er innebygget arkivering da et luftslott?

I løpet våren og sommeren 2023 begynte konseptet imidlertid å tre klarere fram i fagmiljøet. I mai 2023 publiserte European Archives Group (EAG) et white paper om *archiving by design* (AbD), og i september gjorde International Standard Organizations underkomité for dokumentasjons-forvaltnings- og arkivstandarder det samme. I seg selv gjør disse white paper-ene riktignok ikke begrepet *innebygget arkivering* veldig mye klarere – de er korte programerklæringer mer enn tydelige beskrivelser av AbD-tenkningen. Men de synliggjør også en del av det arbeidet som, så vidt vi har registrert, har pågått litt under radaren. EAG har hatt en undergruppe for archiving by design, der arkivarer fra Nederland og Norge har vært sentrale. Denne undergruppa har utviklet et slags teoretisk rammeverk for innebygget arkivering og en metode.

ARCHIVING BY DESIGN

I metoden struktureres de arkivfaglige prinsippene i ti funksjonelle krav som plasseres i fire kategorier (information modelling and classification, information representation, format and metadata, destruction and export og restrictions and security). Kravene innkapsler arkivfaglige prinsipper i praktiske, basale krav som må være oppfylt for å ivareta archiving by design-tankegangen.

EAG ANBEFALER «ARCHIVING IN THE SOURCE», ALTSÅ Å BEHOLDE INFORMASJONEN I PRODUKSJONSSYSTEMET SÅ LENGE SOM MULIG

EAGs metodikk, AbD Scan, legger grunnlaget for enten nye anskaffelser eller oppdatering av eksisterende systemer. AbD Scan skal brukes til «konkrete og avgrensede caser», og gjennomføres av et team med interne og eksterne deltakere. Det er verdt å merke seg at arkivmyndigheten («archival institution or archives and/or records management policy department») bør være med i prosessen. Teamet skal beskrive alle arbeidsprosesser som skal støttes av systemet, og konsultere primære og sekundære brukere av systemet, og lovgivning og policies som regulerer prosessene og dokumentasjonen. Til metoden hører det også en sjekkliste med en del spørsmål om bl.a. informasjonsobjekter, formater, B/K, søkemuligheter og migrering. Sjekklista innebærer likevel ingen standardisering; det er snakk om å skreddersy systemer, og avhengig av hvor mange arbeidsprosesser det er snakk om, og hvor intrikate disse er, kan det være mye som må kartlegges, planlegges og konfigureres.

EAG anbefaler «archiving in the source», altså å beholde informasjonen i produksjonssystemet så lenge som mulig. Dette er allikevel ikke et argument for in-place-modellen, men heller en risikofaktor som belyses. Datamigrering innebærer alltid en risiko for informasjonen, derfor er det viktig å ikke migrere dokumentasjon mer enn nødvendig.

VEIEN TIL INNEBYGGET ARKIVERING

Duranti-modellen Noark er altså i ferd med å fases ut i Norge, til fordel for et regime som for brukere skal framstå som in-place, men som i virkeligheten er mer i tråd med Bearman-modellen. Også Bearman-modellen har klare svakheter i følge Lappin et al., fordi den krever spesialtilpassing til hver enkelt arbeidsprosess; dette er kostbart. Ved innføring av et slikt system må forhåndsdefinerte arbeidsprosesser implementeres i arbeidsflyter med regelsett som definerer arkiveringspunkter. Videre bør sakstyper og metadata som titler og klassering også være forhåndsvalgt, for å lettere kunne hente ut gevinster i linjen senere. Dette reiser et nytt spørsmål: Forlater vi én ideell, men urealistisk modell til fordel for en annen? Det er for tidlig til at vi kan svare med stor sikkerhet. Men det er minst to mulige argumenter mot dette.

For det første vil systemer med innebygget arkivering riktignok være kostbare å utvikle og innføre, men i og med at man slipper den manuelle etterarkiveringen som Noark i mange tilfeller impliserer, vil driften koste mindre. Investeringskostnaden kan altså kanskje tjenes inn etter noen år. I tillegg kan man håpe på mindre tap av arkivverdig dokumentasjon.

For det andre kan det tenkes at man kan forenkle den partikulære metoden som EAGs undergruppe foreskriver, så man slipper å finne opp hjulet for hvert enkelt system. Vi går litt nærmere inn på konkrete prosjekter i Norge de siste årene.

SANDKASSEN OG STANDARDLAB

Da Arkivverket tok avgjørelsen om å ikke videreutvikle Noark, proklamerte de at de ville starte et mer dynamisk standardarbeid. For å fremme forsvarlig innovasjon etablerte de den regulatoriske sandkassen, som er et forum der virksomheter kan få dispensasjon fra Noark-kravet for teste ut nye løsninger som ligger på grensen eller utenfor lovkrav. Selv om sandkassen er forankret i norsk kontekst, er den som AbD Scan i sin essens bearmansk: Den tar for seg ett og ett system.

StandardLab er en annen og pågående satsing hos Arkivverket der man jobber med å detaljere og prioritere behov for standardisering av dokumentasjonsforvaltning og arkiv i kjølvannet av Noark. Blant annet er det en arena for å ta med erfaringer fra sandkassen som kan standardiseres. Per nå foreligger det et forslag fra StandardLab til en semantisk minste multiplum metadatamodell, som teknisk sett skal kunne oversettes på ulike måter. Den skal kunne implementeres på ulike tekniske måter, som sikrer kompatibilitet med felleskomponenter og legger til rette for å lage uttrekk til langtidsbevaring. I likhet med EAG ser Arkivverket på hvordan systemer kan ivareta arkivfaglige krav (APIA). En slik datamodell kan forenkle konfigureringen av nye systemer der arkiveringsfunksjonen er innebygget.

StandardLab spiller en viktig rolle på to måter: For det første bidrar det til å generalisere erfaringer gjort i sandkassen, som altså er grunnleggende partikularistisk. Håpet er at man kan unngå å måtte finne opp hjulet hver gang. For det andre vil StandardLabs arbeid være i tråd med norske lovkrav og føringer, der EAGs metodikk for implementering av systemer med innebygget arkivering må være overordnet, for ikke å

komme på kant med noen nasjonale policyer i EU-området. Med et norsk blikk kan vi slå fast at en reell in-place-løsning vil slite med å ivareta datadeling og gjenbruk av data på tvers av organisasjoner. I tråd med digitaliseringsstrategien legger StandardLab opp til systemer som er kompatible med felleskomponenter og andre systemer som skal motta og utlevere informasjon. In-place-modellen, i Lappin et al.s forstand, sikrer ikke dette, og vil dermed ha problemer med å etterleve krav til offentlighet.

KONKLUSJON

Kritikken som Arkivverket har anført mot Noark er i alt vesentlig den samme som Lappin et al. har anført mot Duranti-modellen: Post hoc-arkivering i et separat arkivsystem etter at dokumentasjon er skapt, er tidkrevende, og fører i realiteten til mangelfull dokumentasjonsfangst. (Det sagt kan man argumentere for at Noark-hyllevaresystemer faktisk har bygget inn arkiveringspunkter som automatisk fanger noe korrespondanse.)

In-place-modellen som Lappin et al. beskriver har minst ett trekk felles med visjonen om innebygget arkivering: Den som jobber i et produksjonssystem, skal ikke behøve å bry seg med arkivering. Problemet er at in-place ikke sikrer arkivfaglige prinsipper på en tilstrekkelig måte, fordi man belager seg på sikringstiltak, metadata osv. som applikasjonen har tilgjengelig, as is. Modellen er dessuten ikke tydelig med hensyn til langtidsbevaring. Selv om brukere skal kunne forbli in-place, må dataene være applikasjonsuavhengige. Innebygget arkivering er bearmansk, ikke «in-placesk».

For offentlige arkiver er in-place stort sett ikke tilstrekkelig – materialet sikres ikke i stor nok grad for ettertida, og interoperabilitet ivaretas ikke godt nok. Det *finnes* likevel tilfeller der in-place-modellen er tilstrekkelig. Vi tenker her på privat sektor som ikke er underlagt arkivloven, og på offentlig arkivmateriale som i henhold til en godt utført B/K-plan har kort bevaringstid.

Innebygget arkivering har framstått som et visjonært luftslott mer enn som metode. De siste årene har konseptet blitt noe mer konkret, særlig gjennom arbeidet i EAGs undergruppe for archiving by design (jf. note 8). Mens EAG har levert teorien, er sandkassen et forsøk på å gjøre det samme i praksis.

Det er fremdeles utfordringer med innebygget arkivering: Det kreves betydelig planlegging i implementeringsprosessen for å ivareta alle arkivfaglige prinsipper. Følgelig blir det også dyrt å innføre. Og hvordan kan innføring av innebygget arkivering ved metodikken AbD Scan unngå den flaskehalsen som arkivmyndigheter vil utgjøre? Her kan det arbeidet som skjer i StandardLab, bli veldig viktig. AbD er en grunnleggende partikularistisk metodikk, mens StandardLab bidrar til å generalisere.

Overgangen til innebygget arkivering er en kostbar og omfattende prosess – det krever stor omstilling og vil derfor være vanskelig å gjennomføre. Samtidig er alternativet å fortsette å jobbe med fangst av dokumentasjon i etterkant, som i dag, med dokumentasjonstap som konsekvens.

Vi kan håpe at systemene som kommer ut av dette, framstår som in-place for brukere som ikke har dokumentasjonsforvaltning som hovedoppgave. Systemene skal likevel ikke være in-place i Lappin et al.s forstand. ■

Sluttnoter

1 Lappin, J., Jackson, T., Matthews, G. & Ravenwood, C. (2021). Rival records management models in an era of partial automation. Archival Science, 21(3), 243–266.
2 Menon Economics (2018). Rapport – evaluering av Norsk arkivstandard. Menon-publikasjon nr. 81/2018.
3 Sjøvoll. E. (2021). Tungvint arkivering koster oss fem milliarder i året. Digi.no (https://www.digi.no/artikler/debatt-tungvint-arkivering-koster-oss-fem-milliarder-i-aret/512524)
4 Saaman, E. (u.å.). Archiving by design (https://www.nationaalarchief.nl/en/archive/knowledge-base/archiving-by-design) og Saaman, E. (u.å.). Seven points to consider when designing an information system (https://www.nationaalarchief.nl/en/archive/knowledge-base/seven-points-to-consider-when-designing-an-information-system)
5 Fjeldaas, H. & Myro. K. (2020). Digital arkivering. En analyse av endringene i norsk dokumentasjonsforvaltning. Bacheloroppgave, OsloMet — Storbyuniversitetet, Institutt for arkiv-, bibliotek- og informasjonsfag (s. 63).
6 EAG (2023). Archiving by Design. Whitepaper from the European Archives Group. (https://commission.europa.eu/about-european-commission/service-standards-and-principles/transparency/access-documents/information-and-document-management/archival-policy/european-archives-group_en).
7 ISO TC 46/SC 11 (2023). Records Management by Design: Some Considerations. ISO TC 46/SC11 White paper (https://committee.iso.org/sites/tc46sc11/home/news/content-left-area/news-about-standarization-in-t-1/records-management-by-design-unl.html).
8 Se henholdsvis European Archives Group - Archiving by Design subgroup (2021). Archiving by design – what it is and how it can be used. https://github.com/eag-abd/archivingbydesign/tree/main/shared-with-eag og European Archives Group - Archiving by Design subgroup (2022). Guidelines for using the archiving by design scan. (https://github.com/eag-abd/archivingbydesign/tree/main/shared-with-eag). Disse dokumentene er, så vidt vi vet, ikke publisert i ordinær forstand, men gjort tilgjengelig via Github, og disseminert via LinkedIn.
9 ISO-komitéen ISO TC 46/SC 11 (jf. note 7) skriver om «records management in place», der «only intellectual control is handed over to archival institutions». Dette er noe annet en både «archiving in the source» og Lappin et als. in-place, som handler om å ta til takke med egenskapene som finnes i f.eks. en e-post-applikasjon. ISO TC 46/SC 11s begrep «records management in place» handler om en såkalt post-custodial arbeidsdeling mellom danning og depot, der arkivinstitusjoner ikke lenger har monopol på langtidsbevaring. Eksempelvis er det Kartverket, ikke Arkivverket, som forvalter digitale kart i Norge, også på lang sikt.
10 https://github.com/arkivverket/standardlab/blob/master/standarder/infomodell-api.md

Kan vi stole på staten hvis den bruker kunstig intelligens[1]

av Inga Bolstad, *riksarkivar og leder av Arkivverket*
Øyvind Akerhaugen, *avdelingsdirektør Innovasjon, Arkivverket*

// Foto: Arkivverket //

Folk flest stoler på offentlig saksbehandling. Men hva skjer hvis vi bruker kunstig intelligens (KI) som del av saksbehandlingen? Jo, da stuper tilliten!

I Norge har vi stort sett tillit til at beslutningene som fattes, er riktige. Men hva skjer med tilliten dersom statlige etater bruker KI som del av saksbehandlingen? *Det* lurte vi i Arkivverket på, og ba Respons Fakta undersøke for oss:

Konklusjonen er et markant dropp i tilliten dersom KI er del av saksbehandlingen!

TILLITEN SOM FORSVANT

De som selv jobber i offentlig sektor, har naturlig nok høyest tillit til beslutninger fattet i det offentlige: Kun 11 prosent av dem har i utgangspunktet lav eller svært lav tillit, mens 54 prosent av dem har høy eller svært høy tillit. Men når vi introduserer bruk av KI, øker andelen skeptikere til 35 prosent.

I det private er man i utgangspunktet mer skeptisk: 25 prosent har lav eller svært lav tillit. Når vi introduserer KI, øker skeptikerandelen til 45 (lav eller svært lav tillit).

Med andre ord: Differansen mellom privat og offentlig ansatte viskes i stor grad ut når vi introduserer KI. Man stoler altså mer på egne vurderingsevner og godt skjønn enn på maskiners intelligens.

Er det grunn til det?
Bør vi være på vakt?
Og hvorfor bryr Arkivverket seg om dette?

DE JUKSET FØR OGSÅ

For å ta det siste først: I Arkivverket lagrer vi nasjonens hukommelse for ettertiden. Vi er opptatt av at ettertiden skal kunne finne svar på hva staten har besluttet og bestemt. Og vi er opptatt av at «sannheten» finnes i arkivene.

Men også i gamle papirarkiver ser vi at dokumenter kan være manipulert, at det er brukt korrekturlakk, og at ting er strøket over. Vi skal selvfølgelig stille strenge krav til maskiner, men kanskje ikke strengere enn vi stiller til mennesker?

Vi må ikke få panikk bare fordi det er en annen type logikk.

1 Kronikken var først på trykk i Dagsavisen 19. august 2023.

Kronikken var først på trykk i Dagsavisen 19. august 2023.

FOLK FEILER OGSÅ

Heller ikke mennesket er ufeilbarlig. Hodet til saksbehandleren kan også fungere som en «svart boks», vi vet ikke hva som ligger til grunn for vurderingen: Hen kan være unøyaktig eller farget av personlige meninger. Hen har sine politiske oppfatninger og kan bli påvirket av andre.

I Arkivverket er vi teknologioptimister. Ny teknologi gir oss store muligheter, og den tar ned risikoen for at informasjon blir tuklet med: I digitale løsninger kan vi sikre informasjonen mot endringer. Teknologien gjør det lettere å finne frem i informasjon, den forbedrer måten vi bevarer beslutninger på for fremtiden, og den letter arbeidet med innsyn og sladding.

GRUNN TIL Å VÆRE MASKIN-SKEPTIKERE?

Vi har brukt maskinlæring, en gren av KI, i noen år nå. Milevis av våre arkiver består av papirdokumenter, og mye er skrevet for hånd. Å gjøre dokumentene tilgjengelig for folk flest handler om å gjøre dette digitalt og søkbart. Da er maskinlæring og bildegjenkjenning nyttig. Vi har også spart mye tid med en maskinlæringsmodell som automatisk finner og sladder personnummer, slik at info kjapt kan deles med de som trenger den, uten manuell kontroll. Da vi lanserte, hadde vi under 90 prosent nøyaktighet – nå er vi på 97.

VI MÅ IKKE FÅ PANIKK BARE FORDI DET ER EN ANNEN TYPE LOGIKK.

Illustrasjon: Colourbox

Hvor nøyaktige menneskene som hadde jobben før var, vet vi ikke. Men vi vet at vi er adskillig mer kritiske til feil gjort av maskiner enn av mennesker.

Men selv vi teknologioptimister ser farene. Vi har alle lest kjedsommelig mange innlegg om hvordan ChatGPT lager fantasifulle CV-er. Men generative språkmodeller har ikke noe forhold til sannhet. De er gode til å konstruere språk og har et forhold til om ting hører sammen, men ikke til hvordan de hører sammen. Da kan det fort bli rot, og modellene er også i stand til å finne opp ting som ikke har skjedd. Vi tror ikke generativ KI blir utbredt i offentlig saksbehandling, men det kan absolutt bli risikabelt dersom saksbehandlerne begynner å bruke ChatGPT i sin research under saksbehandlingen.

HVOR MYE MÅ VI KONTROLLERE?

Så hva gjør vi?

Vi må finne ut hva som er nødvendig grad av kontroll.

Offentlige virksomheter har et ansvar for å sikre god forvaltning av dokumentasjonen i offentlig sektor. De må kunne vise hvilke beslutninger de tok, og på hvilket grunnlag. Og Arkivverket har tilsynsansvaret for dette.

VI HAR ALLE LEST KJEDSOMMELIG MANGE INNLEGG OM HVORDAN CHATGPT LAGER FANTASIFULLE CV-ER.

For å bevare tilliten må vi fortsatt ha god etterrettelighet, også når ting blir digitalt og mer ugjennomsiktig. Tradisjonelle saksbehandlingsløsninger med mer eller mindre lesbar kildekode og tydelig definerte beslutningstrær, er ikke så vanskelige å forholde seg til for ettertiden. Men med stadig mer automatisering ved hjelp av teknologi som ikke lar seg dokumentere på detaljnivå, kan det blir vanskeligere å ivareta rettigheter og tillit.

POLITIKERNE MÅ PÅ BANEN

Vi må finne ut hva som er nødvendig grad av kontroll, kombinert med tilstrekkelig handlingsrom. Dette er fornuftig å løse på nasjonalt nivå, det er ikke smart at hver virksomhet skal finne opp kruttet. Og derfor trenger vi også en god politisk diskusjon.

Men å sette på bremsen og utelukke bruk av kommersielt utviklet KI i offentlig sektor hjelper ingen. Da sakker vi akterut. ■

Illustrasjon: Colourbox

Felles utfordringer
i de nasjonale fellesløsningene

av Anita Haugen Lie, *Norsk Arkivråd*

I august sendte Bergen kommune et brev[1] til Kommunal- og distriktsdepartementet (KDD) hvor de belyser utfordringer kommunen har erfart i de nasjonale fellesløsningene. Kommunen tar opp en del interessante problemstillinger, og vi tok derfor en prat med direktør for Digitalisering og innovasjon konsern i Bergen kommune Kjetil Århus. Nederst i saken kan du se svaret fra KDD.

VI HEIER PÅ NASJONALE FELLESLØSNINGER!

Bergen kommune har stor tro på bruken av nasjonale fellesløsninger. «Vi heier veldig på dette arbeidet, men det er viktig for oss å bidra til at disse løsningene blir så gode som mulige», forteller Århus. «Tillit og bærekraft er viktig, og da må løsningene kommunen benytter til å forvalte informasjon om innbyggerne, være trygge, godt beskrevet og tydelig forstått. Ved å dele våre erfaringer vil vi forhåpentligvis bidra til at de nasjonale fellesløsningene blir bedre og kan operere trygt i et komplekst digitalt økosystem.»

BAKGRUNNEN

I brevet til KDD beskriver Bergen kommune sine erfaringer og flere uønskede hendelser knyttet opp mot funksjonalitet og rutiner som ikke har fungert på en god nok måte i de nasjonale fellesløsningene, som Altinn og folkeregisteret.

I 2018/19 opplevde kommunen svikt i funksjonalitet i et oppvekstadministrativt system, hvor det oppstod problemer knyttet til overføring av data fra folkeregisteret. Konsekvensen var at systemet ikke kunne ivareta personvernet til en sårbar gruppe på en god nok måte. Dette førte til at kommunen måtte innføre manuelle rutiner, noe de fremdeles gjør flere år etter hendelsen.

De siste årene har det vært flere uønskede hendelser i kommunen, som har ført til store avisoppslag. Mange av disse sakene er knyttet til utfordringer med Altinn. Dette gjelder den såkalte barnevernsaken[2], hvor bekymringsmeldinger ikke har kommet fram til kommunen. I sommer ble det også kjent at flere saker fra politiet sendt via Altinn ikke er registrert i kommunen, fordi det fantes en funksjonalitet kommunen ikke var kjent med.[3]

Kommunene poengterer at disse hendelsene samlet gjør at de gjerne vil dele sine erfaringer med andre for å peke på hvilke utfordringer særlig Altinn skaper for kommunen, og hvordan man kan jobbe med videre med dette.

UTFORDRINGER I ALTINN

Bergen kommune peker i brevet på tre utfordringer de ønsker å diskutere:

1. Innføring av nye tjenester som representerer avvik fra etablerte rutiner

Flere av kommunens uønskede hendelser ser ut til å være knyttet til rollen «Taushetsbelagt post» i Altinn. Denne rollen tildeles ikke automatisk etter roller i Enhetsregisteret. Dette har ikke blitt forklart til Bergen kommune. Det er derfor viktig at det etableres bedre kommunikasjon og ansvar for informasjon når rutiner, retningslinjer og lignende endres i systemet. Bergen kommune mener at ansvarsfordelingen må tydeliggjøres mot

1 Brev av 18. august 2023 fra Bergen kommune til Kommunal- og distriktsdepartementet *«Felles utfordringer i de nasjonale fellesløsningene»* https://www.bergen.kommune.no/hvaskjer/samfunn/problem-med-uapnet-og-avvist-digital-post

2 https://www.bergen.kommune.no/hvaskjer/helse-omsorg-og-inkludering/nesten-alle-de-slettede-bekymringsmeldingene-kom-fra-offentlige-aktorer

3 https://www.bergen.kommune.no/hvaskjer/folger-opp-bekymringsmeldinger-fra-politiet-som-ikke-har-nadd-frem

// De alvorlige feilene resulterte i mange avisoppslag, her fra VG, BT, TV2 og NRK. (skjermbilder fra nettsidene) //

brukerne når leverandører kobler seg til de nasjonale fellesløsningene. Denne ansvarsfordelingen og informasjonen om dette oppleves i dag som svært fragmentert.

2. Automatiske varsler fra Altinn

Kommunen opplever at det kommer svært mange automatiske varsler fra Altinn, dette kan gjøre at viktige meldinger drukner. Noe som er særlig sårbart for nye tjenester. «Vi kan få flere hundre varsler i løpet av en dag», forteller Århus. Han ønsker seg en ny funksjonalitet hvor det ikke sendes varsler på alt, men for eksempel kun på viktige meldinger.

3. Kompleks organisasjonsstruktur i Altinn

Bergen kommune er en stor virksomhet med mange tjenester. For store organisasjoner som oss blir strukturen i Altinn svært kompleks, for eksempel i arbeidet med å tildele roller, forteller Århus. Kommunen har 636 organisasjonsnummer i Enhetsregisteret. Rollene tilknyttet taushetsbelagt post tildeles ikke automatisk, dette er derfor opphav til stor risiko for at viktige forsendelser ikke oppdages. I tillegg må dette gjøres manuelt. Århus påpeker at dette er ikke en bærekraftig måte å jobbe på, her må prosessene automatiseres. I tillegg er det problematisk at vi ser kun hva neste ledd/aktør gjør, og ikke hele prosessen. Et eksempel er Digipost: Om det implementeres ny funksjonalitet i systemet, er systemeier ikke pliktig til å informere om dette. Noe som fører til at prosessene fort kan bli uoversiktlige og fragmenterte for kommunen. «Det ville vært en fordel at vi faktisk ser prosessene i sin helhet», forteller Århus.

HVA NÅ?

«Etter at brevet ble sendt, har vi vært opptatt av å dele våre erfaringer blant annet på flere konferanser, brukergrupper og seminar, og vi har hatt møter med Digdir og KDD», forteller Århus. «Tilbakemeldingene har vært at mange, ikke overraskende, sliter med de samme utfordringene. Vi mener det er særdeles viktig at offentlig sektor tar et samlet grep om prosessene i de nasjonale fellesløsningene. Vi må tydeliggjøre plassering av ansvar for stadig mer komplekse og sammenhengende prosesser og tjenester. Dette er både KDD, KS og Digdir svært klar over.»

«Nå har vi nevnt noen utfordringer og har fått signaler om at det jobbes med å løse disse. I Bergen kommune ser vi på hvordan vi kan forbedre prosessene internt i kommunen. I den sammenheng samarbeider vi godt med Bergen byarkiv, om hvordan vi skal ta hensyn til arkivfaglige problemstillinger», forteller Århus. Før han legger til: «Som sagt, vi heier på fellesløsningene, og det jobber dyktige folk i alle ledd, så jeg har troen på at et grundig arbeid med fellesløsninger er noe vi alle vil ha god nytte av!» ■

SVAR FRA KDD 10.11.2023:

Vi viser til vårt svar til Bergen kommune den 2. oktober. KDD deler kommunens bekymring for muligheten til selv å holde kontroll over alle deler av digitale tjenester til innbyggere og næringsliv der flere fellesløsninger fra flere aktører inngår.

De mest relevante aktørene knyttet til fellesløsninger som benyttes i kommunal sektor, er Digitaliseringsdirektoratet, KS og KS Digitale fellestjenester. KDD vil ta initiativ til dialog med disse nå i høst. Målet med dialogen vil være å drøfte mulige tiltak som bidrar til å unngå uønskede konsekvenser for kommunene ved bruk av fellesløsninger i tjenestekjeder der flere aktører inngår.

Journalførings-paradigme?

av Olene Qviller Grøtan, *Solution Consultant, Tietoevry Norway AS*

Foto: privat

FORORD

Som student og helt ny i arkivverdenen møtte jeg mange begreper og praksiser jeg syntes var vanskelige å begripe. Spesielt dette med journalføring. Etter en frustrerende eksamensoppgave om temaet tidlig i studiet var arkivlovutvalgets forslag om å fjerne journalføringsplikten gode nyheter for meg. Da man i høringsnotatet valgte å beholde journalføringsplikten likevel, ble jeg interessert i å undersøke temaet nærmere. Jeg valgte derfor å skrive om journalføring i min bacheloroppgave. Som en viktig del av pensum utgjorde NOU 2019:9 utgangspunktet for problemstillingen i bacheloroppgaven, og er inspirasjonen bak tittelen *Journalføring – et nødvendig onde eller utdatert praksis?*

Dette er et tilpasset utdrag fra bacheloroppgaven jeg skrev våren 2023. Her trekker jeg fram tanker om et journalføringsparadigme som et forsøk på å komme til bunns i hvorfor hvorfor man i høringsnotatet 5. oktober 2021 valgte å ikke ta til følge arkivlovutvalgets forslag om å fjerne journalføringsplikten i NOU 2019: 9.

Oppgaven kan leses i sin helhet på NTNU sine sider: ntnuopen.ntnu.no

INTRO

Selv om arkivlovutvalgets forslag om å fjerne journalføringsplikten i NOU 2019: 9 kan sies å være litt i overkant modig, har den digitale utviklingen vist at praksisen helt klart har store mangler, og at det er behov for å tenke nytt. Hvis arkivlovutvalget mener det ikke lenger er nødvendig å journalføre, hvorfor ønsker man likevel å beholde en praksis som gir dårligere arkiver? Dette fikk meg til å undersøke teori om paradigmer.

PARADIGME

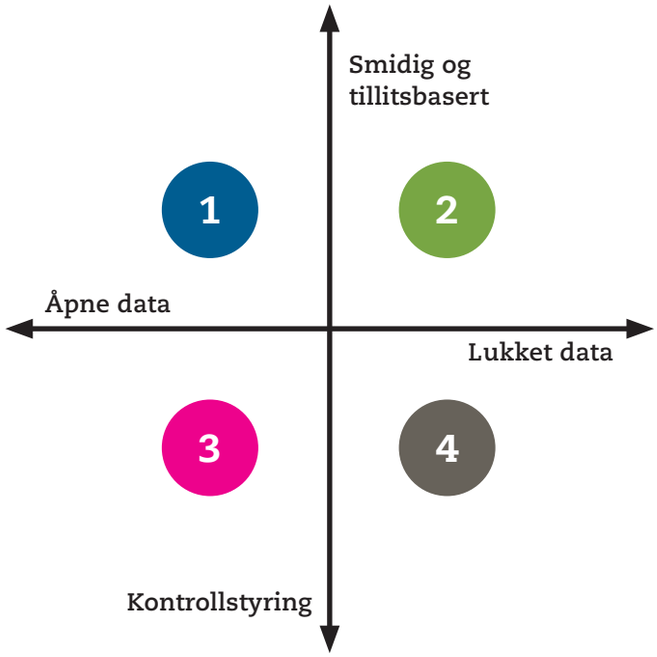
Hva er et paradigme? Et paradigme kan forstås som «et grunnleggende teoretisk rammeverk for en disiplin» som kan bestå av et sett verdier, et sett teoretiske forutsetninger og et begrepsapparat (1). Det vil alltid være drivkrefter, rammer og bakgrunnsoppfatninger som påvirker og avgjør hvordan vi forstår og tyder verden rundt oss, og som viser seg i de begrepene og verktøyene vi bruker. Dette kan vi samle under paraplyen 'et paradigme', som er et begrep som springer ut fra Thomas Kuhn.

Et paradigme kan gjøre at man har helt forskjellige måter å definere det samme begrepet på. I arkivvitenskapen trekker for eksempel Geoffrey Yeo fram at en journalpost eller registrering kan defineres forskjellig alt ettersom hvilket fagområde man kommer fra, og at disse oppfatningene endrer seg og blir formet av de epokene de hører til (2). Paradigmebegrepet er også mye brukt av Terry Cook, og han bruker det blant annet til å forklare de ulike praksisene som har vært gjeldende i arkiv og dokumentasjonsforvaltning opp igjennom historien.

Bevissthet om paradigmer er viktig for dokumentasjonsforvaltning. De føringene et paradigme legger, har stor innvirkning på hva vi tar vare på, og hva vi utelater. Ubevisst kan vi stryke folk ut av historien eller undertrykke stemmene deres. Som eksempel på dette trekker Maliniemi fram hvordan prinsipp om verdinøytralitet i arkivordning og katalogisering kan føre til at de som en gang hadde en stemmene i arkivene, blir brakt til taushet (3). Dette fordi prinsippet om verdinøytralitet har gjort at arkiver som inneholder minoritetsspråk, ikke har blitt merket med at de inneholder det, som igjen påvirker holdningene vi har til minoritetene i dag.

JOURNALFØRING

Journalføring er en tradisjon som oppstod i 1740 og er et verktøy for å dekke en rekke viktige behov og formål i arkivdanningen. Dette innebærer registrering av metadata og tilrettelegging for innsyn og offentlighet, som verktøy for framfinning og å holde orden i egne saker, og for å etterkomme lovverk. Den utgjør grunnlaget for innsynstjenester vi i Norge har i dag, og disse tjenestene «regnes som unik[e] på verdensbasis»[1] (4). Selv om man utfaser praksisen eller begrepet, vil behovene fortsatt være der. Det burde derfor ikke være snakk om å slutte å registrere metadata, slutte å arkivere eller slutte å publisere på digitale innsynstjenester, da dette ville vært brudd på arkivlova og være grunnlovsstridig. Usikkerheten rundt gjennomføringen i praksis er en av de tyngste grunnene til at forslaget ble forkastet i høringsnotatet. Derimot ser jeg ikke noe problem med å utfase – i hvert fall journalføringsbegrepet – uten andre digitale verktøy på plass, siden dette i seg selv ikke gir grunn til å slutte med journalregistreringer. Virksomheten er jo uansett pliktig å dokumentere hvordan de ivaretar arkivene i arkivplanen[2].

// Et fagområde i endring. Illustrasjon fra fremtidsanalysen Rambøll utarbeidet for Norsk Arkivråd i 2021 //

Man må bruke riktig verktøy til riktig arbeid. Derfor trekker James Lappin mfl. fram 3 ulike modeller for «recordsystems» eller programmer for å registrere arkivposter/records[3], og poengterer at disse modellene har forskjellige bruksområder og må brukes til det arbeidet som de passer best til (5). Det er dermed ikke bare én fasit for hvordan korrespondanse og arkiver bør tas vare på, men alt avhenger av materialet og behovet til virksomheten. Journalføringsplikten med det regelverket vi har i dag, er snever og for det meste tilrettelagt offentleglova og arkivforskriftens registering av korrespondanse.
Den gir derfor lite rom for å arkivere komplekse databaser og annen arkivverdig dokumentasjon i nye kanaler på en enkel måte, og å gjøre denne tilgjengelig for innsyn.

PARADIGMESKIFTE

Hvis det blir mange nok avvikende resultater som ikke passer inn i det nåværende paradigmet, kan det oppstå en såkalt krise hvor man setter spørsmålstegn ved rammeverket man jobber i, og som kan lede til et skift i paradigmet (jf. (1)). Dette har vi et godt eksempel på i den nyere tid i dokumentasjonsforvaltning. Cook trekker fram det digitale skillet, hvor overgangen fra papir til digitalt materiale har gjort at vi har møtt på et nytt paradigme (6). Vi har gått fra dokumenter og en papirbasert arbeidsmåte og til dagens situasjon hvor dokumentbegrepet ikke lenger passer sammen med digitale data og arbeidsmåter. Dette utfordrer tankegangen vår rundt arkiv og dokumentasjonsforvaltning.

1 Sirevåg snakker om «Offentlig elektronisk postjournal (OEP), publiseringstjenesten for departementenes og andre statlige sentralorganers postlister» (Sirevåg, 2014, s. 26). OEP ble erstattet med eInnsyn i 2018. Det finnes flere innsynstjenester enn eInnsyn som benytter Noark-standarden.

2 Arkivforskriften §4 Arkivplan og internkontroll: «Alle offentlege organ skal til kvar tid ha ein ajourført arkivplan som viser kva arkivet omfattar og korleis det er organisert. Arkivplanen skal også vise kva slags instruksar, reglar, planar mv. som gjeld for arkivarbeidet.»

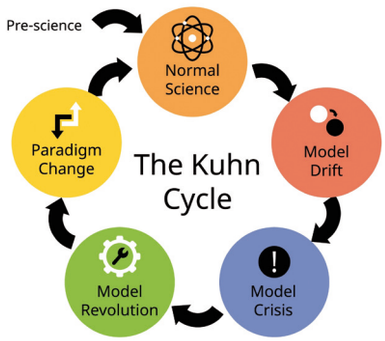
3 Det engelske uttrykket 'records' blir i Noark-standarden kalt en registrering og har likheter med den norske journalposten, men det engelske uttrykket rommer mer enn vår praksis med registreringer.

JOURNALFØRINGS-PARADIGMET

Har vi i Norge et journalføringsparadigme? Ettersom journalføringen har påvirket alle sider ved arkivdanningen vår og vært grunnleggende rettesnor helt fra 1740-tallet, kan vi absolutt si at vi har hatt et slags journalføringsparadigme. Vil det da si at nå som den digitale hverdagen er blitt en realitet og journalføringstradisjonen har begynt å bli et problem for arkivene, må det gamle paradigmet forkastes til fordel for det nye hvis vi skal kunne fortsette den digitale utviklingen? Det kommer an på hvordan vi anvender teori om paradigmer.

Soknes skriver i Norsk arkivforum nr. 29 at Cooks bruk av paradigmebegrepet avviker fra Kuhns ideologi om begrepet. Ifølge Kuhn innebærer et paradigmeskifte at «det ene paradigmet avløser det andre», og at det er «vanskelig eller umulig å arbeide innenfor begge på samme tid» (7). Cook, derimot, bruker begrepet «som betegnelse på vesentlige endringer», men uten det markante skillet og med muligheten for å arbeide innen begge paradigmene samtidig (7). Hvis vi derfor bruker paradigmebegrepet som et samlende begrep på de ulike tankesett og rammeverk vi opererer innenfor, kan det gjøre det lettere å forstå «det digitale skiftet innen arkiv» (7). Slik kan vi lettere forstå hverandres tankemåter og samtidig hente lærdom fra, eller bygge videre på, det gamle paradigmet inn i det nye paradigmet.

Situasjonen mellom arkivlovutvalgets forslag og høringsrundens avgjørelse kan derfor sees på som et møte mellom to paradigmer. Det ene paradigmet baserer seg på en journalføringsverden hvor det er satt 'strøm på papir', med begreper og verktøy som gjenspeiler en arbeidsmetode tuftet på papirarkiver og tradisjoner. Det digitale paradigmet,

Illustrasjon: Shutterstock

derimot, anser disse begrepene og arbeidsmetodene som utdaterte og ikke passende for digitalt materiale, og ønsker å innføre sine egne begreper og metoder. Verdiene, det teoretiske grunnlaget og begrepene er fundamentalt forskjellige i disse to paradigmene. Arkivlovutvalget mener at «definisjonene i offentleglova § 4 framstår som et forsøk på å presse dagens virkelighet inn i gårsdagens terminologi» (8). Heller enn 'journal', 'arkiv' og 'postliste' vil det i en digital verden være mer hensiktsmessig å snakke om 'transaksjonslogg', 'databaser' og 'registre'. Det hevdes for eksempel at klassifikasjon ikke er nødvendig i elektroniske arkiver, «fordi det likevel finnes mange andre metadataelementer som kan brukes til gjenfinning» (9). Det er ikke av den grunn snakk om å slutte med klassifikasjon, men man bruker andre begreper for å dekke behovet for kontekstinformasjon.

At det finnes fundamentalt forskjellige tradisjoner og praksiser for arkivdanning og ordning, er ikke noe nytt. Andresen trekker fram to forskjellige praksiser, *registratur* og *non-registratur* – hvorav den norske modellen er nærmest registraturprinsippet – der kulturforskjeller gjør at begge sider av praksisene har veldig vanskelig for å forstå hverandres struktur (10). Det later til å være en tilsvarende kulturforskjell som vi kan se i paradigmeskiftet og generasjonsskiftet som finner sted i arkivfaget. Den nye generasjonen er påvirket av internasjonalisering og globalisering, og har ikke det samme forholdet til norske tradisjoner som før i tiden. Sammen med økt digital kompetanse og digitale hjelpemidler, og med et fravær av papir, øker dette kulturforskjellene ytterligere.

ET FAGOMRÅDE I ENDRING

Arkivsektoren er for fullt på tur inn i en «ny epoke» hvor det er et stort behov for å finne nye løsninger til utfordringene med digitaliseringen. Noark-standarden, som har sitt opphav i journalføringspraksisen, og som har stått sterkt som standard i flere tiår, kunngjorde Arkivverket den 10.06.2021 at de ikke lenger kommer til å oppdatere. De har valgt å heller «starte opp et mer dynamisk standardarbeid», og begrunner dette med at standarden «er som en dinosaur å regne i IT-sammenheng», og at «løsningene for å arkivere er både tidkrevende og tungvinte» (11). Det blir uttalt videre i kunngjøringen at det ikke nødvendigvis er Noark som er problemet, men at den ikke blir brukt på riktig måte – og da har de «ikke oppnådd det [de] ønsket med standarden» (11). Arkivverkets kunngjøring om å gå bort fra Noark-standarden og heller se på andre løsninger viser at det er store endringer som foregår, og som man kan vente framover.

I fremtidsanalysen Rambøll utarbeidet for Norsk arkivråd i 2021, ble det presentert 4 forskjellige ekstreme fremtidsscenarioer for dokumentasjonsforvaltningen (12). Arkivsektoren er nødt til å forberede seg på at det vil komme like mange raske og store endringer som det hittil har vært, også i framtiden. Mange av dagens arbeidsoppgaver er i ferd

med å bli automatisert, og en av scenarioene som presenteres, er at dokumentasjonsforvaltning i verste fall kan komme til å bli borte som fagområde og bli erstattet med datavitenskap (12). Et annet scenario, som ikke er like dystert, fremmer tanken om at arkivoppgavene hovedsakelig vil dreie seg om internkontroll og ikke om å registrere journalposter (12). NOU 2019: 9 og forslaget om å fjerne journalføringsplikten kan derfor sees på som et framtidsrettet tiltak. Vi er nødt til å rive oss løs fra en tankegang om strøm på papir, PDF/A og postjournal hvis vi skal være i stand til å møte fremtidig utvikling.

Hvis man derfor velger å beholde journalføringen, beholder man også et sett begreper som kan hindre nødvendig utvikling i det digitale paradigmet. Dette peker også en rapport gjort av Direktoratet for forvaltning og økonomistyring (DFØ) på. Den sier at «[d]agens regelverk og tilgjengelige løsninger bremser nødvendig fornyelse og digitalisering» (13). Hvis man derimot går bort fra journalføringen og dens begreper, kan det føre til at mange i journalføringsparadigmet tror at man da også fjerner alt som hører med til praksisen.

ET FAGOMRÅDE SOM MÅ BEVARES

Det er derfor kanskje ikke så rart at høringsnotatet bærer et visst preg av motvilje mot enda mer endring. Mange blir skremt av utviklingen som finner sted, og ønsker å bremse denne. Det er blitt uttrykt bekymring for den økende omstillingen siden den kan utgjøre en fare for de fysiske arkivene vi har i magasinene. I et representantforslag til Stortinget ble det i 2016–2017 fremmet bekymring for generasjonsskiftet i Arkivverket. Det sies at «i stedet for å ansette nye som kan læres opp i tradisjonelt arkivarbeid, ansettes det nå bare personer med ny, digital kompetanse» (14). Siden mye av det kollektive minnet vi skal ta vare på, fortsatt er papirarkiver, er det viktig at vi ivaretar kompetansen til det tidligere paradigmet, og ikke glemmer at papirer også skal bevares for ettertiden.

VEIEN VIDERE?

Det er veldig tydelig at vi har med et paradigmeskifte å gjøre, og jeg tror vi derfor må utfordre tankesettet vårt rundt hva journalføring egentlig er, og hvordan dette påvirker oss. Terry Cook oppfordrer oss til å heller tenke «prosess enn produkt, å bli heller enn å være, heller dynamisk enn statisk, kontekst i stedet for tekst» (6, oversettelse av meg). I stedet for at journalføring blir formålet med arkiv, må man heller tenke på den som et verktøy for arkiv. Journalføringen tilfører dokumentene kontekst, men dokumenterer også prosesser og transaksjoner. Begrepene vi bruker, kan begrense eller utvide vår forståelse av arbeidsoppgaver, og i journalføringens tilfelle har den «sterke oppmerksomheten om retten til innsyn i 'postjournal' [ført] til at resterende deler av forvaltningens kommunikasjon og dokumentasjonsproduksjon får tilsvarende liten oppmerksomhet» (8). Det er derfor en viss fare for at man henger seg opp i begrepenes tradisjonelle betydning og arbeidsoppgave, i stedet for å se de underliggende prinsippene og behovene for praksisen.

Dette gir god grunn til at utvalget ønsker å gå bort fra journalføring som begrep. Sett fra den andre siden er det også forståelig at høringssvarene bærer preg av skepsis til å avvikle journalføringsplikten, ettersom den er grunnvollen i norsk arkivdanning, et viktig verktøy for innsyn, og tar hånd om konteksten og autentisiteten til dokumentene. Sitter derimot det gamle paradigmet så godt at man heller holder på siste rest av gammel terminologi i frykt for det ukjente? ■

Referanser

1. Dons, E.M., Antonsen P., Bøe, S., Haraldsen, F., Hjortland, O.T., Holst, C. et al. 2022. *Fellespensum for NTNU-ex.phil. høsten 2022.* 2. prøveutgave, Universitetsforlaget, Oslo
2. Yeo, G. 200. *Concepts of Record (1): Evidence, Information, and Persistent Representations.* The American Archivist. 2007, 70(2): side 315–43.
3. Maliniemi, K.J. 2010. *ABM-skrift #65: Arkivdokumentene forteller. To kommuner – to typer minoritetspolitikk*, ABM-utvikling. https://www.kulturradet.no/vis-publikasjon/-/arkivdokumentene-forteller.
4. Sirevåg, T. 2014. *Utviklingen av Noark-standarden 1984–2008.* Tidsskriftet Arkiv, utgave 5: side 1–26.
5. Lappin, J., Jackson, T., Matthews, G., Ravenwood, C. 2021. *Rival records management models in an era of partial automation.* Archival Science utgave 21, side 243–66.
6. Cook T. 2001. *Archival science and postmodernism: new formulations for old concepts.* Archival Science, utgave 1, side 3–24.
7. Soknes, T.S. 2023. *Arkivvitenskapelig paradigmeteori.* Norsk Arkivforum, utgave 29, side 197–236.
8. NOU 2019:9. Fra kalveskinn til datasjø. Ny lov om samfunnsdokumentasjon og arkiver. Oslo: Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon, Teknisk redaksjon; 2019.
9. Haugen, J.A. 2014. En sammenligning mellom Noark 5 og MoReq2010 – og mellom norsk og internasjonal arkivtradisjon, side 9-28. I: Neergaard A, red. *Dokumentasjonsforvaltning og arkiv i det 21 århundre.* Fagbokforlaget, Bergen
10. Andresen H. 2021. *Bør journalføringsplikten avvikles?* Norsk arkivforum, utgave 27, side 185–211.
11. Arkivverket. Arkivverket avslutter utviklingen av Noark-standarden 2021d. Tilgjengelig fra: https://www.arkivverket.no/nyheter/arkivverket-avslutter-utviklingen-av-noark-standarden-copy
12. Rambøll 2021. *Fremtidens dokumentasjonsforvaltning og informasjonsstyring – en fremtidsanalyse* for Norsk Arkivråd. Norsk Arkivråd 2021, utgave 2, side 48-67.
13. DFØ 2021. Dokumentasjons- og arkivfunksjonen i statlige virksomheter. Direktoratet for forvaltning og økonomistyring.
14. Vedum, T.S., Pollestad, G., Greni, H., Lundteigen, P.O., Toppe, K. 2017. Representantforslag 139 S.

SKEIV *muntlig historie*

av Heidi Rohde Rafto, *universitetsbibliotekar, Skeivt arkiv*

Skeivt arkiv ble etablert i 2015, med ansvar for å samle inn, bevare og formidle skeiv historie. Helt fra starten av har muntlig historie vært sentralt i dette arbeidet. Det er ikke tilfeldig. Når grupper har fått sin historie usynliggjort på grunn av tabu og stigmatisering, er innsamling fra muntlige kilder et verdifullt verktøy for å løfte denne historien frem i lyset.

// **Birger Angvik er professor emeritus ved UiB, og fortalte om sitt engasjement for skeives rettigheter i Norge og internasjonalt.** Foto: Jo Hjelle, Skeivt arkiv. //

MUNTLIG HISTORIE

Muntlig historie har lange tradisjoner. For 3000 år siden samlet skrivere i det kinesiske Zhou-dynastiet inn folkelige ordtak til bruk for hoffets historikere. Grunnlaget for historieskrivingen i det gamle Hellas var blitt muntlig overført. Og under koloniseringen av Amerika samlet spanske kronikører muntlige kilder for å rekonstruere historien til den opprinnelige befolkningen på kontinentet. Men da historiefaget ble etablert som akademisk disiplin på 1800-tallet ble muntlige kilder avskrevet som myter og folklore. Mer «objektive», skriftlige kilder ble idealet (Ritchie 2015).

Men stemningen snudde etter hvert. På 1940-tallet ble muntlig historie igjen tatt inn i varmen. Dette sammenfalt med tekniske utviklingen: lydbåndopptakeren, som gjorde det mulig å bevare samtaler i sin helhet, kom på markedet. I 1948 ble det første arkivet for muntlig historie opprettet ved Columbia University, og ikke lenge etter forskningssenteret The Columbia Oral History Research Office. Lignende sentre ble etablert ved flere amerikanske universiteter i årene som fulgte, og i Storbritannia ble Oral History Society dannet i 1973. I Norge kom den første doktorgraden basert på muntlig historie på samme tid, *Arbeidermiljø under det industrielle gjennombrudd* av Edvard Bull d.y. Interessen for muntlig historie spredte seg verden over, og i 1987 ble International Oral History Association etablert, med konferanser annethvert år. Den 22. utgaven ble arrangert i Brasil sommeren 2023, med temaet «Oral history in a digital and audiovisual world».

Bruken av muntlige kilder er i så måte både «gammeldags» og nyskapende. Muntlig historie er et svært tverrfaglig felt, og samler fagpersoner fra en rekke områder, samt selvlærte entusiaster.

SKEIV MUNTLIG HISTORIE

I Storbritannia var muntlig historiemiljøene tidlig opptatt av arbeiderhistorie og feministisk historie, og også i USA våknet et engasjement for «historie nedenfra». Ut fra dette vokste *skeiv muntlig historie* frem.

Skeiv historie er historien om menneskene som har brutt med normene for kvinnelighet og mannlighet opp gjennom tidene, og også om majoritetssamfunnets reaksjoner på disse normbruddene. Noen kilder til skeiv historie finnes i skriftlig form, som medisinske journaler, rettsdokumenter og politiske vedtak. Men mye av denne historien er ikke skrevet ned, den finnes bare som minner hos dem som har levd den. Derfor er innsamling av muntlige kilder en uvurderlig metode for å dokumentere skeiv historie. Og det haster! De som kunne fortalt om den norske homobevegelsens tidlige år, er allerede døde.

// **Intervju med daværende helseminister Bent Høie, 2018.** Foto: Jo Hjelle, Skeivt arkiv. //

// **Skriftlig og muntlig historie utfyller hverandre. Gitte Gram Swensson donerte materiale og fortalte om arbeidet i Åpen kirkegruppes foreldregruppe. Gruppen var aktiv fra 1990 til 2016 og ga støtte og fellesskap for (kristne) foreldre til skeive.** Foto: Jo Hjelle, Skeivt arkiv. //

Fra begynnelsen av hadde skeiv muntlig historie et sterkt *community*-preg. Intervjuer og forteller tilhørte gjerne samme miljø, og man så det som et felles ansvar å dokumentere en felles historie. Boyd og Roque Ramírez, forfattere av *Bodies of Evidence – The Practice of Queer Oral History* (2012), vektlegger betydningen av et sterkt bånd, vennskap eller felles politisk engasjement hos intervjuer og forteller. De mener tilstedeværelsen av en skeiv forteller og en skeiv forsker/intervjuer er en forutsetning for å skape skeiv muntlig historie.

I Norge i dag vil vi ikke gi definere det like rigid. At intervjueren selv er skeiv, er utvilsomt verdifullt og gir en felles erfaringsbakgrunn. Men alle mennesker har ulike aspekter ved sin identitet, og et felles utgangspunkt kan også være tilhørighet til en landsdel eller kunnskap om et felt. Skeiv historie kan også være lokalhistorie, kvinnehistorie eller sjøfartshistorie. Det viktige er at intervjueren klarer å skape et trygt rom, og at forteller og intervjuer deler et engasjement for å dokumentere akkurat denne historien. På samme måte kan ikke-skeive fortellere gi viktige bidrag til skeiv historie. Et eksempel fra Skeivt arkivs samling er Astrid Nøklebye Heiberg (1936–2020), som jobbet tett sammen med Kim Friele i mange år for fjerning av homoseksualitet som sykdomsdiagnose.

SKEIVT ARKIVS LIVSMINNESAMLING

Skeivt arkivs livsminnesamling består i dag av rundt 220 intervjuer. Utdrag fra intervjuene er tilgjengelig på vår nettside, og intervjuene i sin helhet kan bestilles og ses på vår lesesal. Vi har et team på to personer som gjennomfører livsminneintervjuer, og en målsetning om å samle inn et så bredt spekter av fortellinger som mulig. Enkelte intervjuer er gjort som lydopptak, men de fleste er filmet. Med det dokumenteres også den ikke-verbale kommunikasjonen, og et gløtt av fortellerens eget hjem formidler stemning og kontekst. Intervjuene følger ingen fastlagt mal, men starter med en åpen oppfordring: Vi ønsker *din* historie, og du kan starte hvor du vil.

I manualen *Doing Oral History* (2015) understeker Donald Richie betydningen av *å komme i gang*. Har man ikke jobbet med muntlig historie tidligere, er det lett å bli usikker, og planleggingsfasen kan strekke ut i tid. Men intervjuprosjekter kan starte i det små, og så utvides etter hvert som man opparbeider seg erfaring og får finansiering på plass. Gjennomførte intervjuer gir noe å vise til når man søker midler til prosjektet, og eventuelle feil som gjøres i starten, gir viktig læring for det videre arbeidet.

// Det kan være vanskeligere å rekruttere kvinner enn menn til livsminneintervjuer. Denne damen er et hederlig unntak! Skeivt arkivs intervjuteam, Jo Hjelle (t.v.) og Bjørn André Widvey, hjemme hos Kim Friele på Geilo, 2017. Foto: Jo Hjelle, Skeivt arkiv. //

// En «levende kilde». Tonje Lygre fortalte om opplevelsen med å delta i livsminneprosjekt og bidra til å synliggjøre transhistorien. Arendalsuka, 2023. Foto: Jo Hjelle, Skeivt arkiv.//

// Et av Skeivt arkivs første livsminneintervjuer – Tone Hellesund i samtale med sykepleier og aktivist Calle Almedal. Foto: Jo Hjelle, Skeivt arkiv. //

Denne oppskriften er beskrivende for Skeivt arkivs arbeid med muntlige kilder. De første intervjuene ble utført allerede før arkivet var formelt etablert. Tekniske problemer i starten gjorde at det raskt ble innført en rutine for å alltid ha to personer på plass – en intervjuer, som kan konsentrere seg om samtalen, og en videotekniker, med ansvar for lys, lyd og videoopptak. Prosjektmidler gjorde det mulig å ansette et intervjuteam for en 6-måneders periode, deretter for 3 år. I dag er innsamlingen av muntlige kilder en etablert del av Skeivt arkivs virke, på lik linje med innsamling av annet arkivmateriale.

// **Fotografier kan være et godt utgangspunkt for livsminnefortellinger. Calle Almedal viser bilder fra mange års hiv/aids-arbeid.** Foto: Jo Hjelle, Skeivt arkiv. //

REKRUTTERING

Hvordan rekruttere deltakere til livsminneintervjuer? Hos Skeivt arkiv har innsamlingen to innganger. Det ene er «snøballmetoden», der personer som selv er blitt intervjuet, eller kjenner til Skeivt arkiv på annet vis, tipser om andre aktuelle kandidater. Dette fungerer svært godt. Å motta en henvendelse fra en venn eller bekjent kan være mindre avskrekkende enn å bli kontaktet direkte av en arkivinstitusjon, og kan senke terskelen for å si ja til å delta.

Den andre inngangen er aktiv rekruttering av deltakere. I dette ligger et mål om bredde i historiene som blir fortalt, etter aspekter som kjønn, bakgrunn og geografi.

Snøballmetoden er uvurderlig når man ønsker å samle inn personlige fortellinger fra et felt som kan være skamfullt og tabubelagt. Ulempen er at det kan gi en overvekt av deltakere med bakgrunner som ligner hverandre. Men Skeivt arkivs arbeid med livsminner har ingen avgrensning verken i tid eller antall deltakere. Med et oppmerksomt blikk for hvilke stemmer som mangler, og aktiv rekruttering fra underrepresenterte grupper, kan skjevheter skapt av snøballmetoden rettes opp over tid. Ingen som tipser om aktuelle personer, eller selv ønsker å bli intervjuet, blir avvist.

PERSONVERN

Behandling av personopplysninger reguleres strengt i lovverket, og innsamling av personopplysninger krever et behandlingsgrunnlag. For våre livsminneintervjuer er dette grunnlaget samtykke.

Deltakerne får i forkant av intervjuet muntlig og skriftlig informasjon om formålet med innsamlingen, og undertegner en samtykkeerklæring. Ordlyden er som følger:

- Jeg samtykker til at Universitetsbiblioteket tar vare på intervjuet med meg og gjør det tilgjengelig for brukere i tråd med gjeldende regelverk knyttet til etikk og personvern.
- Jeg er orientert om formålet med innsamlingen, og jeg ønsker å delta på overnevnte vilkår.
- Intervjuet blir med dette Universitetsbiblioteket i Bergen sin eiendom, og kan gjøres tilgjengelig på nevnte vilkår.

Alle deltakere blir ved oppstart av intervjuet informert om at opptaket i etterkant vil bli gjennomgått og restriksjonsvurdert med tanke på personvern. I praksis innebærer dette at dersom sensitive opplysninger om identifiserbar(e) tredjeperson(er) kommer frem, vil denne delen av intervjuet bli klausulert, og en redigert versjon gjort tilgjengelig for brukere. Innsyn i det fullstendige intervjuet kan søkes om på samme måte som innsyn i annet klausulert arkivmateriale.

At deltakerne kan snakke fritt, uten selv å måtte ta stilling til personvern, er viktig. Uten dette ville mange gjerne lagt bånd på seg og delt mindre enn de egentlig ønsker, for å være på den sikre siden.

BEVARING OG FORMIDLING

Livsminneintervjuene blir katalogisert i Asta på lik linje med annet arkivmateriale, og utgjør arkivet *Skeive livsminner* (A-00132). Restriksjonsvurdering gjøres også på samme måte som for andre arkiver, i henhold til gjeldende lovverk. Registrering av aktører og relasjoner gjør at man kan søke etter relevant materiale på tvers av fysiske, digitale og audiovisuelle arkiver.

«JEG TENKER JEG HAR EN HISTORIE OM ET LEVD LIV I SKAMMENS VERDEN, SOM JEG MENER ER VIKTIG Å SYNLIGGJØRE, OG FORTELLE DE SOM ER UNGE, SOM VOKSER OPP I DAG, AT TING KAN TA TID – DET ER IKKE GJORT PÅ EN DAG. FOR MEG TOK DET NESTEN ET HELT LIV FØR JEG FIKK STYRKE I MEG SELV TIL Å VISE VERDEN HVEM JEG ER.»

Dersom fortelleren synes det er greit, legges et utdrag fra intervjuet ut på Skeivt arkivs nettside. Det redigerte utdraget blir alltid sendt forteller for godkjenning før publisering. Utdrag fra intervjuer kan også brukes på sosiale medier, i podkaster, til undervisning, utstillinger og annet. De tekstes på engelsk og publiseres på YouTube. Intervjuene som helhet er tilgjengelig for bruk på lesesal. Mange av fortellingene krysser hverandre, slik at man kan finne ulike stemmer som vektlegger forskjellige aspekter ved samme tema. Det kan dreie seg om hiv/aids, lesbisk feminisme, homofile i kirken m.m. Livsminneintervjuene er mye etterspurt, og er til nytte for forskere, studenter, journalister, forfattere og andre.

Å VÆRE EN «LEVENDE KILDE»

Hva sier deltakerne selv om å dele sin historie i et livsminneintervju – å være en levende kilde til historien, og bli en del av arkivenes samlinger?

Tonje Lygre deltok på arrangementet *Trans i arkivet*, organisert av Norges museumsforbund og Skeivt arkiv, under Arendalsuka 2023. Hun uttrykker det slik:

«Jeg tenker jeg har en historie om et levd liv i skammens verden, som jeg mener er viktig å synliggjøre, og fortelle de som er unge, som vokser opp i dag, at ting kan ta tid – det er ikke gjort på en dag. For meg tok det nesten et helt liv før jeg fikk styrke i meg selv til å vise verden hvem jeg er.»

KAN VI STOLE PÅ MUNTLIG HISTORIE?

Muntlig historie er like pålitelig og upålitelig som andre kilder, mener Ritchie (2015). Man kan ikke ta for gitt at noen data er korrekte, og bør alltid sjekke ulike kilder opp mot hverandre. Han minner om at skriftlige kilder også kan være ufullstendige, unøyaktige eller bevisst feilinformerende. Historikere godtar korrespondanse, dagbøker og selvbiografier som dokumentasjon, selv om disse er svært subjektive og forfatterne kan ta feil om det de beskriver. Aviser kan bevisst utelate å omtale enkelte saker, eller omtaler kan ha feil og mangler.

Samtidig er det ingen tvil om at minner som kilde må ses som nettopp det – minner. Muntlige fortellinger kan være kilder til historiske fakta, men vel så mye er de en kilde til å forstå hvordan personer reflekterer over egne erfaringer. Minner er kultur, formet i historiske prosesser, skriver Kaldal (2016). Minner bør ikke studeres som ferdige produkter, men som noe som er i kontinuerlig prosess. Et intervju gjennomført med en person en dag, kunne vært annerledes en annen dag. Fortiden har ikke forandret seg, men måten vi fortolker fortidige opplevelser på, kan endre seg etter hvordan vi har det her og nå. Makt er viktig: Hva man husker, og hvordan det fortelles om, er preget av hvilke tankemåter som rår i samfunnet. Et eksempel kan være komme ut-fortellingen, som lenge har vært et dominerende narrativ for skeive liv.

Men at fortellere glemmer eller husker feil er ikke en svakhet ved metoden, det er en naturlig del av den. Viktig er ikke bare hva folk husker, men også hva de glemmer. Minner skapes alltid av følelser, og vi minnes best det vi føler sterkt for, eller mot. Det betyr at man kan ha glemt mye av det som skjedde i går, mens noe som gjorde sterkt inntrykk da man var et lite barn, kan huskes hele livet.

Innsamling av muntlige kilder gir mulighet til å utforske et tema fra mange perspektiver. Det gjør det historiske narrativet mer komplekst – og mer interessant.

Muntlige kilder kan være til nytte for forskere og studenter, og også for kunstnere og forfattere. Svetlana Aleksijevitsj vant i 2015 Nobelprisen i litteratur for verk basert på vanlige menneskers minner, der det dokumentariske er formidlet i et litterært språk. Bøkene hennes bekrefter noe alle som jobber med muntlig historie vet så godt – at «vanlige» mennesker bærer på historier vel så interessante og dramatiske som de kjente og berømte. ■

Kilder

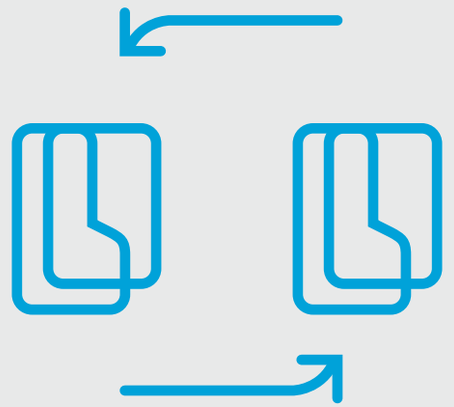
Boyd, Nan og Roque Ramíres, Horacio (red.) 2012. *Bodies of Evidence. The Practice of Queer Oral History.* Oxford University Press.

Kaldal, Ingar. 2016. *Minner som prosesser – i sosial- og kulturhistorie.* Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Richie, Donald: *Doing Oral History.* Third Edition. 2015 [2002]. Oxford University Press.

Skeivtarkiv.no/intervjuer

Trans i arkivet. Arendalsuka 2023. Norges museumsforbund og Skeivt arkiv. YouTube.

Langtidsbevaring av databaser – utviklingstrekk de siste ti årene

av Arne-Kristian Groven, *seniorrådgiver, Arkivverket*

Inntil for få år siden ble databaser ofte mottatt av norske arkivinstitusjoner som kommaseparerte filer, CSV-filer. Hver fil representerte en databasetabell, og man valgte manuelt ut et antall tabeller fra den opprinnelige system-databasen. Deretter ble disse tabellene (arkiv-) beskrevet, stort sett for hånd. Dette hovedsakelig manuelle arbeidet ble i en kartlegging[1] i 2014 regi av SAMDOK-prosjektet estimert til å ta fra 4 til 6 ukesverk pr. database. Samme rapport presenterte et (forsiktig) estimat på etterslepet i kommunal og fylkeskommunal sektor på ca. 9000 systemforekomster (stort sett med assosierte databaser) hvor innholdet burde langtidsbevares, noe som utgjorde et behov for 900–1000 årsverk for å komme a jour gitt etterslepet for ca. ti år siden.

Alternativt ble databasedump mottatt og beskrevet av norske arkivinstitusjoner rundt 2014, men en database lagd i et databaseprodukt, eksempelvis Oracle, Microsoft SQL Server, MySQL, DB/2, Microsoft Access eller Postgres, kunne ikke uproblematisk eksporteres et av de andre databaseproduktene. Dette skyldtes stor variasjon i databasespråkene hvor leverandørene gjennom tidene har kunnet hevde seg i markedet ved å introdusere spesifikke konstruksjoner som ikke fantes i konkurrenters løsninger. Alle har kunnet kalle seg SQL-databaser, men ulikhetene har blitt store. I tillegg kunne det være begrensninger i ett

1 Presentert i SAMDOK-rapporten KOMM 2014/ 2 Digitalt skapt materiale i kommunal sektor 1985 til 2010 – kartlegging.

Illustrasjon: Shutterstock

databaseprodukt, f.eks. maksimalt antall kolonner i en tabell, som man ikke finner i andre. Dette vanskeliggjør eksport på tvers av leverandører.

Interkommunale, fylkeskommunale og statlige arkivinstitusjoner har derfor de siste tiårene stått overfor utfordringer på flere nivå. Arbeidsmessig må graden av manuelt arbeid reduseres, en får ikke hundrevis av nye årsverk for å gjøre denne jobben. Manuell utsiling av databasetabeller, som var vanlig fra 1990-tallet fram til rundt 2015, er en risikosport. Autentisitet, dataintegritet og fremtidig nytteverdi står på spill. En manglende databasetabell gjør at data ikke kan kobles sammen og verdien er borte. Manuell ekstrahering/uttrekk svekker generelt sett bevisverdien da opphav (autentisitet) og integritet (at noe ikke har blitt tuklet med) settes i tvil. Likeledes kan det å eksempelvis importere en Oracle-database inn i arkivinstitusjonens databasesystemer fra en annen leverandør ødelegge autentisitet og integritet.

Kommunearkivinstitusjonenes Digitale RessursSenter (KDRS)[2], deres medlemmer og samarbeidspartnere, inklusive Arkivverket, har i det siste tiåret tatt tak i disse utfordringene gjennom økt grad av automatisering og stor grad av samarbeid. Databasene fra de ulike leverandørene bevares automatisert gjennom veldokumentert transformasjon fra de ulike SQL-dialektene til ISO SQL:2008, til et resulterende

2 https://www.kdrs.no/

XML-basert format kalt SIARD[3]. Herfra kan automatisk eksport fra SIARD-filen skje til ethvert databaseprodukt dersom det er ønskelig. Utfordringen knyttet til å flytte fra en Oracle-plattform til en SQL Server eller vice versa er løst. Om det er nødvendig er helt avhengig av framtidige bruksscenarioer da SIARD-formatet også kan aksesseres direkte i verktøyene spesiallagd for SIARD-basert databasebevaring. De heter Siard Suite[4], Database Preservation Toolkit[5], som begge er basert på fri programvare/åpen kildekode, og Spectral Core Full Convert[6].

Denne automatiserte form for databasebevaring øker tillit til dataintegritet og autentisitet, og øker bevisverdien.

Imidlertid må databasene beskrives som det neste steg. Beskrivelser som forklarer databasefelt og datatyper, må legges til de bevarte data og strukturer. Det fine med en SIARD-fil er at disse beskrivelsene kan integreres på ethvert nivå. Samhandlingsverktøyet Documaster Decom[7] har dessuten bidratt til utbredt samarbeid blant KDRS sine medlemmer, slik at de hjelper hverandre med å beskrive databasene til de mange kommunale IT-systemene. Neste steg de har startet med, er egenutvikling av programvare for innsyn i data fra ulike kommunale IT-systemer. Dette også som et samarbeidsprosjekt.

DENNE AUTOMATISERTE FORM FOR DATABASEBEVARING ØKER TILLIT TIL DATAINTEGRITET OG AUTENTISITET, OG ØKER BEVISVERDIEN.

Så oppsummert har utviklingen de siste ti årene kommet langt når det gjelder automatisert bevaring av selve relasjonsdatabasene på en måte som både øker tilliten til at dataenes opphav og at de ikke er tuklet med, og som muliggjør flytting av databaser mellom leverandører uten altfor store kostnader. En bevart database på SIARD-formatet kan berikes med beskrivelser på alle nivå, noe som vil være en fordel i ulike scenarier. Både ved migrering eksempelvis fra en dyr databaseløsning til en billigere, og ved en tradisjonell avlevering fra en organisasjon til en arkivinstitusjon. Beskrivelser av databasene til ulike kommunale IT-systemer har blitt effektivisert gjennom samhandling og samarbeid mellom ulike arkivinstitusjoner hvor medarbeidere har opparbeidet seg dyp kunnskap innenfor de ulike kommunale fagområdene. Dersom et IT-system er benyttet av titalls eller hundretalls kommuner eller statlige aktører vil disse beskrivelsene kunne gjenbrukes med store besparelser som resultat.

Men vi er ikke i mål. For det første er beskrivelsene som i dag lages, beregnet for å oppnå menneskelig forståelse. Neste steg vil være å også produsere maskinlesbare beskrivelser, noe som vil kunne bidra til automatisering ikke minst når det gjelder hvordan dataene i databasen skal kunne gjenfinnes og brukes i ulike sammenhenger. Her finnes det i dag forskningsprosjekter også med norske aktører[8]. En relasjonsdatabase som arkivinnhold for digital langtidsbevaring er veldig ulik bevaring av tradisjonelle dokumenter eller bilder som har en uforanderlig form. En database er som arkivinnhold å betrakte polymorf. Det betyr at databasen kan forekomme i svært ulike former for fremtidens arkivbruker. Et sett med data er kanskje nok for visse grupper framtidige brukere, nye sammensetninger er behovene til andre. Andre igjen er på utkikk etter det arkiverte dokumentet. Dette vil kreve bevaring av dokumentasjon utover databasen, dokumentasjon som veldig ofte finnes, men som ikke må glemmes i bevaringsøyeblikket. Slik dokumentasjon omfatter bevaring av brukergrensesnitt i (det kommunale) IT-systemet og koblingene til databasene. Det kan omfatte bevaring av maler og webgrensesnitt. Det å tilfredsstille stadig flere brukerbehov og gjøre dette kost-effektivt er det som nå er i fokus. ■

3 https://dilcis.eu/content-types/siard
4 https://www.bar.admin.ch/bar/en/home/archiving/tools/siard-suite.html
5 https://database-preservation.com/
6 https://www.fullconvert.com/
7 https://www.documaster.com/documaster_decom

8 https://prosjektbanken.forskningsradet.no/en/project/FORISS/339047?Kilde=FORISS&distribution=Ar&chart=bar&calcType=funding&Sprak=no&sortBy=date&sortOrder=desc&resultCount=30&offset=0&TemaEmne.2=Avanserte+materialer&source=FORISS&projectId=302043

FRÅ KJELDEARBEID TIL DEMOKRATISK DANNING?

Hovudforfattar Trudi Henrydotter Eikrem, førstelektor i historiedidaktikk ved Avdeling for samfunnsfag og historie ved Høgskulen i Volda, med bidrag fra kvart sitt fagfelt, Elin Gundersen, rådgivar ved biblioteket på Høgskulen i Volda og Åsta Vadset, rådgivar ved IKAMR

// **Artikkelforfattarane frå venstre: Åsta Vadset, Elin Gundersen og Trudi Henrydotter Eikrem.** Foto: Geir Helge Nilsen, Høgskulen i Volda. //

SAMANDRAG:
På lærarutdanninga ved Høgskulen i Volda har tre historikarar gått saman om å utvikle eit prosjekt som har som overordna mål å fremme demokratisk danning. Prosjektet har fått namnet «Arkivet i demokratiets teneste: kvalifiserte kunnskapsprodusentar i høgare utdanning», og ideen er å gi framtidige lærarar inngåande erfaring med korleis kunnskap blir til. Studentane forskar i godt tilrettelagd læringsmiljø, og forskingsoppgåvene blir drøfta i lys av sentrale institusjonar sin demokratiske funksjon. I kva grad blir studentane demokratisk danna?

INNLEIING:
Ei felles bekymring og eit tilfeldig møte: Kan innsikt i korleis kunnskap blir til, bidra til kritisk tenking og demokratisk danning? I denne artikkelen deler forfattarane eigne og studentars erfaringar med kjeldearbeid som utgangspunkt for kunnskapsproduksjon og kritisk refleksjon.

// **Studentar jobbar med transkripsjon.**
Foto: Åsta Vadset, IKAMR. //

1. Bakgrunn

Prosjektet «Arkivet i demokratiets teneste; kvalifiserte kunnskapsprodusentar i høgare utdanning» kom i gang hausten 2021 etter eit tilfeldig møte. Historikar og arkivar Åsta Vadset ved Interkommunalt arkiv for Møre og Romsdal (IKAMR) og førstelektor i historiedidaktikk Trudi Henrydotter Eikrem ved Høgskulen i Volda (HVO) møttest i arbeid med organisering av arkivmateriale. Utveksling av erfaring og ein diskusjon om rammer og mandat for dei respektive institusjonane fødde ein idé om samarbeid. Ideen tok utgangspunkt i ein diskusjon om demokratisk danning.

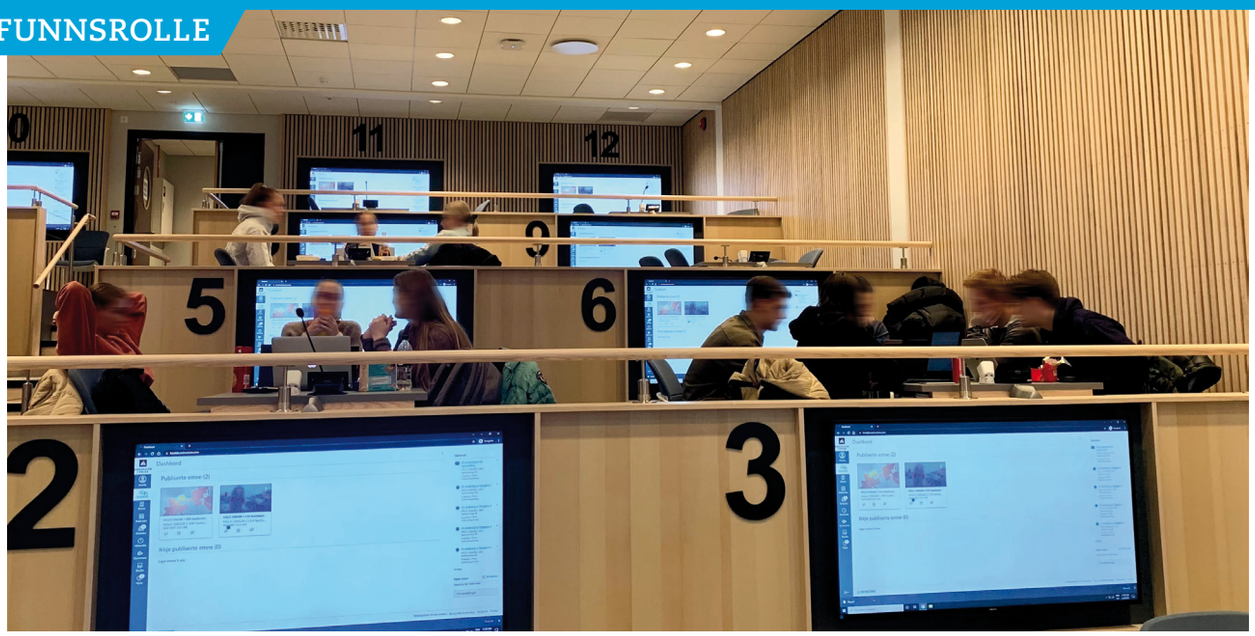
2. Diskusjonen

Samfunnsperspektivet som trengde inn i samtalen mellom historikarane denne dagen, dreia seg om kjerneverksemda til institusjonane. Arkivinstitusjonane sitt arbeid med å bevare kjelder til fortida og lærarars oppgåve med å gi innsikt i mangfaldet av menneskelege erfaringar og val er sett i spel på ymse måtar. Sirkulasjonstakt og informasjonsmengd pressar handlingsrommet til lærarar, som må kvalitetssikre informasjon før deling i klasserom. Dette har pålagt lærarar eit stort ansvar med å kvalitetssikre læremateriell før bruk i klasserommet. Det krev kompetanse! Kanskje kunne eit kurs med fokus på forsyningskjeda i prosessen kring kunnskapsutvikling gi viktig innsikt og relevant praktisk erfaring? Samtalen førte til konstruksjon av eit historieforskingsprogram som gir lærarane erfaring med arkiv og bibliotek som nødvendige ledd i forsyningstenesta i kunnskapsproduksjon. Målet er å gi studentane erfaring med vilkår for kunnskapsproduksjon, sjølvstendig arbeid og kritisk tenking – grunnleggande vilkår for eit levande demokratisk samfunn. Planar vart lagde, og nok ein historikar, Elin Gundersen, vart invitert inn som representant for den tredje sentrale institusjonen: høgskulebiblioteket.

Kurset kom i gang som ein pilot for 3.-årsstudentar i samfunnsfag ved lærarutdanninga i Volda våren 2022. Studentane gjennomførte eit historieforskingsprogram på til saman 18 timar, i regi av tre historikarar knytte til utdanning, arkiv og bibliotek. Undervegs delte studentane logg der utfordringar og erfaring med arbeidet vart skildra og drøfta. Forskingsprogrammet la grunnlaget for to arbeidskrav i emnet. Studentane evaluerte programmet, og på grunnlag av positive studentvurderingar vart det søkt om eksterne midlar for å vidareføre programmet i to år framover. Arkivverket (AV) og Høgskulen i Volda (HVO) har gitt støtte til vidareføring fram til hausten 2025.

3. Sameinte institusjonar

I dette prosjektet blir samanhengen mellom utdanningsinstitusjon, bibliotek og arkiv gjort tydeleg gjennom erfaring i det didaktiske arbeidet. Arbeidsmåten i forskingsprogrammet gir studentane tilgang til utvalde kjelder , som er digitiserte og lagde inn i læringsplattforma til Høgskulen i Volda. Ved HVO nyttar vi læringsplattforma Canvas, og vi har utvikla innhald til ei side som inneheld grunnleggande kunnskap om arkiv- og bibliotektenestenes funksjon og samfunnsoppdrag. På den same sida gir vi studentane tilgang til digitiserte primærkjelder, med lenkjer til sekundærkjelder og anna relevant litteratur. Kurset er organisert i korte økter med styrt og avgrensa fokus. Studentane orienterer seg og jobbar deretter med transkribering av kjeldene med god støtte frå arkivaren. Når kjeldene er

// **Gruppearbeid i undervisningsrom.** Foto: Åsta Vadset, IKAMR. //

avleste, oppstår det behov for å undersøke litteratur som gir kontekstuell informasjon til funna. Bibliotektenesta gir god støtte og hjelper til med søk. Til sist undersøker vi kvar vi kan finne kjelder som kan ha ein triangulerande og/eller korroborerande funksjon.

Prosessen er kognitivt og emosjonelt krevjande. Ulike informasjonar skal koplast til kvarandre, og mangel på erfaring kan skape mykje usikkerheit. Mange studentar opplever usikkerheit som passiviserande – og difor har vi lagt til rette for god undervisningsstøtte. At alle som jobbar saman med studentane, har forskings- og kjelde-erfaring, sikrar kvalitet i undervisninga. Sekundært gir programmet lærarstudentane ein didaktisk modell som kan tilpassast mål i grunnskulen knytte til fagleg utforsking, sjølvstendig og kritisk tenking, og demokratisk danning.

4. Arkivkunnskap

Det profesjonsfaglege formålet med programmet er å styrke lærarars arkivfaglege kompetanse. Arkiva inneheld spor etter hendingar, informasjon som er nedteikna og bevart. Dei kan difor gi oss historisk kunnskap, men kan aldri fortelje alt. Sjølve hendingane er ugjenkallelege; for oss eksisterer dei berre i kraft av dei arkiverte spora, som aldri kan gi oss noko fullstendig bilete av det som hende. Ein grunn til dette er at informasjonen er nedteikna med bestemte, vanlegvis kortsiktige, formål av aktørar med gitte samfunnsroller. Bruk av arkiv som historiske kjelder føreset difor forståing av kvifor og korleis arkiva vart skapte, kven som skapte dei, og korleis dette har påverka dokumentinnhaldet.

Arkivinstitusjonane bevarer i hovudsak offentlege arkiv, og dei private arkiva er svært underrepresenterte. Dette inneber at det historiske kjeldegrunnlaget favoriserer samfunnsmakta sine forteljingar. For å motverke dette er meir enn to tredelar av arkivkjeldene i prosjektet frå privatarkiv, noko som opnar for at studentane får kontakt med både enkeltmenneska og ulike fellesskapar sine erfaringar.

Når transkripsjon var gjort og funn strukturerte, oppdaga studentane at informasjonen i seg sjølv gav lite meining. Digitaliseringa av enkeltdokumenta innebar dekontekstualisering, dvs. at nokre få dokument vart valde ut som forskingsobjekt og tatt ut av sine arkivmessige kontekstar. Difor måtte dokumenta «iscenesetjast», dvs. rekontekstualiserast slik at dei arkivskapande formåla og kontekstane vert synlege for studentane og dokumentinnhaldet forståeleg. For å kunne forståast måtte opplysningane kontekstualiserast.

5. Bibliotekfag

Fag- og forskingsbibliotek forvaltar viktige kunnskapskjelder på ulike fagområde. Dei er avgjerande for å gi forskarar og studentar tilgang til påliteleg og oppdatert informasjon. Biblioteka vurderer publikasjonane si omløpshastigheit, og behovet for tilstrekkeleg tilgang ved innkjøp av eksemplar. Samlingsutvikling er ein viktig del av bibliotekets drift, og det inneber mellom anna kassering av utdatert, uaktuell og gammal litteratur. Fagansvarleg eller bibliotekar avgjer kva som bør ut til fordel for ny forsking. I denne samanhengen har Nasjonalbiblioteket ei særstilling ved at det fungerer som eit slags arkiv.

Folke- og fagbiblioteka har høg bevaringsterskel for lokalhistoriske samlingar, og bygdebøker blir bevarte i biblioteket. Det blir sett på som sær-

// **Studentar arbeider i eige tempo med transkripsjon og kontekstualisering.** Foto: Åsta Vadset, IKAMR. //

leg verdfulle samlingar, og ein brukar tid på å reparere og vedlikehalde lokalhistorisk litteratur. I dette prosjektet ynskjer vi å gi studentane erfaring med arbeidsdelinga i samfunnet som er knytt til informasjonsbevaring. Dei ulike institusjonane har komplementære oppgåver og funksjonar, og dei framtidige lærarane får erfare arbeidsdelinga i dette forskingsprogrammet. For å kunne kontekstualisere funn i kjeldearbeidet treng dei hjelp til å finne aktuelle lokalhistoriske kjelder eller annan litteratur som gir høve til triangulering.

6. Didaktikk

Studenten kjem i dette prosjektet i kontakt med sjølve forskingsarbeidets mange del-prosessar og kan utvikle innsikt i vilkår for forsking. Ei grunnleggande ferdigheit er evne til å gjere kvalifiserte vurderingar. Dei fleste studentane har ei instrumentell tilnærming til litteratur. I dette prosjektet opplever studenten at litteraturen har ein prosessrelatert funksjon og ikkje ein produktorientert. Studenten opplever teksten som eit refleksjonsrom og forfattaren som ein med-tenkjar. Å ta litteraturen ut av ein reproduksjonskontekst frigir fokus med mål om å samtenkje. Studenten kjem i posisjon til å kople saman ulike typar informasjon frå ulike kjelder, og dette stimulerer sjølvstendig observasjon, kreativitet og tenking.

I eit didaktisk perspektiv gir kontakten studentar får med primærkjeldematerialet, tilgang til eigne emosjonelle responsar på fortidige hendingar, og det aktiverer oppleving av fellesskap med medmenneske på tvers av tida. Fagleg tilrettelagt arbeid med arkivmateriale kan difor vere empatisk stimulerande. Auka evne til empati er ein føresetnad for utvikling av toleranse, som er eit grunnvilkår i eit demokratisk samfunn som skal ha plass til nettopp mangfaldet.

7. Danning

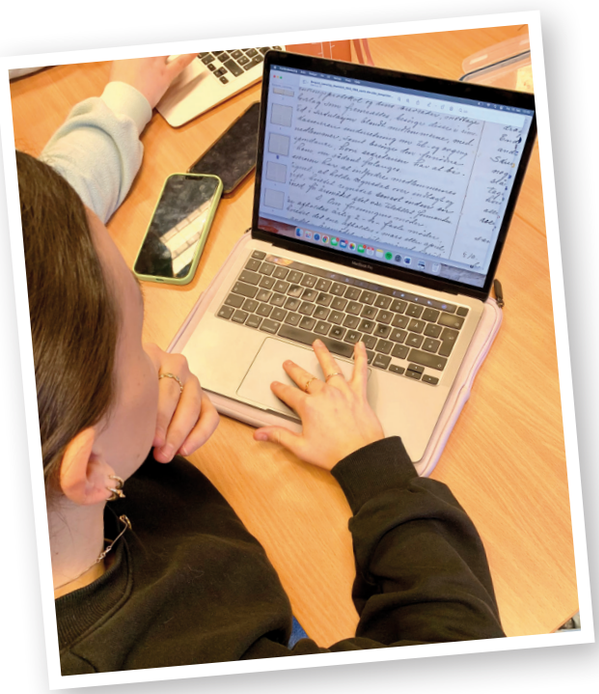
I ein overordna kontekst er kunnskap om arkiv- og bibliotektenester ei kjelde til djupare innsikt i vilkår for demokrati. Vi har som mål at studentane skal få innsikt i institusjonane sine funksjonar. Arkivet bevarer primærkjelder, og biblioteket forvaltar mangfaldiggjorde kunnskapskjelder, og saman legg dei til rette for at historikarar skal samle, arbeide med og overlevere erfaringar frå sanntid til nytid. Lærarar forvaltar kollektive minne gjennom skulefagleg arbeid og har ansvaret for å stimulere utvikling av historiemedvit hjå barn. Det inneber at samfunnets borgarar forstår at forteljingane frå fortida strukturerer oppfatningar av notida på ein måte som legg visse føringar på framtida. Forteljingar frå fortida påverkar sosialiseringsprosessar og identitetsdanning og gir lærarar mykje makt. Ei makt det ikkje blir snakka så mykje om, men som vi treng å snakke meir om. Dette prosjektet gir oss høve til å sette ulike former for makt og maktfordeling på dagsorden, med mål om at samtalane er dannande og stimulerer til kritisk refleksjon.

8. Kva seier studentane?

Studentane vart organiserte i mindre grupper med god lærartettleik – to lærarar per åtte studentar. I gruppene vart det jobba med ulike ledd i forsyningskjeda i kunnskapsutvikling. I historisk forsking blir kunnskap utvikla ved hjelp av eit fragmentert datagrunnlag, og studentane våre fekk velje originale kjelder innanfor tema som har med utdanninga deira å gjere. Protokollar frå verjeråd, lærarråd, ungdomsorganisasjonar, amerikabrev og

liknande, det vil seie kjelder skapte om og av menneske med tilknyting til vår eigen region. Lærarutdanninga ved HVO rekrutterer studentar lokalt, og val av lokalt/regional kjeldemateriale stimulerer oppleving av relevans. I ein læringsprosess er motivasjon ei grunnleggande drivkraft, og relevans er avgjerande for å utløyse motivasjon.

Kvar student valde eit dokument for transkripsjon. Studentane uttrykte overrasking over kor tidkrevjande dette er, og samstundes gav dei uttrykk for at dei opplevde det som interessant, trass i at det var krevjande. Avgjerande for at dei ikkje miste motivasjonen, var ifylgje dei sjølve at undervisningsstøtta var tilstrekkeleg, det vil seie både arkivarens hjelp til dekoding under transkripsjonen og deretter den bibliotekfaglege bistanden til arbeid med å identifisere kontekstuell litteratur.

// Student arbeider med å transkribere og tolke Borgund Lærarlags møtebok frå 1850–1968. Foto: Åsta Vadset, IKAMR. //

9. Mellom loggskriving og arbeidskrav

Vi samla studentane sine erfaringar ved å be dei skrive logg etter endt arbeidsøkt. Her spurde vi etter utfordringar og gleder, og studentane deler erfaringar med det som var krevjande, og vurderingar av verdi både for eigen del og som didaktisk moglegheit. Fleire studentar skriv at dei kan tenkje seg å adoptere og tilpasse eit liknande konsept i skulen der framme ein gong. Vi har lånt kommentarar frå nokre studentar:

- Elevar kan ha eit stort utbytte av jobbe på ein slik måte. Her får dei innsikt i korleis kunnskap om konteksten kan gjere at elevane får ei større forståing av dei primærkjeldane dei arbeider med, og verkeleg få ei oversikt over korleis ting heng saman.

- Det å kunne se det helhetlige bildet og sette noe inn i en større sammenheng er en egenskap alle mennesker trenger å utvikle. Det går på oppbygging av empati og evnen til å kunne sette seg inn i andres ståsted og meninger.

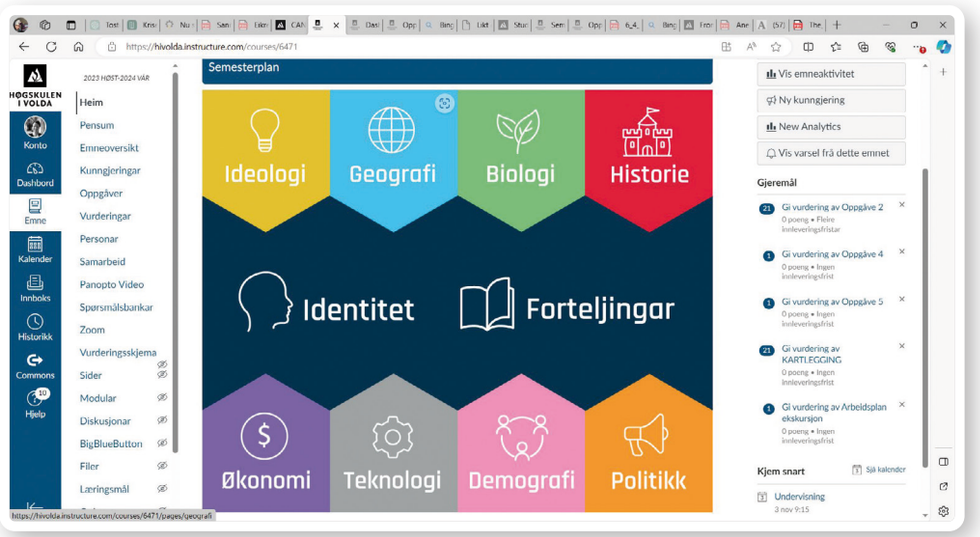
- Elevene vil ha nytte av denne innsikten fordi konteksten til primærkilden kan si mye mer, og gi en mer utfyllende historie. I tillegg kan kontekst fortelle om hva som skjer i ettertid, og gi en dypere forståelse og mer kunnskap om temaet.

- Elevene mine kan ha nytte av å lære om forskningsprosessen og hvordan de kan samle og analysere data for å finne svar på spørsmål de er interessert i. Dette kan hjelpe dem med å utvikle kritisk tenkning og analytiske ferdigheter som kan være nyttige i mange områder av livet, både personlig og profesjonelt.

Arbeidskravet studenten skulle løyse i dette programmet, var knytt til at dei ved hjelp av dokumentlesing, ekstrahering av data, kontekstualisering, og eventuelt triangulering og korroborering, om mogleg, skulle ha utvikla eit komplett datasett. Dette skulle det lagast ei kvalifisert forteljing av, som skal formidlast til ei eiga, framtidig skuleklasse. Undervisarens oppgåve blir å støtte studenten i arbeidet med å velje ut element som konstruerer historia. Kva funksjon har fortlejinga, for kven, og på kva bakgrunn vel vi utsnitt? Historiedidaktikaren Erik Lund seier at historie handlar om kva vi veit, kva vi trur vi veit, og kva vi vel å fortelje. Studentane får erfaring med denne utsegna i forskingsprogrammet.

Studentane skaffar seg innsikt i demokratisk danning, kunnskapsutvikling og undervisningsformidling på ulike nivå. Men felles for dei fleste er at dei opplever fagleg nysgjerrigheit i undervisningssituasjonen. Ein av studentane skriv fylgjande:

> I denne oppgåva er det tatt utgangspunkt i den fyrste saka som blir lagt fram i Ålesunds verjeprotokoll (Interkommunalt arkiv for Møre og Romsdal IKS, 1900–1912, ss. 3–4). Dette er den primære kjelda det er tatt utgangspunkt i, og vidare skal eg sjå på konteksten rundt saka i ljos av perspektiv, og orientere meg i sekundære kjelder som kan skaffa meg innsikt i saka, og på kva som har vore med på å forma saka /.../ om ei jenta som har opplevd grov omsorgsvikt, Saka kan sjåast i ljos av eit historisk, politisk og demografisk perspektiv. Det er ikkje til å unngå for meg å tenkje på skulesamanheng og viktigheita i læraren si relasjonsbygging. Dette gjev meg vidare nysgjerrige refleksjonar på korleis systemet for barnevernsakar var på tida, og skulen sin handtering av saka. Basert på det som kjem

// Høgskulen i Volda har designa eit læringsrom for historieforskingsprogrammet i plattforma Canvas.
Grafisk utforming: Silja Haddal Mork. //

fram i protokollen, og mine refleksjonar kring perspektiva som denne saka kan sjåast i ljos av, så har eg valt å søkja etter sekundærkjelder som speglar desse refleksjonane/.../ Opplevinga av tryggleik og tilhøyrsle har ein grunnleggande og nødvendig betyding for god utvikling (Dahl, Kielland, & Kjøstolfsen, 1989, s. 11). Dette forfattarane peiker på er faktorarar som jenta i saka mangla i hennar oppvekst. Saka skildrar ei jenta som har opplevd grov omsorgsvikt både av far, men også av mor som ikkje vernar barnet sitt, men forsøker heller å skjula problema som finst i heimen. Brydolf, Ståhl og Syrèhn (1980, s. 132) har også undersøkt oppvekstvilkåra sin betyding, og skriv at barn som lever i ustabile heimar ofte også hamnar i kriminelle miljø seinare i livet. Desse forskingane og erfaringane har vore med på å forma den vidare forståinga til samfunnet, og har gjort at det er sett inn ein rekkje lover som skal verne barn og unge. På den måten prøver styresmaktene å førebyggje omsorgsvikt slik som jenta opplevde.

Studenten konkluderer med at

> Gjennom undersøking av primær kjelde og sekundære kjelder så har eg fått sett korleis kontekstar og perspektiv har vore med å forme saka, og gitt meg større forståing for synet på omsorg og oppvekst.

Ein annan student kommenterer erfaringa slik:

> Mitt inntrykk etter å ha lest gjennom de fem første sidene i møteboken til Borgund lærerlag, er at ABC-boken er delvis godt etablert blant skolelærerne, og at den har vært i bruk i leseopplæringen. Ser jeg i annen litteratur får jeg bekreftet dette, da ABC-bøkene kom som en erstatning for Bibelen, da noen begynte å stille seg noe kritisk til den kristne tro. Ettersom de stilte seg kritisk, måtte de finne en erstatter for de kristne tekstene, hovedsakelig Bibelen. Dermed ble ideer om andre tekster utarbeidet, og ABC-bøkene var noe av det som kom inn i skolen. Det store spørsmålet er om jeg har fått bedre innsikt og oversikt i fenomenet, ved å lese primærkilder og deretter annen relevant litteratur? Svaret på dette er, ja! Nå sitter jeg med en kunnskap som kan forklare spørsmål som hvorfor og hvordan, til en viss grad. I tillegg har jeg fått noen knagger til å feste kunnskapen min på, den ligger ikke nå å bare flyter rundt i hodet mitt. Jeg kan feste den med årstall, og ikke minst årsaken til eksempelvis ABC-bøkene. Primærlitteratur kan brukes til å støtte annen litteratur, og kan gi meg bedre forståelse for et fenomen. I tillegg kan det styrke eller støtte opp under primærlitteraturen.

Det er førebels ikkje mogleg å svare på spørsmålet om i kva grad studentane våre blir meir demokratisk danna enn andre studentar. Men dersom demokratisk danning handlar om innsikt i vilkår for demokratiet, og funksjonane som er knytte til institusjonar som forvaltar nokre av desse vilkåra, så er kanskje svaret ja. Dei førebelse rapporteringane deira kan tyde på at tilnærminga aukar refleksiviteten både i eit demokratisk og didaktisk perspektiv. Data frå prosjektet blir grunnlag for eit masterarbeid på lærarutdanninga våren 2024.
Vi ventar spent på resultatet. ■

Fra statisk til dynamisk dokumentfangst

– anbefalte bevaringskriterier fra bevaringsutvalget

av Anita Haugen Lie, *redaktør Norsk Arkivråd*

Den 15. mai i år fikk riksarkivar Inga Bolstad overrakt rapport med anbefalinger fra Utvalget for bevaring av digitalt skapt dokumentasjon.[1] Utvalget tar opp mange viktige utfordringer og kommer med en rekke interessante anbefalinger, både med tanke på bærekraft, og også utfordringer knyttet til personvern. Tema som Arkivråd håper å få diskutert nærmere. I dette nummeret av Arkivråd har vi flere artikler som omhandler arkivarens rolle, og ble derfor særlig interessert i kapittel 6 om bevaringskriterier og anbefalingene utvalget her kommer med.

Vi tok også en prat med utvalgets leder Maria Astrup Hjort,[2] for å høre nærmere om hvordan utvalget jobbet og har tenkt rundt anbefalingene om bevaringskriterier.

EN HELHETLIG SAMFUNNSDOKUMENTASJON

I arbeidet med kriterier for bevaring av dokumentasjon valgte utvalget å ta utgangspunkt i de fire bevaringsformålene som ble formulert av fra 2002-utvalget.[3] Hjort forteller at dagens utvalg fikk tilbakemelding om at disse kriteriene var vanskelige å forstå og anvende i praksis, og i tillegg var de i liten grad tilpasset vurderinger av arkiver fra privat og frivillig sektor. «Vårt mandat var å lage bevaringskriterier som kunne speile en helhetlig samfunnsdokumentasjon, og kriteriene måtte derfor passe både offentlige og private aktører», forteller Hjort. Utvalget landet på seks formål, med flere kriterier knyttet til hvert enkelt formål (se figur 1).

I rapporten beskriver utvalget at det er svært viktig å skape et felles rammeverk for bevaring fra det offentlige og det private.[4] I tillegg til et faglig felles kunnskapsgrunnlag er grensene mellom offentlig og privat oppgaveløsning mindre stabil enn før.[5] Hjort eksemplifiserer dette med å vise til utfordringer når private aktører utfører oppdrag på

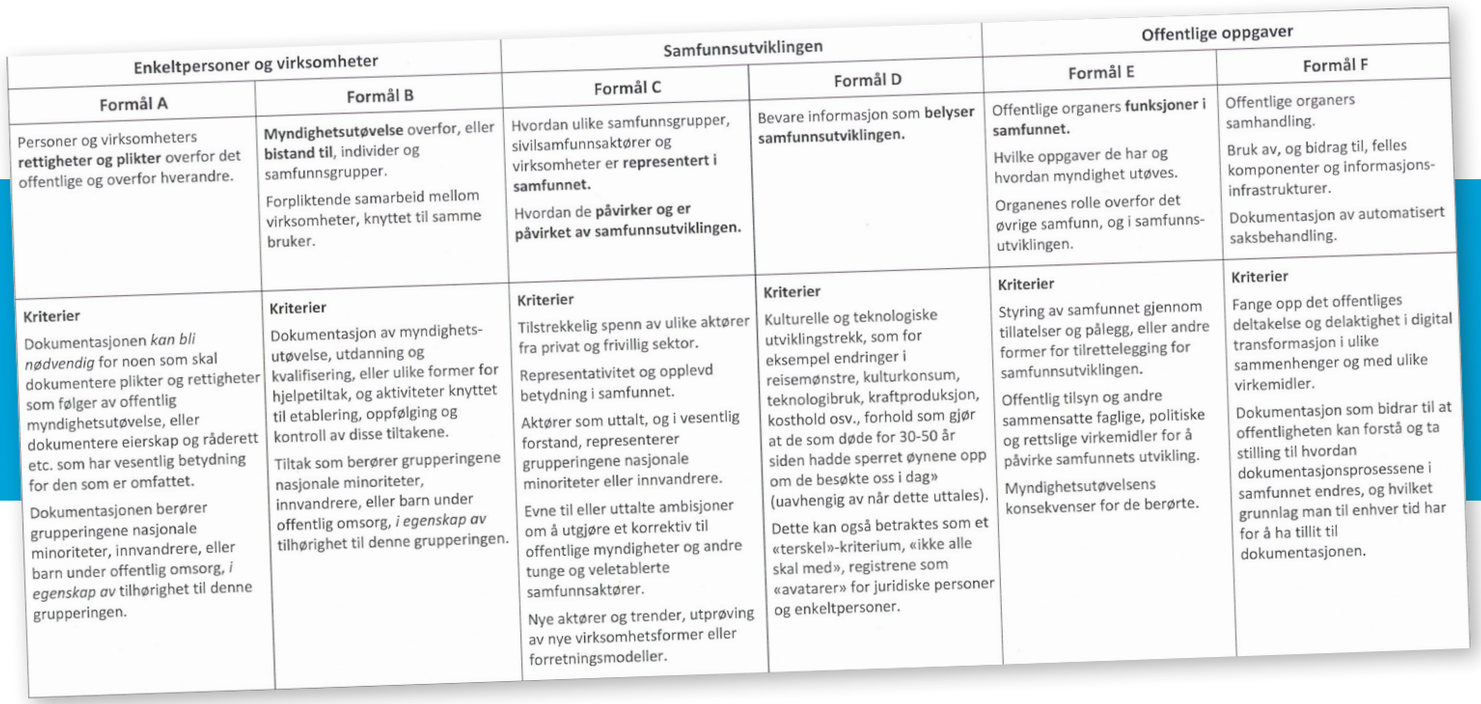
1 https://www.arkivverket.no/nyheter/utvalgsrapporten-er-klar-arkivrad-for-fremtiden

2 Samtale mellom Maria Hjort og Anita Haugen Lie på teams 20. oktober 2023.

3 https://www.arkivverket.no/om-oss/vare-publikasjoner/riksarkivarens-rapporter-og-retningslinjer

4 Bevaringsutvalget sin rapport s. 65.

5 Bevaringsutvalget sin rapport s. 65.

Enkeltpersoner og virksomheter		Samfunnsutviklingen		Offentlige oppgaver	
Formål A	**Formål B**	**Formål C**	**Formål D**	**Formål E**	**Formål F**
Personer og virksomheters **rettigheter og plikter** overfor det offentlige og overfor hverandre.	**Myndighetsutøvelse** overfor, eller **bistand til**, individer og samfunnsgrupper. Forpliktende samarbeid mellom virksomheter, knyttet til samme bruker.	Hvordan ulike samfunnsgrupper, sivilsamfunnsaktører og virksomheter er **representert i samfunnet.** Hvordan de **påvirker og er påvirket av samfunnsutviklingen.**	Bevare informasjon som **belyser samfunnsutviklingen.**	Offentlige organers **funksjoner i samfunnet.** Hvilke oppgaver de har og hvordan myndighet utøves. Organenes rolle overfor det øvrige samfunn, og i samfunns-utviklingen.	Offentlige organers samhandling. Bruk av, og bidrag til, felles komponenter og informasjons-infrastrukturer. Dokumentasjon av automatisert saksbehandling.
Kriterier Dokumentasjonen *kan bli nødvendig* for noen som skal dokumentere plikter og rettigheter som følger av offentlig myndighetsutøvelse, eller dokumentere eierskap og råderett etc. som har vesentlig betydning for den som er omfattet. Dokumentasjonen berører grupperingene nasjonale minoriteter, innvandrere, eller barn under offentlig omsorg, *i egenskap av* tilhørighet til denne grupperingen.	**Kriterier** Dokumentasjon av myndighets-utøvelse, utdanning og kvalifisering, eller ulike former for hjelpetiltak, og aktiviteter knyttet til etablering, oppfølging og kontroll av disse tiltakene. Tiltak som berører grupperingene nasjonale minoriteter, innvandrere, eller barn under offentlig omsorg, *i egenskap av* tilhørighet til denne grupperingen.	**Kriterier** Tilstrekkelig spenn av ulike aktører fra privat og frivillig sektor. Representativitet og opplevd betydning i samfunnet. Aktører som uttalt, og i vesentlig forstand, representerer grupperingene nasjonale minoriteter eller innvandrere. Evne til eller uttalte ambisjoner om å utgjøre et korrektiv til offentlige myndigheter og andre tunge og veletablerte samfunnsaktører. Nye aktører og trender, utprøving av nye virksomhetsformer eller forretningsmodeller.	**Kriterier** Kulturelle og teknologiske utviklingstrekk, som for eksempel endringer i reisemønstre, kulturkonsum, teknologibruk, kraftproduksjon, kosthold osv., forhold som gjør at de som døde for 30-50 år siden hadde sperret øynene opp om de besøkte oss i dag» (uavhengig av når dette uttales). Dette kan også betraktes som et «terskel»-kriterium, «ikke alle skal med», registrene som «avatarer» for juridiske personer og enkeltpersoner.	**Kriterier** Styring av samfunnet gjennom tillatelser og pålegg, eller andre former for tilrettelegging for samfunnsutviklingen. Offentlig tilsyn og andre sammensatte faglige, politiske og rettslige virkemidler for å påvirke samfunnets utvikling. Myndighetsutøvelsens konsekvenser for de berørte.	**Kriterier** Fange opp det offentliges deltakelse og delaktighet i digital transformasjon i ulike sammenhenger og med ulike virkemidler. Dokumentasjon som bidrar til at offentligheten kan forstå og ta stilling til hvordan dokumentasjonsprosessene i samfunnet endres, og hvilket grunnlag man til enhver tid har for å ha tillit til dokumentasjonen.

// **FIGUR 1.** Utvalget sitt forslag til bevaringsformål med tilhørende kriterier (fra bevaringsutvalget sin rapport s. 64). //

vegne av det offentlig. Utvalgets forslag til rammeverk skaper slik et felles kunnskapsgrunnlag for bevaring av dokumentasjon, uavhengig om det skapes av offentlig aktører eller private. Når det gjelder hvordan dette skal utføres i praksis, påpeker Hjort at dette må beskrives i den nye arkivforskriften, utvalget har hatt god dialog med arbeidsgruppen som jobber med ny arkivforskrift. Selv om utvalget anbefaler at Arkivverket utarbeider veiledere og forankrer rammeverket i forskrift, har de likevel noen anbefalinger knyttet til motivasjon for verdivurderinger.

FRA HISTORISITET TIL INTERVENSJON[6]?

I rapporten anbefaler utvalget et taktskifte fra en tradisjonell statisk arkivarrolle til en mer dynamisk rolle, som legger vekt på arkivenes bruksverdi.[7] Dels kommer dette som en følge av det digitale formatets egenskaper, dels som en følge av ønsket om en helhetlig samfunnsdokumentasjon. Hjort forteller at dette ble grundig diskutert i utvalget, og at de har hatt samtaler med flere privatarkivaktører, og at de særlig gjennom disse møtene så nødvendigheten av en dreining i arkivarens rolle mot intervensjon. En slik tilnærming vil gi et bedre faglig grunnlag for hvilken dokumentasjon som skal tas vare på, nettopp for å få en helhetlig samfunnsdokumentasjon. Men det reiser også noen problemstillinger, som finansieringsmodeller. «Det ble ikke diskutert finansieringsmodeller for bevaring av privatarkiver, men bevaring av samfunnsdokumentasjon [må] være en offentlig oppgave som dekkes av offentlige midler», svarer Hjort. Hun forklarer videre: «I første omgang er vi særlig opptatt av at man i alle fall sørger for å bevare informasjon fra private arkivskapere som utfører oppgaver på vegne av det offentlige, eller som fremstår som supplement til tilsvarende offentlige ytelser, for eksempel private barnehager, skoler og helsetilbud. Vi så ingen betenkeligheter ved å anbefale tilsvarende regler for disse private arkivskaperne som for de offentlige.»

6 Vil si å respondere aktivt på samfunnsutviklingen ved å samle inn arkiver, for å dokumentere spesielle hendelser og situasjoner (s. 55.)

7 Bevaringsutvalget sin rapport s. 56.

	Statiske kriterier, historisitet	Dynamiske kriterier, intervensjon
Representativitet som motivasjon	**Historisk vesentlighet** Hvem er viktige i samfunnet? *Hovedmotivasjon: Eksistensverdi*[84]	**Fange inn samfunnsendringer** Hva kan føre til endringer i hvem som er viktige? Faller noen utenfor? *Hovedmotivasjon: Representativitet gjennom verdibasert intervensjon*
Fremtidig bruk som motivasjon	**Myndighetsutøvelse, vedtak og stifting av rettsforhold** Hva skal arkivene kunne dokumentere, eller «bevise»? *Hovedmotivasjon: Rettighetsdokumentasjon*	**Sekundærbruk – forskning, opplevelser, sammenstillbarhet etc.** Hvem kan ha nytte av det? *Hovedmotivasjon: Bruksverdi*

// **FIGUR 2.** Motivasjoner for verdivurdering eller utvelgelse (fra bevaringsutvalget sin rapport s. 55). //

I utvalgets rapport viser man for eksempel til Skeivt arkiv og innsamlingen man der har av skeiv dokumentasjon, hvor motivasjonen for å samle inn disse arkivene er «representativitet gjennom verdibasert intervensjon» (figur 2). Utvalget har laget en tabell som viser motivasjon og kriterier.

Selv om det i dag finnes eksempler fra gode intervensjonistiske innsamlinger, som innsamlingen til Skeivt arkiv, nevner Hjort eksempler på det motsatte, som under covid-pandemien. I dag har vi lite variert dokumentasjon på mange av prosessene som skjedde under pandemien. Her mener Hjort at man burde hatt en mer dynamisk tilnærming for å få inn dokumentasjonen, fra flere samfunnsaktører/arkivskapere. En problemstilling ved denne tilnærmingen er hvilke vurderinger som gjøres gjennom intervensjon. Hvordan sikrer vi oss for eksempel mot skjevheter i et slikt utvalg? Bør dokumentasjonen verdivurderes ut fra for eksempel nasjonal eller regional verdi? Hjort mener dette er en interessant problemstilling som absolutt bør diskuteres, men dette ble ikke diskutert av utvalget, og en løsning er å gjøre bestemmelser om koordinering av denne type arbeid i forskrift.

ARKIVARENS ROLLE ENDRES

Utvalgets anbefaling mot en intervensjonistisk tilnærming er interessant, for hvilken samfunnsrolle arkivarer skal ha i dokumentfangstprosessen, er ikke en ny diskusjon.[8] Det at utvalget faktisk kommer med en tydelig anbefaling her, kan endre arkivarens rolle, som tradisjonelt sett har dreid mot en statisk tilnærming, hvor man i stor grad forholder seg til arkivene som samfunnet til enhver tid skaper, og ikke selv skaper arkiver.

Utvalget beskriver selv hvordan den norske fagtradisjonen i all hovedsak har hatt bevaringskriterier forankret på «venstre side av tabellen», særlig hos offentlige aktører. Det finnes noen eksempler på mer intervensjonistisk innhenting initiert av offentlige aktører, som innsamling av minnemateriale fra 22. juli 2011-markeringer, men dette er relativt sjeldent.

Hos de private arkivinstitusjonene, bibliotek og museum har nok dette vært en mer vanlig tilnærming. I forrige utgave av Arkivråd skrev Ida Merethe Jensen om hvordan en endret rolleforståelse har hjulpet Arkiv i Nordland som arkivinstitusjon med å opprette et prosjekt for å samle skeive historier fra Nordland.[9] Hun legger vekt på at «arkivene ikke lenger blir sett på som nøytrale, men et uttrykk for stemmer og dermed makt».[10]

Man kan jo videre spørre seg hvordan en slik tilnærming bør gjennomføres i større skala. Skal arkivarene virkelig bli arkivskaperer? Hvem skal avgjøre konkret hva vi skal ta vare på? Og hva med dokumentasjon som skapes av kunstig intelligens, er det ekte dokumentasjon, og hvem har opphavsretten? Spørsmålene er mange. Hjort sier at dette ble mye diskutert i utvalget. Tanken er ikke at man skal slutte med bevaring av historisk dokumentasjon basert på statiske kriterier, men at man samtidig som denne dokumentasjonen sikres, også må ha blikk for samfunnsendringer som det er viktig å få dokumentert. Hun tror det er viktig at det skapes en infrastruktur hvor forankring i forskrift er viktig, og at Arkivverket jobber bredt og tverrfaglig med disse problemstillingene, og at det kommer veiledninger til hvordan virksomhetene kan løse dette. ■

8 Bevaringsutvalget skriver en oppsummering av faghistorikken i sin rapport s. 55.

9 https://www.arkivrad.no/sites/arkivrad/files/arkivrad_1_2023_nett.pdf

10 https://www.arkivrad.no/sites/arkivrad/files/arkivrad_1_2023_nett.pdf (s..45).

NORSK ARKIVRÅD ER STOLT VINNER AV ÅPENHETSPRISEN 2023!

Først vil vi takke Kommunikasjonsforeningen for tildelingen og gratulere Arkivforbundet og Arkivverket, som sammen med Norsk Arkivråd ble tildelt Åpenhetsprisen for 2023. Hurra!

// **Jorunn Bødtker, Liv Heidi Siljebråten og Anja Vestvold (Norsk Arkivråd), Ole Martin Rønning (Arkivforbundet), og Kjetil Korslien (Arkivverket).** Foto: Sandra Lovise S. Olsen //

Prisen deles ut årlig av Kommunikasjonsforeningen til organisasjoner, institusjoner, bedrifter eller enkeltpersoner som har bidratt til å synliggjøre og fremme åpenhet og innsyn i det norske samfunnet. Foreningen påpeker at de tre vinnerne sammen har «kjempet mot innskrenking av åpenhet i det norske samfunnet»[1], med høringssvarene[2] de ga da regjeringen forsøkte å endre offentlighetsloven.

KOMMUNIKASJONSFORENINGENS JURY SIER VIDERE OM VINNERNE:
«Med sitt engasjement og sin klare tale har de bidratt sterkt til å hindre en vesentlig innskrenkning av offentlig innsyn etter [o]ffentleglova.»

1 https://www.kommunikasjon.no/fagstoff/fagartikler/2023/apenhetsprisen-2023
2 https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/horing-forslag-til-endringer-i-offentleglova-m.m.-innsyn-i-journalinnforinger-m.m.-som-gjelder-organinterne-dokumenter/id2970576/?showSvar=true&term=&page=1&isFilterOpen=true

// **Prisutdeling ved juryleder Jan Christian Thommesen** Foto: Sandra Lovise S. Olsen //

Norsk Arkivråd ser på tildelingen som en stor anerkjennelse av det arbeidet vi gjør, og som våre medlemmer engasjerer seg i og jobber med både på styrings- og ledelsesnivå, og i tjenesteproduksjon på sine arbeidsplasser.

Høringen engasjerte, både privatpersoner, media, foreninger og virksomheter skrev høringsuttalelser og engasjerte seg i den påfølgende debatten. Hele 3330 høringssvar er publisert på regjerings nettside, og engasjementet ser vi fortsatt. Det har vært en overveldende respons på prisen. Vi har fått hyggelige gratulasjoner, og flere påpeker hvor viktig en slik pris er. For eksempel skriver jurymedlem Kjersti Løken Stavrum på sin Facebook-side: «DEN BESTE PRISEN! Jeg er altså så stolt og glad over å ha vært med i juryen som har valgt å gi Åpenhetsprisen 2023 til Arkivverket, Norsk Arkivråd og Arkivforbundet!»

I tillegg har det kommet noen viktige pekere til videre arbeid, som for eksempel et behov for en gjennomgang av offentlighetsloven. I sin kronikk i denne utgaven av Arkivråd peker juris-

// **Anja Vestvold holder NAs takketale.** Foto: Sandra Lovise S. Olsen //

tene i Presseforbundet nettopp på hvor viktig det er å kontinuerlig jobbe for åpenhet i samfunnet, og som eksemplene i kronikken viser, er åpenheten under stadig hardere press. Vi i Norsk Arkivråd følger med, og i sin takketale reflekter styreleder Anja Vestvold over det arbeidet NA gjør og skal gjøre framover.

«Vi takker Kommunikasjonsforeningen, og er glade og stolte over å ha fått tildelt prisen! Dette er en skikkelig motivasjon for å fortsette det arbeidet vi gjør i Norsk Arkivråd! Norsk Arkivråd er en medlemsorganisasjon der alt av faglig og politisk arbeid gjøres av tillitsvalgte og frivillige. Vi og våre medlemmer jobber på arbeidsplassene våre til daglig tett på og med oppgavene som er grunnlaget for at åpenhet og gjennomsiktighet kan skje. Nemlig ved å dokumentere arbeidsprosesser, beslutningsgrunnlag og avgjørelser for dagsaktuelle saker i forvaltningen. For at vi skal ha gjennomsiktighet i forvaltningen, er det ikke tilstrekkelig å få tilgang til arkivmaterialet etter at det har gått ut av bruk og er blitt til historie. Tilgang til informasjon om dagsaktuelle saker blir ikke hjulpet av en vektlegging av historiske arkiv, men av arbeid med automatisk arkivering og innsyn i dokumenter som lagres i arbeidsverktøyene.

Vi jobber langsiktig med dette og har siden 2009 arrangert kurs om bruk av offentlighetsloven. Vi er opptatt av å svare på alle høringer som handler om saker der åpenhet som bygger på dokumentasjon er tema, både denne siste om endringer i selve offentlighetsloven og også i Koronautvalgets rapport og i Ytringsfrihetskommisjonen var det grunn til å påpeke sammenhengen mellom dokumentasjonsforvaltning og

Foto: Sandra Lovise S. Olsen

muligheten for gjennomsiktighet.[3] Vi har i mange år deltatt i regjeringens arbeid med Open Government Partnership, der vi har argumentert for at evalueringen av offentlighetsloven fra 2016 burde følges opp. Der har vi også jobbet i mange år for at eInnsyn må evalueres. Vi tror evalueringen konkluderer med at det er nødvendig med modernisering . Evalueringen er satt på handlingsplanen nå og skal gjennomføres innen 2026.

For oss er det et mål at det skal være en aktiv debatt i samfunnet om dette, men her har vi nok mye å lære av Kommunikasjonsforeningen. Selv om det var rekordmange svar til høringen om endringer i offentlighetsloven og i saken som fulgte med forslag om unntak for konsesjonssøknader i offentlighetsforskriften, var det bemerkelsesverdig få offentlig virksomheter som protesterte og deltok i debatten. Vi lurer på hva grunnen til dette kan være?» ■

3 https://arkivrad.no/fagpolitisk-arbeid/horingssvar

OM ÅPENHETS-PRISEN

(fakta hentet fra Kommunikasjonsforeningens nettside)

Åpenhetsprisen deles ut årlig til noen som gjennom sitt virke har bidratt til å synliggjøre og fremme åpenhet og innsyn i forhold ved det norske samfunnet, det politiske systemets forvaltning eller offentlige og private virksomheter. Det er tiende gang prisen deles ut.

JURYEN BESTÅR AV:

- Kjersti Løken Stavrum, administrerende direktør i Tinius-stiftelsen
- Ingeborg Grimsmo, kommunikasjonsdirektør i UDI
- Tore Bollingmo, kommunikasjonssjef i Norsk Sykepleierforbund
- Irene Ramm, kommunikasjonssjef i Oslo tingrett
- juryleder Jan Christian Thommesen, kommunikasjonsdirektør i XXL

Åpenhetsprisen 2023 ble utdelt under Høstseminaret 2023, som er et av Kommunikasjonsforeningens årlige fagseminarer. Prisen ble delt ut den 7. november, under middagen på fagseminarets første dag.

Regjeringen droppet forslag om hemmelighold av interne dokumenter

av Sindre Granly Meldalen og Kristine Foss, *jurister i Norsk Presseforbund*

Illustrasjon: Shutterstock

Regjeringen stoppet heldigvis forslaget om å endre offentlighetsloven. Men vi som er opptatt av å beskytte og videreutvikle innsynsretten, må nok være forberedt på nye runder.

Rett før påske i 2023 la regjeringen fram et forslag om å endre offentleglova. Forslaget innebar å innføre et tillegg til offentleglova § 14, som ville gjøre det mulig å fjerne alle opplysninger om organinterne dokumenter fra postlister og dokumentoversikter.

Vi i Norsk Presseforbund var blant dem som reagerte på forslaget, fordi det åpnet opp for fullstendig hemmelighold om eksistensen av dokumenter forvaltningen mente kunne unntas som interne dokumenter.

Forslaget var særlig problematisk fordi det ville undergravd muligheten til å klage. Klageadgangen er viktig for alle som søker om innsyn, men veldig viktig i saker som gjelder interne dokumenter, fordi mange slike avslag er feil. I forbindelse med høringen undersøkte vi praksis hos statsforvalterne, og fant at i 42 av 80 klagesaker om innsyn i interne dokumenter som var behandlet i 2022 og 2023 hadde avslaget blitt endret eller opphevet.[1] Hovedårsakene var at dokumentene faktisk ikke kunne regnes som interne, eller at merinnsynsvurderingen var mangelfull.

Heldigvis var vi mange som reagerte på forslaget. Norsk Arkivråd, Arkivverket, Sivilombudet, Advokatforeningen og Juristforeningen var blant dem som leverte kritiske høringssvar. Men det kom også fra flere kommuner og fylkeskommuner – og fra LO og NTL.

Også fra akademia var motstanden stor. Universitetet i Bergen mente forslaget ville medføre en uthuling av lovens formål og svekke allmennhetens mulighet til få følge med på hva forvaltningen driver med. Ti vitenskapelig ansatte ved UiO leverte et samlet høringssvar på ni sider, med følgende avslutning: «Sett fra et frihets-, rettighets- og kontrollperspektiv er det klart at forslaget vil bidra til å svekke offentlighetens mulighet til å delta i en åpen og opplyst offentlig samtale og samtidig svekke grunnlaget for tilliten til og muligheten for å kontrollere myndighetene.»

DE SOM HAR ØNSKET DÅRLIGERE MULIGHETER FOR INNSYN, HAR HELDIGVIS TAPT ALLE DISSE KAMPENE.

I tillegg kom det uvanlig mange høringssvar fra privatpersoner, slik at det til slutt var over 3000 innsendte svar.

Justis- og beredskapsminister Emilie Enger Mehl (Sp) viste direkte til høringssvarene da hun i september skrinla forslaget.[2]

– Vi har lyttet til innspillene, og basert på disse finner ikke regjeringen grunnlag for å gå videre med saken, sa hun.

– For Senterpartiet og Arbeiderpartiet i regjering er det viktig å hegne om demokratiet og gjennomsiktighet i forvaltningen. Vi setter pris på det store engasjementet i denne saken. Etter høringsrunden mener vi det er riktig å skrote forslaget, sier Mehl.

Prosessen endte derfor godt denne gang. Den er også et godt eksempel på at høringsinstituttet fungerer, og at det er stort både faglig og folkelig engasjement for å beskytte innsynsretten. Det er viktig og bra, fordi dette neppe er det siste angrepet som vil komme. I oktober fylte einnsyn.no 30 år (dvs. at det var 30 år siden forgjengeren OEP ble lansert). På feiringen i Pressens Hus listet professor Christoffer Conrad Eriksen ytterligere to angrep som har kommet bare det siste året:

- forsøket på innskrenking av Stortingets innsynsrett i regjeringens og forvaltningens interne dokumenter fra statsministerens kontor (som til slutt ble stoppet av Stortinget)
- innskrenkingen av Sivilombudets innsynsrett i R-notater og dokumenter tilknyttet disse i 2021, som ble reversert av Stortinget i fjor

De som har ønsket dårligere muligheter for innsyn, har heldigvis tapt alle disse kampene. Men vi som er opptatt av å beskytte og videreutvikle innsynsretten, må nok være forberedt på nye runder. ■

1 https://www.kommunal-rapport.no/debatt/halvparten-av-avslagene-pa-innsyn-i-internedokumenter-er-feil/152155!/

2 https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/gjor-ikke-endringer-i-offentleglova/id2994895/

I den nye spalta «Jobben min» vil Arkivråd introdusere lesarane for eit breitt spekter av arkivarar og dokumentasjonsforvaltarar frå heile landet som fortel om kvardagen sin.

Inger-Lene Nyttingnes,
konstituert museumsleiar ved Vardø museum

– Kva er bakgrunnen din? Korleis hamna du innanfor dokumentasjonsforvaltning/arkiv?

Eg har utdanning i kunsthistorie frå Universitetet i Bergen og Universitetet i Tromsø. I tillegg har eg studert arkivfag ved Høgskolen i Oslo og Akershus (OsloMet).

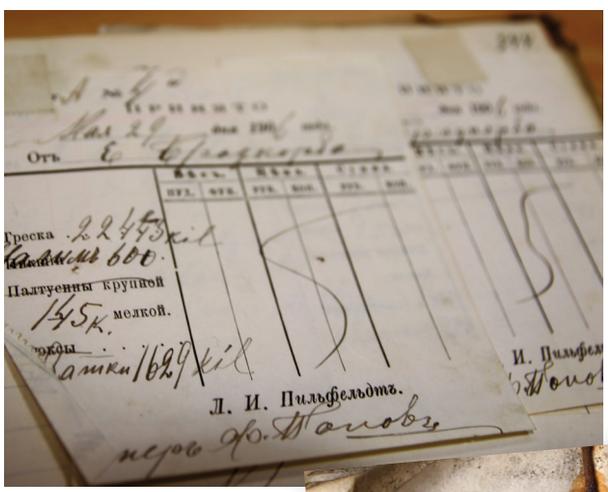
I 2010 vart eg tilsett som organisasjonssekretær i Landslaget for lokal- og privatarkiv (Arkivforbundet) og deretter «balla det på seg». Eg fekk moglegheit til å arbeide med arkivordning på privatarkivavdelinga ved Bergen Byarkiv (LAB) nokre år. Ein kort periode arbeidde eg også på formidlingsavdelinga ved byarkivet. Seinare arbeidde eg eit år i to ordningsprosjekt ved Språksamlingane og på Skeivt arkiv ved Universitetsbiblioteket i Bergen.

– Korleis hamna du i stillinga du i dag har?

Våren og sommaren 2017 arbeidde eg i eit samlingsforvaltningsprosjekt ved Varanger museum IKS, der eg ordna arkiv ved Vardø museum. Det var spesielt å få eit innblikk i korleis arkiv blir forvalta i museum. I motsetnad til i arkivinstitusjonane kan ein i museum ikkje ta det for gitt at arkiv er ein prioritet. Ein blir avhengig av at enkeltpersonar og avgjerdstakarar ser moglegheitene arkiva byr på, og kjenner ansvar for å ivareta dei. Her var eg nok heldig – eg argumenterte for at museet burde søke utviklingsmidlar frå Arkivverket. Etter at eg hadde kome tilbake til Bergen, fekk eg telefon med spørsmål om eg var interessert i å arbeide for museet i prosjekt, under føresetnad om at vi fekk midlar frå Arkivverket. Det fekk vi. Eg hadde allereie forelska meg i Vardø og Finnmark, så eg var ikkje vanskeleg å be. Vi søkte, og fekk, utviklingsmidlar fleire gonger, og etter kvart som tida gjekk, fekk eg fast jobb som arkivar for dei tre avdelingane ved Varanger museum.

– Fortel om ein typisk arbeidsdag for deg, korleis ser han ut?

Ingen dagar er like. Eg arbeider med oppgåver langs heile arkivkjeda: alt frå ordning og registrering og innsamling til rådgiving og overordna oppgåver, som til dømes samarbeid i arkivnettverket Finnmarksarkivene. Eg arbeider også ein god del med å handsame arkivrelevante førespurnader frå publikum. Arbeidskvardagen består også i å ha gode kollegaer som har fått både auka forståing og interesse for arkiv. Det gjer at arkiv har blitt meir relevant i samband med museet si eiga forsking, i foredrag og i utstillingar.

– Kva er den største utfordringa med jobben din?
Her i museet er nok den største utfordringa mangel på tilfredsstillande lokale for arkivbevaring. Altså: ressursar.

På overordna nivå: at verdien av arkiv ikkje er sidestilt med dei andre samlingane i musea. Vi har gode leiarar som forstår dette i vårt museum, men det er ikkje nok. Vi treng at styresmaktene ser dette og gir musea eit uttalt ansvar for dei privatarkiva som musea har i samlingane sine. Mellom anna trengst det at Kulturdepartementet løyver midlar til arkivstillingar i musea. Når musea rapporterer statistikk til KUD ved budsjettsøknad, er ikkje arkivsamlingane og arkivarbeidet inkludert i dette, og det genererer dermed heller ikkje midlar. Slik skyv styresmaktene vekk eit ansvar som ein i praksis har, men som ein ikkje tar. Store delar av privatarkivbestanden i landet finst i musea.

– Kva er det kjekkaste med jobben din?
Å vite at arbeidet mitt utgjer ein skilnad for både enkeltmenneske og samfunnet. Høyrest sikkert pompøst ut, men slik er det. Det er meiningsfylt arbeid. I eit område av landet som har tapt så mykje historie under andre verdskrigen, kjenner eg på dette kvar einaste dag.

– Kva ser du på som dei største utfordringane innanfor dokumentasjonsforvaltning/arkiv dei ti neste åra?
Å verne om rolla til det autentiske og pålitelege originalmaterialet i ein ny teknologisk tidsalder.

– Har du nokre tips til nykomarar innanfor feltet?
Bruk arkivfamilien! Mange sit som einaste tilsett på sitt felt på mange arbeidsplassar rundt i landet. Kontakt andre arkivarar og spør om råd. Eg opplever at i vår sektor arbeider det folk som vil kvarandre vel, og at vi løfter i lag. ■

«Ja, men vi er jo så små»

av Kjellaug Johansen
leder, IKT og dokumentsenter, Aurskog-Høland kommune
Charlotte West
arkivleder, Aurskog-Høland kommune

HVEM ER VI?
Aurskog-Høland kommune er, som mange andre kommuner, en kommune i vekst. Vi har i dag rundt 17 500 innbyggere og er en attraktiv kommune sentralt plassert ikke langt fra Lillestrøm og Oslo.

I 2020 slo vi oss sammen med Rømskog kommune, som førte med seg store mengder oppgaver tilknyttet sammenslåingen i form av bl.a. omorganiseringer og nye prosesser. Dokumentsenteret gjennomførte en stor ryddejobb som en del av arbeidet med å avvikle to kommuner og etablere en ny. Vi kan først nå si oss ferdig med dette arbeidet, 5 år etter at vi begynte.

// Representanter fra IKT og dokumentsenteret i Aurskog-Høland (venstre til høyre) Charlotte West, Torbjørg Isaksen Nordstrøm, Rita Delerud og Kjellaug Johansen
Foto: Merete Skoglund Knutsen //

// **Bjørkelangen sentrum.** Foto: Siri Skjæråsen //

Som en mellomstor kommune har vi ikke tilgang til de samme ressurser eller kompetanse en større kommune kanskje har, men vi klarer likevel å komme oss videre og på noen områder enda lenger enn våre større nabokommuner. Vi oppnår dette ved å ha en organisasjon som legger til rette for forbedring og innovasjon, selv om vi ikke har noen dedikert utviklingsavdeling. Vi utnytter de ressursene vi har, på en smart måte, og med forankring fra toppnivået er vi godt rigget for å kunne lykkes.

Kommunen har en solid økonomi og gode driftsresultater, og i 2022 kom Aurskog-Høland på 14. plass i Agenda Kaupang sin rapport «Norges best styrte kommuner – Kommuneindeksen 2022».

HVORDAN JOBBER VI?

Dokumentsenteret hører til virksomheten IKT og dokumentsenter, som er en del av Stab Økonomi og organisasjon. Det å være organisert sammen med IKT gjør at vi tenker helhetlig om dokumentforvaltning, tilgangsstyring og digitale ansattjenester.

Det er bestemt at vi skal jobbe strategisk for å oppnå resultater gjennom kontinuerlig forbedring. Vi jobber med å identifisere prosesser som kan forenkles, effektiviseres og gjøres mer kostnadseffektive. Dette arbeidet foregår i hele kommunen. Å jobbe på denne måten krever en organisering som tillater denne type arbeid i egen virksomhet, men også på tvers av organisasjonen. I Aurskog-Høland kommune har det blitt etablert nettverk som skal sette strategisk arbeid med kontinuerlig forbedring høyt på agendaen.

INNOVASJONSNETTVERKET

Innovasjonsnettverket består av en representant fra hver sektor, som bringer med seg og presenterer nye initiativer fra sin sektor. Dette kan for eksempel være et ønske om et nytt fagsystem eller en prosess som trengs å forenkles. Innovasjonsnettverket diskuterer og vurderer initiativet som en gruppe, og hensikten er å fange opp om det er flere som har samme behov på tvers av sektorene, eller om det allerede finnes et system eller en prosess som kan løse problemet. Ved å sitte samlet og vurdere behovet på tvers av organisasjonen kan vi unngå å bruke penger, ressurser og tid på noe som kanskje kan løses på en enklere måte. En positiv bieffekt er at vi oppnår transparens rundt hva de ulike virksomhetene jobber med.

Initiativene som innovasjonsnettverket vurderer som reelle behov, gis grønt lys og går da videre til arkitekturrådet. Her sikres det at løsningen dekker kravene til blant annet datalagring, tilgangsstyring, skysikkerhet, personvern, arkiv og universell utforming.

DOKUMENTSENTERET ER ORGANISATORISK PLASSERT PÅ ET STED SOM GIR GOD OVERSIKT OVER DOKUMENTFLYT BÅDE INN OG UT AV KOMMUNEN, MEN OGSÅ INTERNT MELLOM VIRKSOMHETER.

ARKITEKTURRÅDET

Arkitekturrådet er sammensatt av personer med faglig ansvar innenfor personvern (personvernombud), IKT-sikkerhet (fagleder IKT-drift) og arkiv (arkivleder). Alle nye initiativer som er godkjent av innovasjonsnettverket, skal vurderes på de overnevnte fagområder og deres prinsipper. Ut fra denne vurderingen kommer arkitekturrådet med sin anbefaling basert på en trafikklysmodell:

Grønt lys = Godkjent, prosessen kan fortsette.

Gult lys = Godkjent med forbehold. Prosessen bør løftes til kommunalsjef.

Rødt lys = Avslått som anbefaling fra rådet. Prosessen bør løftes til kommunedirektør.

Arkitekturrådet er, som det står i navnet, et råd. De har ikke myndighet til å stoppe gjennomføring av et initiativ, men de kommer med faglige anbefalinger som bør hensyntas under vurderingen.

AUTOMATISERINGS-PROSJEKTET

Et annet nettverk som også er et strategisk prosjekt, er «Automatiseringsprosjektet».

I dette prosjektet løftes det frem prosesser som ønskes forenklet eller automatisert. Prosjektets mål er å «oppnå effektive prosesser med riktig kvalitet, slik at det viser seg i tjenester ut til innbyggere og internt til de ansatte».

Prosjektgruppa, som har ansvar for vurdering av nye initiativer, består av representanter fra kommunens støttestab. Disse sitter med god oversikt over dokumentflyt på tvers av organisasjonen, og innehar samtidig kunnskap om automatisering og tekniske muligheter og begrensninger. Over tid har denne gruppa bygget opp viktig praktisk erfaring som er sentral når nye initiativ og automatiseringskandidater vurderes.

Alle automatiseringskandidater som blir løftet frem i automatiseringsprosjektet, må i utgangspunktet tilfredsstille følgende 3 kriterier:
1. Høyt volum, 2. Regelstyrt prosess og 3. Repeterende steg.

En prosess presenteres i form av en behovsanalyse: BLT (Behov-Løsning-Test). Denne beskriver steg for steg hvordan prosessen ser ut i dag, og hvor mye tid som blir brukt på hvert steg. En slik analyse er et hjelpemiddel for å se hvordan vi jobber i dag, hvor reelt automatiseringsbehovet er, og ikke minst hvor gevinstene ligger. I analysen blir det på en oversiktlig måte tydeliggjort hvor vi jobber tungvint, eventuelle flaskehalser og hvor det oppstår dobbeltarbeid.

Når en automatiseringskandidat blir godkjent, opprettes det et delprosjekt som har ansvar for gjennomføringen av selve prosjektet. Delprosjektleder deltar i automatiseringsprosjektet fram til delprosjektet er utført.

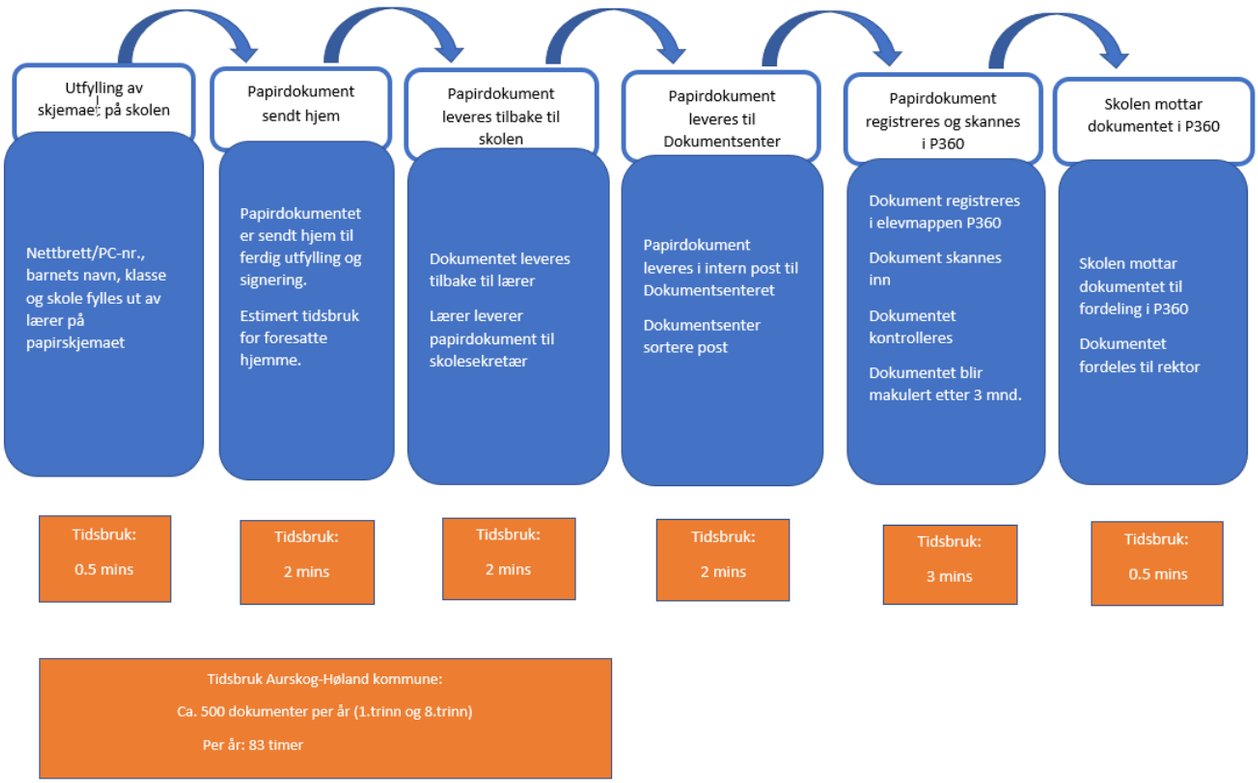
FRA PROBLEMSTILLING TIL PROSJEKT

Kommunen er avhengig av at de ansatte er oppmerksomme på vanskelige prosesser eller problemstillinger som bør tas tak i, for å effektivisere og forenkle tjenester kommunen har ansvar for.

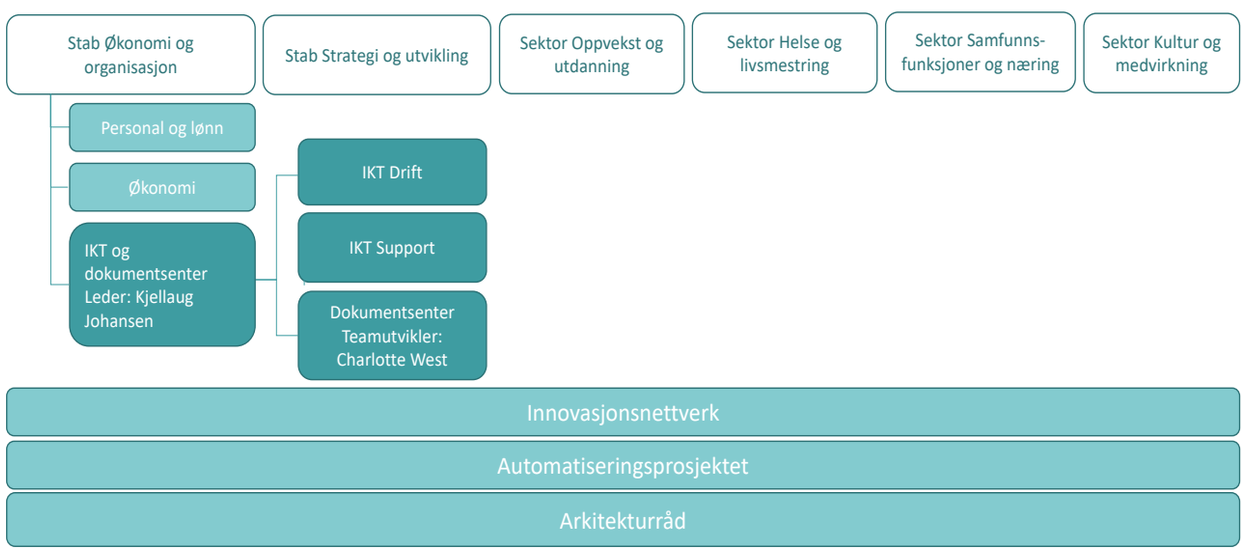
Dokumentsenteret er organisatorisk plassert på et sted som gir god oversikt over dokumentflyten både inn og ut av kommunen, men også internt mellom virksomhetene. I vårt daglige arbeid oppdager vi regelmessig dokumenter med høyt volum, produsert på papir, som kunne være ideelle automatiseringskandidater. Det er viktig at disse prosessene tas videre til vurdering når de oppdages, uavhengig av om prosessen tilhører vår virksomhet eller ikke.

PROSJEKT «FORESATTDIALOG»

Et godt eksempel på hvordan disse elementene spiller sammen, er delprosjektet «Foresattdialog», som det fortsatt jobbes med i dag. Prosjektet kom til i forbindelse med kommunesammenslåingsprosjektet. Behovet for å gjøre noe innenfor oppvekst, spesifikt innenfor dokumentflyten mellom skolene/barnehagene og foresatte, ble synliggjort når jobben med å rydde i sak-/arkivsystemet startet. Vi ble fort oppmerksomme på hvor mange arkivverdige dokumenter som var produsert på papir, og som ble sendt fram og tilbake mellom skolene/barnehagene og foresatte. Det var ikke bare mange ulike dokumenter, men også store mengder av hver type. Det var ikke mulig å ignorere de effektiviseringsmulighetene vi hadde foran oss, og ønsket om å effektivisere dokumentflyt innen oppvekst ble derfor drøftet og løftet videre til innovasjonsnettverket og automatiseringsprosjektet. Prosjektet ble godkjent og satt i gang,

// **Eksempel på en behovsanalyse – BLT** (laget av Johansen & West). //

// **Oversikt over hvordan vi er organisert** (laget av Johansen & West). //

// **Rådhuset Aurskog-Høland kommune.** Foto: Anne Kristi Johnsen. //

og har allerede oppnådd store gevinster. Ny kommunikasjonsplattform er tatt i bruk, og vi har automatisert oppretting av alle nye elevmapper og barnemapper. Vi har utvidet vår automatiske arkivering fra skolesystemet til sak-/arkivsystemet, og dette videreutvikles kontinuerlig. Prosjektet har lykkes med å lette samarbeidet mellom skolene/barnehagene og foresatte ved å finne en enklere og tryggere måte å kommunisere på. Vi har samtidig sikret oss bedre datakvalitet ved å digitalisere gamle papirskjemaer, og ikke minst spart tid i alle ledd.

MINDSET

Dokumentsenteret v/arkivleder sitter i arkitekturrådet og blir ofte med i prosjekter, både internt og eksternt. Deltagelse på disse områdene løfter blikket og gir innsikt i hva som rører seg utenfor egen virksomhet, og fører ofte til et kompetanseløft på områder hvor dokumentsenteret ellers ikke ville vært involvert. Dette kompetanseløftet bidrar også til at dokumentsenteret blir sett på som en nyttig ressurs i kommunen. Vår aktive prosjektdeltagelse er ikke tilfeldig, men et resultat av vårt grunnleggende tankesett og tilnærming til endring og kontinuerlig forbedring. Dette tankesettet er inspirert av det den amerikanske psykologen Carol Dweck refererer til som *growth mindset*.

Å adoptere et growth mindset betyr i praksis at man er åpen for endring, villig til å gjøre en innsats for å produsere resultater, og ikke er redd for å gjennomføre tross utfordringer og feilskjær som oppstår underveis. Kontinuerlig forbedring krever med andre ord en positiv innstilling til endring og utvikling.

Dette tankesettet er merkbart i hele organisasjonen siden alle ledere og andre sentrale personer kurses i lean-metodikk, som vi i vår kommune kaller *beste praksis*. Vi skal bruke samme verktøy, begreper og tilnærmingsmetode, slik at vi jobber i takt og får til kontinuerlig forbedring.

VÅRE TIPS TIL JOBBING I NETTVERK:

- Det er viktig å ha riktige personer plassert i nettverkene:
  - Ha med de som har myndighet – kort vei til toppen.
- God kommunikasjon er alfa og omega.
- Man må kunne tenke nytt og utover sin egen virksomhet.
- Vi har bare de ressursene vi har, så bruk dem fornuftig.

Ikke vær en festbrems!

– hvordan bli en god medspiller i organisasjonen

av Ingvild Korsnes Daasvand,
fagleder dokumentasjonsforvaltning, Lørenskog kommune

Jeg innrømmer det: Jeg har vært en festbrems. Ingen som kjenner meg, vil påstå at jeg ikke er glad i en god fest, men i jobbsammenheng vet jeg at jeg har vært en festbrems. Hun litt strenge, som maste om arkivering og sånt. Det er lenge siden jeg skjønte at det verken var spesielt hyggelig eller spesielt nyttig. Det hender at vi må si i fra, og ja, noen ganger må vi være tydelige, på grensen til streng. Vi skal ikke være nikkedukker, men vi må finne nøkkelen til å få til gode resultater sammen med organisasjonen.

ULIKE ORGANISASJONER, ULIKE BEHOV

Gjennom 20 år i dokumentasjonsforvaltning har jeg jobbet i ulike organisasjoner, fra ganske små til store, og med veldig ulike fagfelt. Det er ingen tvil om at faget har endret seg mye, fordi samfunnet og behovene er i konstant endring. Da jeg begynte, jobbet vi mest med å fange dokumentasjonen i sak-/arkivsystemet. Mye dreide seg om å få folk til å ta i bruk systemet, at de gjorde det på riktig måte, og alt det praktiske knyttet til journalføring og opplæring. Alt dette gjør vi fortsatt, men jeg opplever at vi har andre perspektiver på hva dokumentasjon er, hvordan vi behandler den, og hvordan vi tar vare på den.

De siste fire årene har jeg jobbet i en kommune. Jeg slutter aldri å bli overrasket over hvor mye en kommune faktisk driver med, og lærer utrolig mye nytt ved å bli kjent med stadig flere fagområder og deres arbeidsfelt. Lørenskog er en raskt voksende kommune, hvor innbyggertallet stiger raskere enn de fleste andre steder i landet. Vi må bygge nye barnehager nesten hvert eneste år, og nye skoler annethvert. Vi har mange unge, og også en god del eldre. Alle disse innbyggerne skal få gode tjenester, helst uten at vi skal bruke mer penger eller ansette så mange flere. Det er mange ting som må på plass for å få det til, og det er ikke alt som berører oss, men så er det likevel mer enn en skulle tro. For hvis kommunen skal levere bra tjenester, innebærer det i mange tilfeller at det må være lett å finne dokumentasjon, at den må bevares trygt på både lang og kort sikt, og at ulike sektorer kan jobbe på tvers for å ivareta innbyggernes interesser. På samme måte må vi dokumentere hvordan vi bruker penger, hvilke beslutninger som tas og hvorfor, og være mest mulig åpne og gjennomsiktige.

ALT KAN DIGITALISERES

Nøkkelen til veldig mye ligger i digitalisering. Alt kan selvsagt ikke digitaliseres, men i veldig mange tilfeller er digitalisering et ledd i å

Illustrasjon: Colourbox

effektivisere tjenestene våre. Vi har et vell av digitale systemer, men det er et skrikende behov for nye, og i tillegg fornye de vi allerede har, slik at vi kan få bedre nytte av dem. Når iveren etter nytt blir litt for voldsom, og det ikke finnes en forankringsordning for anskaffelser, kan det fort skje at noen plutselig har kjøpt noe, og da oppstår et av festbremsscenarioene: Noen har skaffet seg et system. Har de sjekket om systemet inneholder dokumentasjon som har verdi for virksomheten? Har de tenkt på at kravspesifikasjonen skal si noe om arkivering? Og ikke minst, kommer de til oss i god tid? Jeg tror alle har vært der hvor dette ikke skjer, og en må hive seg rundt. Eller verre, en får ikke en gang vite at det kommer et nytt system, og dokumentasjon blir ikke ivaretatt i tråd med lovverket. For det ligger jo i fagsystemet, sant? Helt til en bytter det ut eller noe annet skjer, og så er det borte.

DET ER LETT Å TENKE AT NÅR VI HAR SKRUDD PÅ ARKVIET OG DOKUMENTASJONEN OVERFØRES DIT, STOPPER VÅR JOBB. (...) MEN KAN VI GJØRE MER?

Heldigvis er dette scenarioet sjelden kost i vår kommune nå for tiden, og noe av grunnen til det er at vi har etablert noen mekanismer som skal bidra til å holde oversikt og forankre beslutningene, en porteføljestyring. Alle behov meldes inn, plukkes opp av en digitaliseringsrådgiver og utredes kort, før det kommer videre til prioriteringsdiskusjoner. Der vurderes behovet, mulige løsninger og hvorvidt en anbefaler at prosjektet går videre. Prioriteringene gjøres både av den enkelte sektor for deres behov og av øverste ledelse basert på anbefalinger. I denne runden vurderes det også om vi har andre løsninger som kan dekke behovet, og hvilke ressurser vi har til å igangsette konseptfaser eller fast track-prosjekter. I disse diskusjonene deltar også en rekke sentrale fagpersoner innen personvern, informasjonssikkerhet, anskaffelser og sist, men ikke minst, dokumentasjonsforvaltning. Dermed kan også vi fange opp prosjekter i en tidlig fase og gi innspill på mulige løsninger for dokumentasjonen i god tid, i stedet for å komme halsende bak med arkivloven i hånden. Bedre for oss, og ikke minst, bedre for dem.

MER ENN STRØM PÅ PAPIR

For å bidra til god digitalisering må vi noen ganger tenke utover det reint tekniske. Vi jobber for tiden mye med å integrere fagsystemer mot arkivkjerneløsningen vår, og det går i raskt tempo. Det er lett å tenke at når vi har skrudd på arkivet og dokumentasjonen overføres dit, stopper vår jobb.

Ja, vi har sikret arkivering, aller helst helt automatisk, men kan vi gjøre mer? Vi ser på hvilken dokumentasjon som er i fagsystemet, men vi jobber også mye med arbeidsprosessene i kommunen. Her stilles spørsmål som dette: «Har vi dokumentasjon i sak-/arkivsystemet som saksbehandler kunne fått rett i fagsystemet?» «Kan vi forenkle hvordan dokumentasjon kommer inn til og sendes ut av fagsystemet?» Ved å bruke den tiden og kreftene det tar å kartlegge dokumentasjonen og hvordan den flyter, får kommunen også mye bedre utbytte av digitaliseringen, og vi får bedre totalkvalitet på dokumentasjonen. En kan si at det i utgangspunktet ikke er vår oppgave å tegne de ulike virksomhetenes arbeidsprosesser, men vår opplevelse er at om vi bruker litt tid på det, oppnår vi også bedre resultater.

Å FÅ OG TA PLASS

I veldig mange sammenhenger og i alle år har vi hatt diskusjoner om synlighet og hvorvidt dokumentasjonsforvaltning blir hørt og sett i organisasjonene våre. Det er en kjensgjerning at det i de fleste organisasjoner ikke er vi som tar størst plass, samtidig som vi vet at uten det vi gjør, stopper hjulene litt. Hvis vi ikke håndterer post og publiserer postlister, er det fort hele organisasjonen sitt problem, men i det daglige tar vi liksom ikke så mye plass. Det kan være fristende å gi opp, pusle med vårt og tenke at ingen bryr seg om oss uansett, men da får vi heller ikke noen plass i organisasjonen, og ikke minst, de går glipp av kompetansen vår! For er det noe som trengs, er det folk som kan noe om dokumentasjon. Jeg har sett mange lys gå opp for folk når jeg snakker om hvorfor dokumentasjon er viktig, og hvordan vi kan hjelpe dem med å ivareta dokumentasjon på en god måte. Det er vi som kan det, og vi må ta plass. Så hvordan gjør vi nå egentlig det?

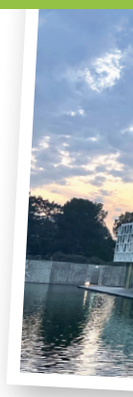
Vi må være synlige. Vi trenger ikke å stikke oss frem og stå på scener i hytt og pine, men vi må være til stede. Vi må kontakte ledere og be om å få komme til ledergrupper, vi må gå og snakke med folk og ikke gjemme oss på kontoret. Det kan være slitsomt, og jeg vet at mange ikke trives med det, men det er ulike måter å være synlige på. Det er viktig å finne strategier som fungerer i egen organisasjon. Vi må være tydelige, ikke på festbremsmåten, men på en konstruktiv måte. Ved å stå trygt i fagligheten og våge å si fra når det trengs, er min erfaring at en ikke oppleves som vanskelig, men snarere som en trygg, faglig ressursperson som organisasjonen vil bruke mer. Jeg tror

VI TRENGER Å BYGGE ALLIANSER MED ANDRE FAGOMRÅDER FOR Å FÅ TIL DET VI ØNSKER.

også vi vinner mye på å være fleksible og ta oppgaver som ikke strengt tatt er våre. Det betyr ikke at vi skal gjøre andres oppgaver, men se på om vi kan ta noen av de oppgavene som er litt i spill og ingen helt holder i. Vår avdeling har for eksempel tatt over all administrasjon av tilganger i Altinn for hele kommunen. Ja, det hender at vi angrer på akkurat det! Men ved å gjøre det tar vi en oppgave hvor omfanget har vært undervurdert, ser på hvordan vi kan gripe den på en god måte, og er i gang med å få til en ny og bedre struktur fordi vi har tatt eierskap og satt av ressursene til det. Det gir oss bedre omdømme og gjør at vi ses på som flinke, serviceinnstilte og ryddige – og så er det enda flere som får greie på hvem vi er, og det blir lettere å komme til dem med andre faglige problemstillinger. I dette ligger også nettverksbygging. Det er et ord som fort blir kleint, men det er viktig. Vi trenger å kjenne andre enn dem vi jobber med hver dag, både for synligheten og for å bli kjent med hvordan hele kommunen jobber. Vi trenger å bygge allianser med andre fagområder for å få til det vi ønsker. Jeg kan ikke gjøre min jobb som fagleder uten å jobbe sammen med mange andre dyktige fagpersoner i kommunen, derfor er det viktig å snakke med mange, delta sosialt, flytte seg til et annet bord i lunsjen og søke råd fra andre. Det er også utrolig nyttig med faglige nettverk, som jeg selv har stor glede av blant arkivledere på Nedre Romerike, som jeg ofte diskuterer med for å finne de gode løsningene.

DET HØRES SÅ LETT UT, MEN …

Det kan høres ut som om det er lekende lett å ta plass, og selvsagt er det ikke alltid det. Jeg har også jobbet steder hvor en må skrape på døren, eller hvor det er så få personer at en ikke har kapasitet til mer enn det daglige arbeidet. Det er ikke alltid lett å få til de store grepene, men hvis en klarer å være synlig og faglig trygg, tror jeg det er en veldig god start, og det forutsetter ikke en stor gruppe. Ved å bygge allianser med andre kan en også få til mye. Organisasjonen trenger kompetansen vår, og jo mer vi er synlige, jo mer etterspør de oss. Antallet prosjekter hvor dokumentasjonsforvaltning er ønsket inn i vår kommune, er et godt bevis på at vi er et fagfelt som tar, og dermed får plass. Vi har mye arbeid igjen å gjøre vi også, men å ha den plassen styrker mulighetene våre for å nå gjennom. Det blir kanskje ikke fest dagen lang likevel, men vi er i hvert fall ikke festbremsene! ■

FRASKRIVNINGSERKLÆRING: Synspunktene som uttrykkes i denne teksten, er utelukkende forfatterens egne og reflekterer ikke de offisielle synspunktene eller posisjonene til Den internasjonale strafferettsdomstolen. Videre er forfatteren ikke lenger tilknyttet Den internasjonale strafferettsdomstolen og representerer ikke institusjonen på noen måte. Alle foto er tatt av Janny Sjåholm.

Reisebrev fra den **Internasjonale strafferettsdomstolen i Haag**

av Janny Sjåholm, *rådgiver ved Interkommunalt arkiv i Hordaland*

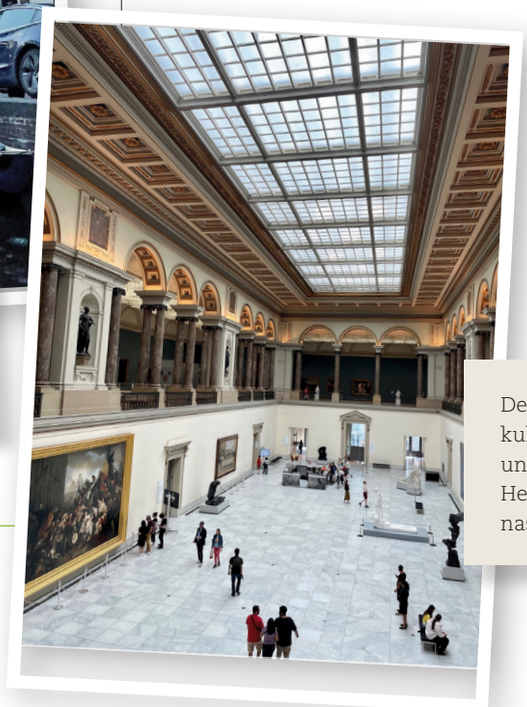

Amsterdam ligger en time unna Haag, og er et naturlig reisemål. Her sett fra kanalbåt.

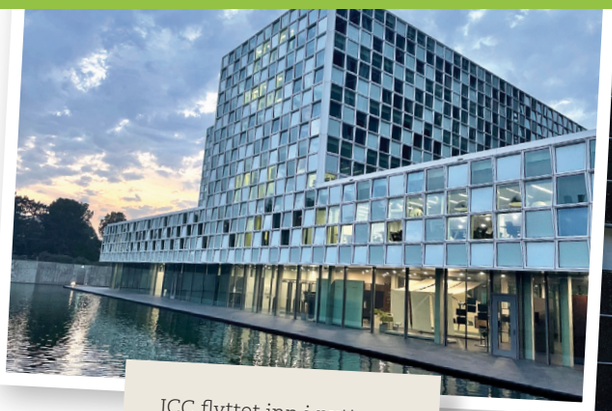
Hilsen fra Haag, Nederland! Byen som er kjent for sin vakre arkitektur, sine kanaler og vindmøller, men også som byen for fred og rettferdighet. Byen huser en rekke internasjonale domstoler, blant annet FNs internasjonale domstol, den internasjonale domstolen for forbrytelser i det tidligere Jugoslavia og sist, men ikke minst, den internasjonale strafferettsdomstolen.

Den internasjonale strafferettsdomstolen (ICC) er en permanent internasjonal domstol etablert for å straffeforfølge individer for de mest alvorlige forbrytelsene av internasjonal bekymring, nemlig folkemord, forbrytelser mot menneskeheten, krigsforbrytelser og aggresjonsforbrytelser. Den ble opprettet gjennom Romastatutten, som trådte i kraft i 2002.

Jeg har hatt gleden av å jobbe for ICC som en «Visiting Professional» i en tre-måneders periode. Visiting Professional refererer til personer som arbeider ved domstolen i en kortere periode for å bidra med spesifikk ekspertise eller for å få innsikt i domstolens arbeid. Disse stillingene er ikke faste ansettelser, men gir heller fagfolk fra ulike bakgrunner mulighet til å dele kunnskap og erfaring med domstolen,

Det ble naturlig nok kulturelle innslag under oppholdet. Her ved Belgias nasjonalgalleri.

ICC flyttet inn i nytt og permanent bygg i 2015. Bygget skal representere domstolens transparens og innovasjon. Sikkerhet er også et viktig aspekt ved bygget, som er omringet av en vollgrav.

Fotograf. Anna Piovan

Første dag i ny jobb. Hele gjengen som startet samtidig, hadde så klart photoshoot foran bygget ved slutten av dagen.

Arkiv og dokumentasjonsforvaltning er en viktig del av domstolens arbeid. Her fremheves dette i en utstilling ved publikumsområdet til ICC.

eller for domstolen til å dra nytte av spesiell ekspertise for en bestemt oppgave eller et prosjekt. I tillegg har ICC en tilsvarende ordning for interns, som ofte kommer rett fra studier. Visiting Professional- og internship-programmet ved ICC er også en flott mulighet for fagfolk til å utvikle sitt nettverk, få internasjonal erfaring, og få en dypere forståelse av folkeretten og internasjonal lov.

Jeg har vært del av Library, Archives and Legacy-teamet, som er organisert under the Information Management Services Section. I kjent stil, har ikke domstolen store ressurser på arkiv. Jeg har derfor fungert avlastende på arkivbiten, og de har vært ivrige på å utnytte min kompetanse i størst mulig grad. Jeg har deltatt aktivt i ulike prosjekt rundt domstolens arkiv, og hatt ett spesielt med fokus på rutineutvikling og planarbeid. Tanken er at senere Visiting Professionals og interns kan dra nytte av det jeg har gjort.

I tillegg til å bidra med egen kompetanse har jeg også fått noen helt nye erfaringer. Jeg har fått jobbe med audiovisuelle arkiver fra Romakonferansen i 1998, som la grunnlaget for domstolen. I år er det 25 år siden konferansen, og nettopp disse arkivene er en viktig kilde til domstolens historie. I tillegg har jeg fått innblikk i typiske biblioteksoppgaver og kan endelig si jeg har erfaring fra hele ABM-sektoren. Foruten arbeidsuka i niende klasse, som kanskje ikke helt teller, er bibliotek noe nytt for meg. Jeg har jobbet med ulike brukerhenvendelser samt noe research og formidling.

Jeg kan ikke unngå å nevne at oppholdet mitt har vært preget av et alvorlig cyberangrep på domstolen. Dette angrepet ga oss en viktig påminnelse om sårbarheten ved å stole tungt på skyløsninger, og nødvendigheten av robust datasikkerhet, spesielt i organisasjoner som håndterer så sensitiv informasjon som ICC.

Men oppholdet handler ikke bare om arbeid. Å bo i Haag gir også muligheten til å fordype seg i nederlandsk kultur, historie og kunst. Nederland er et ganske lite land som er lett å reise rundt i og oppleve. I tillegg er det lett å dra til nabolandene, så det har blitt både dagstur til Brussel og helgetur til Paris. Det kontinentale livet har vært flott, selv om jeg ikke har blitt helt frelst av all syklingen.

Til slutt vil jeg takke Norsk Arkivråd for tildeling av medlemsstipend, noe som har kommet godt med, da oppholdet har vært ulønnet. Til tross for det, vil jeg absolutt oppfordre andre som er interessert, til å vurdere internasjonale internships eller opphold som Visiting Professionals. Det gir en dybde av erfaring, forståelse og nettverksbygging som er uvurderlig. Jeg gleder meg til å bringe med meg disse verdifulle erfaringene jeg har fått, tilbake til Norge. ■

Vinnere av ÅRETS ARKIV

Dokumentasjonsforvaltningstjenesten i Norsk helsenett (NHN)

av redaksjonen

Vi vil gjerne gratulere Norsk helsenett (NHN) med prisen for årets arkiv for 2023!

Norsk Arkivråd deler årlig ut prisen, som skal hedre fremragende arbeid og utvikling innen dokumentasjonsforvaltning og informasjonsstyring.

Norsk Arkivråd håper at prisen vil stimulere til nytenkning og utvikling av faget. Vi håper også at prisen og prisvinnerne skal være til inspirasjon for alle som jobber innen fagområdet.

NOMINASJONEN AV DOKUMENTASJONS-FORVALTNINGSTJENESTEN I NORSK HELSENETT (NHN)

NHN ble etablert etter en politisk beslutning om å implementere en konsernmodell for administrative tjenester for helseforvaltningen (alle etatene under Helse- og omsorgsdepartementet (HOD)) 1. juni 2018. NHN har drevet et nybrottsarbeid, med ønske om å profesjonalisere selve faget, gjennom systematisk og metodisk tjenesteutvikling. NHN har nå fem års drift, og de har utarbeidet en gevinstrapport for tjenesten for perioden 2018–2023. Rapporten viser at NHN har oppnådd mange gevinster etter fem år med tjenesteleveranse til etatene i helseforvaltningen, og de har oppnådd samfunnsmålene som var satt i oppdraget fra HOD om å

- effektivisere og redusere ressursbruken
- tilrettelegge for større og mer robuste kompetansemiljøer
- heve kvaliteten og kompetansen i administrative tjenesteledd

GODE RESULTATER

Målingene viser god resultatoppnåelse. Rapporten kan vise til veldig gode resultater, og alle funn er beskrevet gjennom tall og fakta. Noen av gevinstene som ble trukket fram, var blant annet:

Økt effektivitet

- journalfører raskere
- produserer mer med færre folk
- justerer ned prisen til tross for økt arbeidsmengde og nye tjenester

Et robust kompetansemiljø

- jobber på tvers og kan sluse folk der de trengs
- utnytter kompetansen i virksomheten bedre
- utvikler kompetansen
- er mindre syke

Hevet kvalitet

- har KPI-er for kvalitet som viser positiv utvikling
- gir kundene mer for mindre
- leverer utvikling med på kjøpet
- ser at etatenes dokumentasjonskrav oppfylles i større grad enn før

JURYENS BEGRUNNELSE:

Norsk helsenett (NHN) har over tid jobbet systematisk og metodisk med tjenesteutvikling. En tydelig anbefaling fra helsepersonellkommisjonen er i større grad å sikre en bedre utnyttelse av tilgjengelig teknologi. Norsk helsenett er virkelig med på å sikre dette og har løst krevende utfordringer knyttet til arbeid på tvers av flere forvaltningsnivåer og etater. De har hjulpet virksomheter ut av siloene, med en tilnærming til tjenester som en del av et økosystem. Grepene NHN har utført har tydelig gitt store gevinster og et kraftfullt kompetansemiljø og kan være en foregangsmodell for andre. I tillegg skinner det igjennom at NHN er stolt av hva de har fått til og at det har vært et lagspill.

Vi gratulerer Norsk helsenett!

norsk arkivråd 6
Kompetansenettverk for fremtidens dokumentasjon

JURYEN HAR BESTÅTT AV:

- Anja Vestvold, styreleder i Norsk Arkivråd (juryens leder)
- Anita Haugen Lie, redaktør av Arkivråd
- Espen Sjøvoll, divisjonsdirektør for informasjonsforvaltning i Direktoratet for e-helse
- Nina Munthe Olsen, avdelingsdirektør for fellesløsninger i Digitaliseringsdirektoratet
- Tage Pettersen, stortingsrepresentant for Høyre, første nestleder og fungerende leder av Stortingets familie- og kulturkomité

VIL DU HOLDE KURS FOR NORSK ARKIVRÅD?

av Norsk Arkivråd

Synes du at faget vårt er spennende og ønsker du å bidra til kompetanseheving? Norsk Arkivråd er en av få aktører som tilbyr kurs innen viktige temaer i et fagfelt i stor utvikling. Kanskje du kunne tenke deg å bidra i dette viktige arbeidet for Norsk Arkivråd?

Vi har i dag en engasjert gjeng som lager og holder kurs for oss, men siden alle er i full jobb er det grenser for hvor mye den enkelte kan påta seg. Utover årsstudium og bachelor-utdannelsene, er det få aktører som holder kurs i aktuelle og fagspesifikke temaer, som Norsk Arkivråd gjør. De fungerer som viktig faglig påfyll, og det er fortsatt mange temaer som burde utarbeides til kurs. Derfor er vi alltid på utkikk etter flere dyktige fagfolk til å holde kurs!

FAGLIG UTVIKLING OG UTVIDET NETTVERK

En vanlig tilbakemelding fra kursholderen våre er at det er både morsomt og krevende å holde selve kurset. Samtidig som det er svært lærerikt og faglig utviklende, både i møtet med kursdeltakerne og i arbeidet med forberedelsene til kurset. Man kommer dessuten inn i det gode faglige nettverket som NA også er.

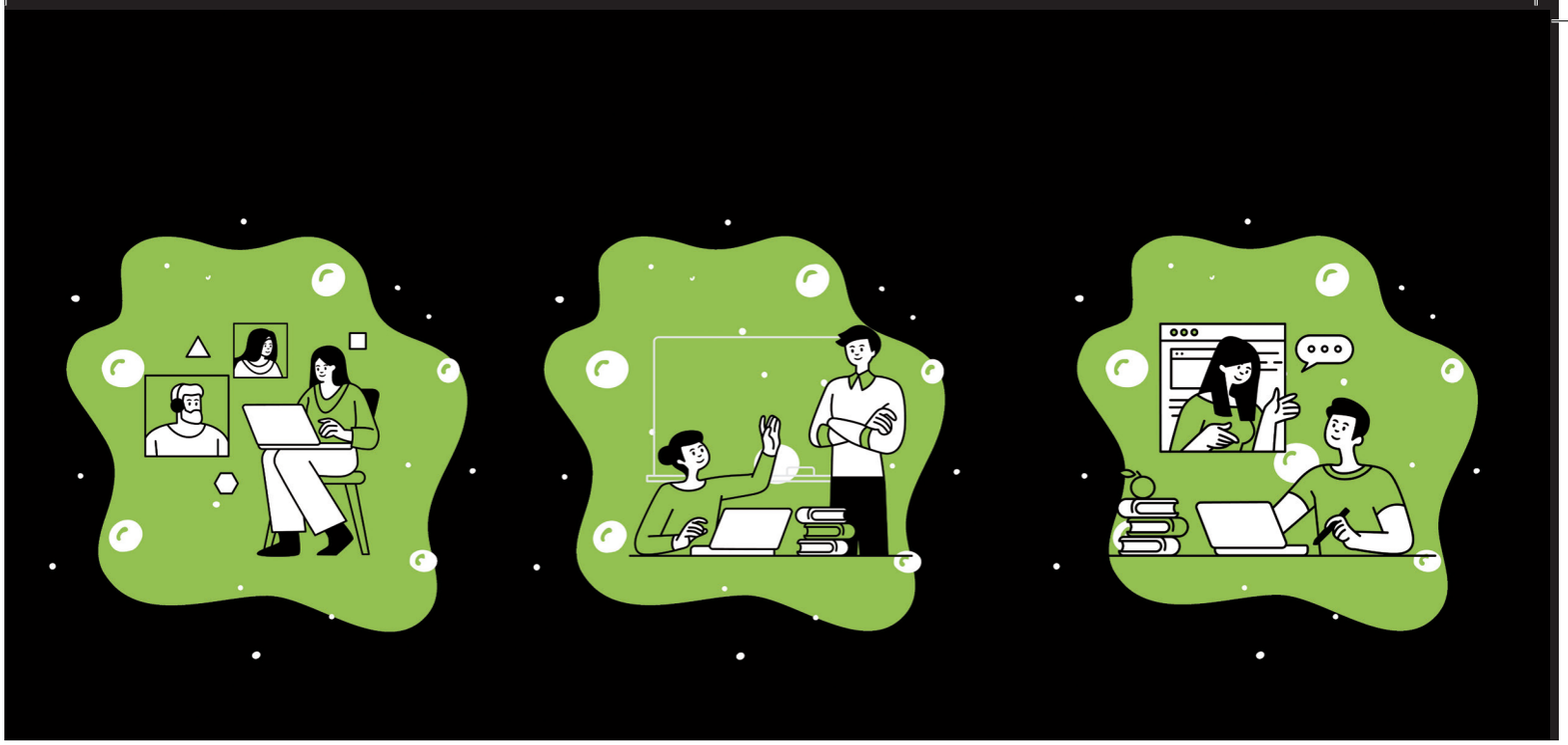
KOMPETANSEUTVALGET I NORSK ARKIVRÅD (NA)

Kompetanseutvalget har det løpende ansvaret for kursaktivitetene i Norsk Arkivråd. Utvalget arbeider med strategier og planer for å utvikle nye kurs, revisjoner av eksisterende kurs, rekruttering av kursholdere, og å gi dem støtte, opplæring og videreutvikling i rollen. Utvalget består av fem tillitsvalgte. I tillegg deltar sekretariatet i kursutvalgets arbeid. Kompetanseutvalget jobber for at NAs kurs er godt dokumenterte og har en egen læreplan. Mange av kursene settes opp over flere år og læreplanen må oppdateres etter hvert som kursene endres og utvikles. Dette kan gjøres i samarbeid mellom kursholderne og kompetanseutvalget.

KURS

Det er som regel to kursinstruktører på hvert kurs, så du vil alltid ha en å spille på i arbeidet med å planlegge kurset og i selve undervisningen. Man kan utfylle hverandre underveis

// **Fra Fagdag for ledere, Ándre Neergaard, Anja Vestvold og Marianne Høiklev Tengs.** Foto NA //

Illustrasjon: Shutterstock (redigert)

i kurset, og er det et spørsmål den ene ikke kan svare på vil ofte den andre kunne gjøre det.

Kursholdere planlegger kurset og utarbeider det faglige materiellet i felleskapet. Hvis en eller begge av kursholdere er nye deltar også noen fra kompetanseutvalget for å komme med råd og innspill. Det legges opp til aktiv deltakelse fra deltakerne på våre kurs, ofte med gruppearbeid som kursinstruktørene har utarbeidet. Alle kurs evalueres av deltakerne og kursinstruktørene får resultatene av evalueringen i etterkant for å kunne videreutvikle kurset.

HONORAR

Oppgavene med utvikle og holde kurs er lønnet. For tiden er honoraret for å holde et eksisterende kurs kr. 10 000,- per kursdag. Dette inkluderer også kort forberedelse ved gjennomgang av kursmateriell. NA dekker alle utgifter kursinstruktørene har i forbindelse med kurset, som reise og eventuell overnatting.

Utvikling av nye kurs, eller store revideringer av eksisterende kurs, honoreres separat etter avtale.

DET PRAKTISKE

Sekretariatet i NA tar seg av alle praktiske oppgaver i forbindelse med kurset. De bestiller lokaler og utstyr, håndterer påmeldinger og sørger for distribusjon av informasjon og kursmateriell til deltakerne. En fra sekretariatet eller en representant for NAs kompetanseutvalg er til stede under kurset og tar seg av det praktiske underveis.

SEMINAR FOR KURSHOLDERE

NAs Kompetanseutvalg arrangerer årlige utviklingsseminar, som regel over to dager, der alle nåværende og potensielt nye kursholdere samles for faglig påfyll. Vi leier inn eksterne foredragsholdere til å snakke om temaer som kan være nyttige og inspirerende for de som skal holde kurs. Vi legger vekt på at disse seminarene både skal være lærerike og sosiale, og setter av tid til hyggelige aktiviteter og til å bli bedre kjent med hverandre. Seminaret legges som regel til et hotell i nærheten av Oslo. Reise- og oppholdsutgifter dekkes av NA. Neste seminar er planlagt holdt i februar 2024.

VIL DU BLI KURSHOLDER

Kunne dette kanskje være noe for deg? Sendt oss gjerne en epost til postmottak@arkivrad.no! Fortell litt om deg selv, hvorfor du kunne tenke deg å bli kursinstruktør og om det er faglige emner du er spesielt opptatt av.
Vi gleder oss til å høre fra deg!

KJENNER DU EN POTENSIELL KURSHOLDER?

Er ikke dette noe for deg, men du kjenner noen som du tror ville egnet seg til å videreformidle sin kunnskap til andre? Spør vedkommende og henvis gjerne til våre nettsider for mer informasjon. Takk for hjelpen! ■

// Geir Magnus Walderhaug og Liv Heidi Siljebråten holder kurset «Modernisering av arkivplan». Foto NA.jpg //

NORGE P. P.

posten

Returadresse:
Norsk Arkivråd
Maridalsveien 3
0178 Oslo, Norway

norsk arkivråd

www.arkivrad.no